

24
BÁRÓ
PODMANICZKY KÁROLYNÉ
CHARPENTIER JÚLIA

IRTA

DR. DERKA CLARISSE

BUDAPEST, 1940

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A PODMANINI ÉS ASZÓDI
BÁRÓ PODMANICZKY-CSALÁD
TÖRTÉNETE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

DR. LUKINICH IMRE

VI. KÖTET

BÁRÓ PODMANICZKY KÁROLYNÉ
CHARPENTIER JÚLIA

IRTA

DR. DERKA CLARISSE

BUDAPEST,
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1940.

414085

BÁRÓ
PODMANICZKY KÁROLYNÉ
CHARPENTIER JÚLIA

IRTA
DR. DERKA CLARISSE

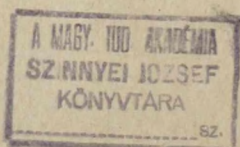
BUDAPEST, 1940
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

MTAK

0 00003 17676 4

A DOLGOZAT A BUDAPESTI KIR. MAGY. PÁZMÁNY PÉTER
TUDOMÁNYEGYETEM NÉMET INTÉZETÉBEN KÉSZÜLT.

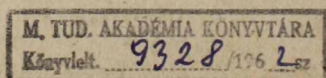
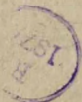

Felelős kiadó: Derka Clarisse.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

A nyomdáiért felelős: Wessely Károly igazgató.

*Báró Podmaniczky Károlyné
Charpentier Júlia*

Charpentier Júlia nevét ritkán emlegetik. Az irodalmi életben nem vett aktív részt, mégis neve, egyénisége szorosan hozzátartozik az 1800-as évek német romantikájához. Neve egy női sorsot jelent ebből az időből, mely hozzánk, magyarokhoz Podmaniczky báró nevével kapcsolódik.

A Charpentier család Északfranciaországból, Normandiából vándorolt Németországba. Az időpontra vonatkozólag semmiféle adat nincsen, bizonyos azonban, hogy hosszabb ideje élhettek már Németországban, mert II. József 1784-ben megerősítette a Charpentier család nemességét. A szellemi dolgokkal való beható foglalkozás örökletes vonás a családban.

Júlia atyja, Johann Friedrich, Wilhelm Toussaint von Charpentier 1738. június 24-én született Drezdában, mint Johann Ernst von Charpentier százados fia. Tanulmányait Lipcsében végezte, 1766-ban a freibergi bányaakadémián a matematika tanára. Később teljesen a bányászati tanulmányoknak szentelte életét. 1773-ban bányatanácsos (Bergkommissionsrat és Oberbergamtsassessor), pár év múlva a schwem-sali timsóművek igazgatója. A bányászat tudományos művelésében igen nagy érdemeket szerzett és Németországra vonatkozó geológiai kutatásaival nevét általánosan ismertté tette. Egyéniségéről egyet-mást megtudunk Körnernek 1787. januárjában Schillerhez írt leveléből:

— „Eine anziehende, sanfte Physiognomie, viel Guthzigkeit, welche, glaube ich durch eine Politur der grossen Welt noch gewonnen hat.“¹

Általánosan ismert volt kínos rendszeretéről, még magánleveleit is rövid tartalmi bevezetővel látta el. Felesége, Júlia anyja, Johanne Dorothea Wilhelmine Zobel, komoly, okos

¹ Schillers Briefe hg. Fritz Jonas. T, 329. l.

asszony volt, jó anya, aki négy leányt és három fiút nevelt fel. Legidősebb leánya, Wilhelmina, Thielmann dragonyos hadnagyhoz ment feleségül, aki a Charpentier családdal mindvégig a legszívélyesebb kapcsolatokat tartotta fenn. Második leánya, Karolina, harmadik Ernestine, akit a híres egyházi szónok és udvari prédikátor Franz Volkmar Reinhard vett feleségül. A fiúk közül csak kettőről van tudomásunk: Toussaintról² és Johannról.³

A legérdekesebb egyéniség közöttük kétségtelenül Júlia. Nem mindennapi értelmi képességekkel volt megáldva, ezek harmonikusan illeszkedtek bele gazdag érzelmi kultúrájába, szívjóságába, emberszeretetébe, állandó segítőkészségébe. Kedvelte a társaságot, azonban az uralkodó vonás egyéniségében mégis a magány szeretete volt. Kissé melankóliára hajló kedélye az elmélyedést, a csendes magabazárkózást mindennél többre tartotta. Nővérének, Wilhelminának férje, Júlia egyéniségét, emberi értékét igen nagyra becsülte, sorsa iránt mindvégig a legmelegebb érdeklődést tanúsította, s közvetlen hangú leveleivel sűrűn felkereste őt is, nővérét is.

— „Sollten sie wirklich einen Brief von mir erwartet haben, meine Offenherzigkeit zuziehen und werde unterliegen, denn wer mag mehr, lassen sie nur ihr Herz recht aufrichtig antworten, ob sie wirklich in Leipzig an mich gedacht haben? Ach ich kenne die Menschen, kenne, kenne die Mädchen, kenne meine Caroline.

Ganz anders urteile ich von Ihnen, meine gute Julchen. Sie sind noch häuslicher, sind noch kein solches Weltkind, wie ihre Schwester, denken noch oft mitten im Gewühl der verführerischen Welt Ihrer Freunde, aber wer bürgt für die Zukunft? denn auch Sie sind von Evens wankelmütigen Geschlecht. Doch ich unglücklicher, was schreibe ich in die Welt hinein — einen furchtbaren Krieg werde ich mir durch meine Offenherzigkeit zuziehen und werde unterliegen, denn wer mag gegen zwei so reizende Mädchen bestehen?“⁴

² Freibergben, majd Lipcsében végezte bányamérnöki tanulmányait, 1802-ben mint bányatitkár porosz szolgálatba lépett, 1810-ben Boroszlóban bányafőtanácsos lett; mint a weszfáliai bányahivatal igazgatója halt meg Dortmundban.

³ A sóművek igazgatója, majd a geológia professzora Lausanneban.

⁴ H. v. Petersdorff: General Johann Adolph Freiherr von Thielmann. Leipzig. 1894. 24. l.

Egy másik levélben így ír Caroline-hoz:

— „Julchen bitte ich zu sagen, dass sie längst eine Antwort von mir hätte, wenn sie in ihrem Brief versprochener massen fein hübsch im blauen Fröhpelz (mit Löchern) erschienen wäre, aber bewahre, das ist ein um Verzeihung bitten und ein Versichern, dass sie längst geschrieben hätte, wenn sie besser schriebe, und dass sie nicht schön schriebe und dass ich besser schriebe und dies und das und jenes, ohne Ende ebenso als wie wenn sie sich in Löckchen legt und nun im Spiegel sieht und die Löckchen abermals legt und den Spiegel wieder nimmt und nun das Halstuch steckt und wieder steckt und immer steckt ohne Ende. Sagen sie ihr, dass dies garnicht recht freundschaftlich von ihr wäre, dass ich aber demungeachtet ihr recht bald antworten wollte“.⁵

Thielmann állandóan „einsiedlerisches Julchen“-nek nevezte.

Charpentier család otthonában sűrűn fordultak meg tudósok és írók. Így került a családdal ismeretségbe báró Hardenberg Frigyes is, aki ekkor Novalis néven már ismert és elismert költő volt.

Novalis.

Novalis Németországnak egyik előkelő családjából származott, atyja Hardenberg Henrik Ulrich Erasmus báró volt.

A családi birtokon Wiedestedt-ben született 1772. máj. 2-án. A kastély ódon szépsége fantáziáját foglalkoztatta s bolyongásai a kastélyhoz tartozó park sétányain méginkább elmélyítették veleszületett hajlandóságát az álmodozásra.

A gyenge és beteges természetű kislány kilenc éves korában súlyos betegségen ment keresztül. Ettől kezdve jól fejlődött, úgyhogy az addig még a szélől is óvott gyermek hamarosan szüleinek büszkesége lett. Szülei egy évre elküldték hazulról egyik rokonuk birtokára, hogy egészséget teljesen helyreállítsa. Itt nyílt először alkalma vidám embereket, mozgalmas életet látni. Mikor a szülői házba visszakérül, nyomasztólag hat kedélyére ennek szigorúan puritán, komor légköre. A gimnáziumot Eislebenben végezte. 1791-ben Jenában apja kívánsága szerint jogot tanult. Egy-

⁵ v. Petersdorff: Id. m. 28. l.

szerre nagyszámban találkozott olyan emberekkel, akik a kor szellemi törekvéseit mintegy a maguk személyében testesítették meg. Itt tanított Fichte és Reinhold, mindketten Kantnak nagy tisztelői. Itt élt Schiller, akit tanítványai valósággal bálványoztak. Novalis Schillerrel személyesen is megismerkedett, ő ébresztette fel benne először a tiszteletet és a rajongást. Ellenálhatatlanul vonzódott hozzá, valósággal lenyűgözte az az erkölcsi nagyság és erő, amellyel Schiller idealizmusa a földi életnek a szellemet korlátozó béklyóit lerázta. 1791. október 5-én levelében a rajongott mesterről így ír:

— „Schillers Blick warf mich nieder in den Staub und hob mich wieder auf. Das vollste, uneingeschränkste Zutrauen schenkte ich ihm in den ersten Minuten, denn ich erkannte in ihm den höheren Genius, der über Jahrhunderte waltet... Er wird der Erzieher des künftigen Jahrhunderts werden.“

Schillernek elsősorban egyénisége és nem annyira költészete hatott reá; költészete iránt ezidőben csak kevés érdeklődést és megértést mutatott. Saját magának legbensőbb ideálját látta benne megtestesítve:

— „Dieses Weltbürgerherz, das führ mehr als Menschheiten schlägt und doch diese idealische Liebe auf reine Seelen um sich überträgt und nicht den einzelnen entgelten lässt, was die Natur minder für sie als fürs ganze Geschlecht tat, eben das nicht auf Erden Heimische und doch Zufriedene, nicht Klagende, Heilige, Reisignierende.“

Valósággal életszélű tűzi ki, hogy Schiller elismerését a maga számára elnyerje: — „Ihm zu gefallen, ihm zu dienen, nur ein kleines Interesse für mich bei ihm zu erregen, war mein Dichten und Sinnen bei Tag und der letzte Gedanke mit welchem mein Bewusstsein abends erlosch. Eine Geliebte hätte ich für ihn weinend aus dem Herzen gerissen, wenn die Vorsehung ein so hartes Opfer verlangt hätte, meinem liebsten jahrelang gehegten Wunsche am Rande seiner Erfüllung entsagt; denn das Leben ist nicht das stärkste Opfer, was Enthusiasmus und Liebe ihrem angebeteten Gegenstande bringen können, denn wir fühlen nicht seinen Verlust.“⁶

⁶ R. Huch: Blütezeit der Romantik. Leipzig. 1908. I. k. 66. 1.

Az ifjúkorra jellemző hősímádat törvénye alól ime Novalis sem kivétel; valóban alig lehetne ittasultabb szavakkal kifejeznie hódolatát és ragaszkodását egy nagy ember iránt. Fokozta még ezt a csodálatot az a körülmény is, hogy Schiller Novalis-szal szemben első perctől fogva jóindulatú előzékenységgel, valósággal szeretettel viseltetett. Mi sem természetesebb, minthogy Schiller egyéniségének varázsa meszsze űzött Novalis-tól mindent, ami a jogtudományra és a kenyérkeresettel kapcsolatos tanulmányokra vonatkozott. Schiller kitüntető jóindulata még nagyobbra növelte Novalisban nagyrahiátottságának éppen nem lappangó tudatát. Ellenállhatatlan erővel éledt föl benne a gondolat, hogy a költészetnek szentelje életét. A szülői háznak szigorú vallássossága, puritánsága alól Jenában már teljesen felszabadult, olyannyira, hogy Schlegel megjegyzése szerint több gyöngéd kapcsolata volt s ezekből kifolyólag jó néhány párbaja is.

Apja Weissenfelsből növekedő aggodalommal figyelte fiának a jogi tanulmányok megszabott irányától való állandó elkalandozását s 1792-ben, kisebbik fiával, Erasmusszal együtt Lipcsébe küldte őt. Azonban félő volt, hogy Lipcsében ugyanolyan lesz Novalis életmódja, mint Jenában volt. Ezért célszerűnek tartotta, hogy levélben megkérje Schmid professzort, próbáljon fiának lelkére beszélni. Schmid közbenjárására Schiller maga vette kezébe az ügyet, és hamarosan sikerült Novalis-szal beláttatnia, hogy jogi tanulmányait s általában kenyérkereső pályára való készülődését mindenáron folytatnia kell. Oly nagy volt Schiller befolyása Novalis-ra, hogy a jogot, melynek éppen Schiller hatása alatt fordított hátat, most Schiller meggyőző szavaira iktatja ismét programjába. Mi több, ezután valósággal lelkendezik a jogért:

— „Schiller zeigte mir höhere, reizendere Zwecke in diesen ernsteren Wissenschaften, für die jeder nur einigermaßen an Kopf und Herzen gesunde und unverdorbene Mensch feurig und lebhaft interessieren muss.“⁷

A filozófiának Jénában magábaszívott édes mérge azonban Lipcsében sem hagyta nyugton. Második természetévé vált, hogy problémákat keressen magának és mind erősebb szükségét érezte annak, hogy hozzá hasonló „keresőket“ lás-

⁷ E. Heilborn: Novalis der Romantiker. Berlin. 1901. 29. l.

son maga körül. Hamarosan talált is egyet, aki szintén jógázként kezdte s jelenleg ugyanott tartott, ahol ő; életét szintén a gondolkodásra, problémákkal való vívódásra tette fel. Ez az ifjú Friedrich Schlegel volt. Hardenberget vonzotta a fiatal Schlegel démonikus egyénisége, amint gondolkodás nélkül vetette bele magát az emberekkel és dolgokkal való kapcsolatokba s maga körül, úgy látszott, mindenbe életet lehel. Schlegel pedig csodálattal ismerte el ennek a tőle oly sokban különböző fiatal embernek szellemi magasabbrendűségét. Fivérének, August Wilhelm Schlegelnek a következőket írja Novalisról:

— „Noch ein sehr junger Mensch von schlanker, guter Bildung, sehr feinem Geist, mit schwarzen Augen und herzlichem Ausdruck, wenn er mit Feuer von etwas Schöнем spricht — die schnellste Fassungskraft und Empfänglichkeit. Das Studium der Philosophie hat ihm üppige Leichtigkeit gegeben, schöne philosophische Gedanken zu bilden, er geht nicht auf das Wahre, sondern auf das Schöne; mit wildem Feuer trug er mit einen der ersten Abende seine Meinung vor, es sei gar nichts Böses in der Welt, alles nahe sich wieder dem goldenen Zeitalter. Nie sah ich so die Heiterkeit der Jugend.“⁸

Friedrich Schlegel nyugtalan, kritikára, polémiára hajlandó egyéniség volt. Életeleme a harc. Célja ez volt: „nicht bloss wie Luther predigen und eifern, sondern auch wie Muhamed mit dem feurigen Schwerte des Wortes das Reich der Geister welterobernd überziehen.“⁹

Robbanó életvágy, saját magának élményekben való szétaprózása, paradox helyzetek és gondolatok, szellemes fordulatok jellemzik különös egyéniségét. Találónan jegyzi meg róla Novalis:

— „Der König von Thule, lieber Schlegel war dein Vorfahr, du bist aus der Familie des Untergangs.“

Fr. Schlegel egyénisége oly sok tekintetben különbözött Novalisétól, hogy éppen ez a körülmény hozta őket közelebb

⁸ F. Blei: Novalis. 12. l.

⁹ G. Brandes: Die romantische Schule in Deutschland. Leipzig. 1887. II. k. 55. l.

egymáshoz. Természetesen ehhez szükséges volt szellemi törekvéseik nagyrésztben való egyezése. Mindegyik a maga ellenpólusát becsülte a másikban: azt, ami hiányzott belőle, amiről azonban szerette volna, hogy magában is meg legyen. Schlegel a „Lucinde“-ban a következő szavakkal jellemzi a főhőst:

— „Sein Geist war in beständiger Gärung; er erwartete in jedem Augenblick, es müsse ihm etwas Ausserordentliches begegnen. Ohne Geschäft und ohne Zweck trieb er sich umher unter den Dingen und unter den Menschen wie einer, der mit Angst etwas sucht, woran sein ganzes Glück hängt. Alles konnte ihn reizen, nichts konnte ihm genügen. Daher kam es, dass ihm eine Ausschweifung nur so lange interessant war, bis er sie versucht hatte und näher kannte. Keine Art derselben konnte ihm ausschliesslich zur Gewohnheit werden; denn er hatte ebensoviel Verachtung als Leichtsin. Er konnte mit Besonnenheit schwelgen und sich in dem Genuss gleichsam vertiefen. Junge Männer, die ihm einigermassen glichen, umfasste er mit heisser Liebe und mit einer wahren Wut von Freundschaft. Doch war das allein für ihn noch nicht das Rechte. Er war mit einer Art von Treuherzigkeit unsittlich.“¹⁰

Nem nehéz ezekben a sorokban Schlegel önarcképére ráismerni. Novalisnak igen sokat jelentett barátsága, ez volt a híd számára a többi emberhez is. Álomvilágban élő egyénisége Schlegelben találta meg azt az egyensúlyt, amely lehetővé tette, hogy túlságosan magasba ne kalandozzék. Kettőjüknek szellemi szimbiózisa mindegyik számára gyümölcsöző volt. Kezdetben a legelismerőbb szavakkal nyilatkoznak egymásról. Schlegel így ír Novalisról:

— „Das Schicksal hat einen jungen Mann in meine Hand gegeben, aus dem alles werden kann. Er gefiel mir sehr wohl und ich kam ihm entgegen; da er mir denn bald das Heiligtum seines Herzens weit öffnete. Darin habe ich nun meinen Sitz aufgeschlagen und forsche.“

Később bizonyos elhidegülés következett be köztük, aminek oka valószínűleg Schlegel természetében keresendő. Köz-

¹⁰ Blei: Novalis. 10—11. l.

vetlen okról nincs tudomásunk. Ezután bizonyos hűvös tárgylagossággal és nem minden él nélkül helyezik mérlegre a másik egyéniségét. Schlegel 1792. nov. 20-i levele legalább is így nyilatkozik Novalisról:

— „Auch sah ich immer deutlicher, dass er der Freundschaft nicht fähig und is seiner Seele nichts als Eigennutz und Fantasterei sei. Ich sagte einmal: Sie sind mir bald liebenswürdig, bald verächtlich... Die Schwäche seines Herzens wird ewig bleiben und ewig mit schönen Talenten spielen, wie ein Kind mit Karten. Ich sagte ihm noch zuletzt: Sie sehen die Welt doppelt: einmal wie ein guter Mensch von fünfzehn, und dann wie ein nichtswürdiger von dreissig Jahren... Du weisst, ich kann Dolche reden.“¹¹

Bár barátságuk nemsokára helyreállt, még évek multán is ezt írja Novalis naplójába: „Hütte dich vor Schlegeln.“¹² Kettőjük viszonyát találóan jellemzi Ricarda Huch: „Es war wie wenn ein Erdgeist und ein Luftgeist miteinander verkehrten.“¹³

Kapcsolatuknak ez az egyenetlensége sem tudta feledtetni Novalis-szal mit jelentett számára valaha Schlegel:

— „Für mich bist Du der Oberpriester von Eleusis gewesen. Ich habe durch Dich Himmel und Hölle kennen gelernt, durch Dich vom Baume der Erkenntniss gekostet.“¹⁴

Schlegel valószínűleg Novalis-szal szemben sem tudta mindig megfékezni kritikai hajlamát, Novalis ekkori költői munkásságának értékét jól látta meg. Ez kitűnik öccséhez, August Wilhelmhez írott leveléből:

— „Ich habe seine Werke durchgesehen. Die äusserste Unreife der Sprache und Versification, beständige unruhige Abschweifungen von dem eigentlichen Gegenstand. Zu grosses Mass der Länge und üppiger Ueberfluss an halbvollendeten Bildern, so wie beim Uebergang des Chaos in Welt nach dem Ovid — verhindern mich nicht, das in ihm zu wittern, was den guten, vielleicht den grossen lyrischen Dichter ma-

¹¹ Ü. o. 14. l.

¹² U. o.

¹³ R. Huch: Id. m. I. k. 75. l.

¹⁴ U. o.

chen kann — eine originelle und schöne Empfindungsweise und Empfänglichkeit für alle Töne der Empfindung.“¹⁵

Mindenesetre jellemző, amit Fr. Schlegel későbbi éveiben korábbi kritikusi működésével kapcsolatban saját magáról mond:

— „Der Kritiker, aus dessen Schriften man hier eine Auswahl gesammelt findet, stand in seinen jüngeren Jahren in üblem Rufe. Man schilderte ihn, wie einen Wüterich, einen Herodes, der an einer Menge unschuldiger Bücher nichts Geringeres als einen bethlehemitischen Kindermord verübt habe. Man hat, wie mich dünkt, dem Manne Unrecht getan. Er hat sein lästiges Amt mit Mässigung und Schonung verwaltet.“¹⁶

A másik Schlegel testvér, Wilhelm, Novalisban valami távoli, idegen szépségnek megtestesülését látta, s bizonyos alázattal párosult tisztelettel közeledett feléje. Wilhelmben több volt a polgári értelemben vett megbízhatóság és a maga személyének kikapcsolásával önzetlenül tudott lelkesedni. Szellemének jóval csekélyebb mozgékonyasága, kisebb mértékű eredetisége Novalisban — egy új Euphorionnak — a minden földi megkötöttségtől mentesülni akaró tiszta szellemnek megtestesülését látta:

Du schienest losgerissen von der Erde,
Mit leichten Geistertritten schon zu wandeln,
Und ohne Tod der Sterblichkeit genesen.¹⁷

Novalis 1793. tavaszán Wittenbergbe ment s egy évre rá — atyjának nagy örömére — kitűnő eredménnyel tette le jogi vizsgáját. A jog iránt sem ekkor sem később sem tudott felmelegedni. Azzal tisztában volt, hogy életpályát kell választania, hiszen az irodalom művelése megélhetését nem biztosíthatja. A többi „romantikus“ ifjú minden polgári megkötöttséget kerülő életmódját ezidőtájt nem követte. Minden különösebb belső harc nélkül visszavonult a polgári élet igénytelen egyformaságába. Öccse, Erasmus meglehetősen elégedetlen volt bátyjának ezzel az elhatározásával, mert vé-

¹⁵ E. Heilborn: Id. m. 48. l.

¹⁶ R. Huch: Id. m. I. 9. l.

¹⁷ R. Huch: Id. m. I. k. 62. l.

leménye szerint bátyja „kétségtelenül ragyogó szerepet játszhatott volna ennek a világnak mozgalmas szinpadán.“ („Der ohne Zweifel eine brillante Rolle auf dem tummelvollen Schauplatz dieser Welt gespielt haben würde“).¹⁸

Novalis 1794-ben Tennstedt-ben tanulmányozta a sóbányászatot, a család egyik barátjának, Justnak kezei alatt. Régi elveit követte ez időben:

— „Gewissenhafte Enthaltensamkeit von allem Zweckwidrigen habe ich mir zum strengsten Gesetz gemacht. Alles muss Lebensmittel werden. Kunst aus allem Leben zu ziehen: alles zu beleben ist der Zweck des Lebens.“¹⁹

Ezen az úton jutott el ahhoz az eseményhez, mely egész jövő életének alakításában döntő, mondhatni: végzetes jelentőségűvé vált. Egyik hivatalos útja alkalmával, 1794. november 17-én Grünningenbe érkezett. Itt megismerkedett egy földbirtokos 13 éves mostohaleányával, Sophie Kühn-nel. Erről a találkozásról és jelentőségéről Tieck a következőképpen számol be:

— „Der erste Anblick dieser schönen und wunderbar lieblichen Gestalt entschied für sein Leben, ja man kann sagen, dass die Empfindung, die ihn durchdrang und beselte, der Inhalt seines ganzen Lebens ward... Alle diejenigen, welche diese wunderbare Geliebte unseres Freundes gekannt haben, kommen darin überein, dass es keine Beschreibung ausdrücken könne, in welcher Grazie und himmlischer Anmut sich dieses überirdische Wesen bewegt, und welche Schönheit sie umglänzt, welche Rührung und Majestät sie umkleidet habe. Novalis ward zu Dichter, so oft er nur von ihr sprach.“²⁰

Ettől az időtől kezdve nincs más gondolata, nincs más életcélja, mint Sophie. Amikor csak teheti, átlovagol Tennstedből Grünningenbe; sokszor napokig is ott marad.

A kívülálló szemével nézve, szinte érthetetlen az a mindent lenyűgöző hatás, melyet Sophie még kinemalakult egyénisége Novalisra kifejtett. Egyénisége édes-kevésé felelős

¹⁸ Id. Blei id. m. 17. l.

¹⁹ U. o. 18. l.

²⁰ U. o. 19—20. l.

azokért a rendkívüli emóciókért, melyek Novalisban felszabadultak. A Novalishoz hasonló egyéniségek mindig legbelsőbb énjük törvényeit követik, külső személyek, külső események csak a keretet adják a belülről táplálkozó és lényegében belül lezajló drámának kifejléséhez. Egy külön világ hatalmas és megfellebbezhetetlen erői irányítják lépteiket oly cél felé, melyről az egyénnek nincs tudomása, de éppen ezért halad téveszthetetlen biztossággal feléje. Sophie Kühn is voltaképpen csak kiváltója volt a Novalis lelke mélyén lappangó, szinte praeformált lehetőségeknek. Ebből a szemszögből tekintve kettejük viszonyát, nem lep meg bennünket az a rendkívüli hatás, melyet a szellemiekben való nagy különbség ellenére a gyermekleány Novalisra gyakorolt. Sophie hatása elsősorban Novalisra s nem Sophiera jellemző. Egy a lélek mélyén élő ősi kép találkozott itt a reális valóság síkján olyan valakivel, aki — jogosan vagy jogosulatlanul — a képet életrekeltette. Ettől a pillanattól kezdve az ősi kép veszi át az uralmat a költő felett, hatalmas érzelmi energiákat mozgósít, s a férfi, akinek belsejében mindez lezajlik, nem tehet mást: meghajlik a benne lakozó, magasabb erők hatalma előtt.

Gondolatai szünet nélkül Sophieval foglalkoznak, valósággal a vallási rajongás egy fajtájává válik ez a szerelem. Látja Sophienak hibáit is, de ezek nem csökkentik érzéseit. Novalis következőképpen kísérli meg szerelmesének sok kis ellentétből megalkotott egyéniségét megrajzolni:

— „Ihre Fröhreife. Sie wünscht allen zu gefallen. Ihr Gehorsam und ihre Furcht vor dem Vater. Ihre Dezenz und doch ihre unschuldige Treuherzigkeit. Ihr Steifsinn und ihre Schmiegsamkeit gegen Leute, die sie einmal schätzt, oder die sie fürchtet. Artigkeit gegen Fremde. Wohltätigkeit. Hang zum kindischen Spiel. Anhänglichkeit an Weiber. Geschäftigkeit im Hause. Liebe zu ihren Geschwistern. Musikalisches Gehör. Hang zu weiblichen Arbeiten. Sie will nichts sein Sie ist etwas. Sie macht nicht viel aus Poesie. Offenheit. Sie scheint noch nicht weit im eigentlichen Reflektieren gekommen zu sein. Kam ich doch auch erst in einer gewissen Periode dazu. Ihr Betragen gegen mich. Ihr Schreck für der Ehe. Ihr Tabaksrauschen. Ihre Anhänglichkeit an die Mutter, als Kind. Ihre Dreistigkeit gegen den Vater. Ihre Gespensterfurcht. Ihre Wirtschaftlichkeit. Talent nachzumachen. Sie ist mässig wohltätig. Sie ist irritabel — sensibel. Ihr Hang gebildet zu sein. Ihr Abscheu für das Vexieren. Ihre Achtsamkeit

auf fremde Urteile. Ihr Beobachtungsgeist. Kinderliebe. Ordnungsgeist. Herrschsucht. Ihre Sorgfalt und Passion für das Schickliche. Sie will haben, das ich überall gefalle. Sie hats übelgenommen, dass ich mich zu früh an die Eltern gewandt habe und es mir zu bald und zu allgemein merken lassen. Sie will sich nicht durch meine Liebe genieren lassen. Meine Liebe drückt sie oft. Sie ist kalt durchgehends. Ungeheure Verstellungsgabe, Verbergungsgabe der Weiber überhaupt. Sie glaubt an kein künftiges Leben, aber an die Seelenwanderung.

Schlegel interessiert sie. Sie kann zu grosse Aufmerksamkeit nicht leiden und nimmt doch Vernachlässigung übel. Sie fürchtet sich so für Spinnen und Mäusen. Sie will mich immer vergnügt. Die Wunde soll ich nicht sehen. Sie lässt sich nicht duzen. Sie denkt mehr über andere, als über sich nach.“²¹

Dilthey a jellemzéshez hozzáfűzi:

— „Mann kann den anmutigsten Kapricekopf nicht anschaulicher sehen. Aber nachdem die ihm genommen war, wuchsen diese halb kindlichen, ungleichmässigen Züge in seiner Seele gewissermassen aus. Der Tod vollzog hier was in Dantes Phantasie schon die Entfernung vorbereitete. Sie wuchsen in seiner Seele aus zur vollen Idealität einer reifen ausgeglichenen Natur... Alles ist nur in eine grenzenlose Innigkeit aufgelöst.“²²

Egy idő múlva Novalis lehangoltabbá válik, a grünnin-geni légkörnek örökös zajlása, a szórakozásnak minden áron való hajhászása bizonyos ellenérzéssel töltik el. Sophie iránt érzett szerelme is kárát látja ennek, s talán lassú haldoklás lett volna osztályrésze, ha Sophie közben súlyosan meg nem betegszik.

A súlyosan szenvedő betegágyát sokan keresték fel: Novalis szülei, két fivére, Friedrich Schlegel is, Goethe is megjelent a betegágyánál, erről Sophie nővére, Mandelsloh aszszony értesítette Novalist:

— „Vor einigen Tagen ist unsere kleine Stube so glücklich gewesen, den grossen Geist Goethens in sich zu fassen. Er war scharmant, hilt sich aber nicht lange bei uns auf, machte uns aber die Hoffnung, dass wir bald wieder so

²¹ Novalis: Der Handschriftliche Nachlass des Dichters. Herausg. von Hellmut Meyer. Berlin. 153. I. Novalis. hg. Minor II. 72—73. I.

²² W. Dilthey: Das Erlebnis und die Dichtung. Leipzig. 1925. 281. I.

glücklich sein würden ihn von Angesicht zu Angesicht zu schauen.“²³

Sophie a betegágyból is fenntartotta vőlegényével a levélbeli kapcsolatot. Gyerekes és bizony hibákban bővelkedő helyesírásával így ír neki:

— „Morgen kommen Sie also nicht? nu kommen Sie nur hipsch auf den Montag lieber Hardenberg und machen Sies nicht wie immer verträsten auf eine Zeit zur andern und kommen am Ende doch nicht aber dass sag ich Sie auch so balt türfen Sie mier nicht Wech...

Mitt mier geht es recht gut warscheinlich werden wier Ende kommender Woche schon wech gehen können aber erst müssen wier eine spaziert Fahrt machen und dass geschieht wenn Sie da sind denn ich muss erst sehn wie mier dass Fahren bekommt... Die Mandelsloh treibt mich so sehr dass ich weider nichts schreiben kann als dass ich bin Ihre Sophie.“²⁴

Hamarosan kiderül, hogy a beteg menthetetlen. A szánalom és a szerelem kapcsolódása Novalis lelkében egészen új magatartást vált ki az étellel szemben. Elhatározza, hogy menyasszonyát nem fogja túlélni. Rendszeres „lelkigyakorlatokat“ folytat, hogy sajátságos, misztikus elképzelésének megfelelően mennél jobban előkészítse magát a halál utáni találkozásra. Sophie 1797. március 19-én, 6 nappal 15-ik születésnapja után halt meg. Pár hónap múlva meghalt Novalis öccse, Erasmus is. Ettől fogva Novalis már csak vendégként időzött az élők között: lényének súlypontja a holtak birodalmába helyeződött át. Meg akart halni és vidáman készült fel erre:

— „Sie ist gestorben, so starb ich auch, die Welt ist öde... In tiefer, heiterer Ruhe will ich den Augenblick erwarten, der mich ruft. Ich will fröhlich sterben wie ein junger Dichter.“²⁵

Ezentúl a napokat Sophie halálától számította. Minden cselekedetének értékét Sophie mindig jelenlevő emléken

²³ Hellmut Meyer und Ernst. Id. m. 189. l.

²⁴ U. o. 183. l.

²⁵ Id. Blei: Id. m. 28. l.

mérte le. A szeretett lény halálának megrendítő ténye valósággal megzavarta s a világot nélküle álomszerű káprázatnak tekintette. Caroline Justnak ezeket írta:

— „Der Schmerz hat mein Gedächtnis gelähmt, das mich am meisten quälte, weil es mich gewaltsam anzog... Sie wissen, wie es schwächlichen Leuten geht, sie geniessen nicht einmal die bittren Freuden der Wehmut. Wenn die ersten Tränenkrämpfe vorbei sind, so empfängt sie das matte Bewusstsein einer gleichgültigen Gegenwart, und vergebens ist ihre Sehnsucht nach den sanften Tränen des Nachwehs... So bin ich wie im Traum; ich begreife so wenig von den Dingen um mich her, — es geht alles so ängstlich gewöhnlich hin, dass ich mich oft noch frage — ist denn auch alles wahr? Du bist doch nicht im Wahnsinn?“²⁶

Sophie ezentúl az a csillag, mely az életet a halál felé vezérli, ő lesz a cél, mely felé Novalis „ripae ulterioris amore“ egyre tart. Egész élete ezután a halálra való készülés, a halállal való törődés: a görögök „thanatou meleté“-je lesz. Ez volt a görögök szerint a filozófia lényege: a halál közelsége tette Novalist is filozófussá. Töredékes feljegyzéseiből valóságos metafizikai, misztikus metafizikai rendszer körvonala bontakoznak ki.²⁷ E gondolatok az élet és halál csodálatos egybeszőződését mutatják. Bahnsen-nek, a pesszimista filozófusnak mondása áll reájuk: „Hogy a halál teljes boldogságát átérezzük, feltétlen szükséges az életet megpróbálnunk.“

Sophie sírja valósággal zarándokhellyé vált számára. Amikor csak tehetette, felkereste sírját, abban a rendíthetetlen bizonyosságban, hogy hamarosan közvetlenebb és közelebb találkozásban lesz részük:

— „Abends ging ich zu Sophien. Dort war ich unbeschreiblich freudig. Aufblitzende Enthusiasmusmomente. Das Grab blies ich wie Staub von mir, Jahrhunderte waren wie

²⁶ H. Meyer id. m. 108. l.

²⁷ Jean Wahl: Novalis et le Principe de Contradiction. (Cahiers du Sud, No. spécial 1937: Le Romantisme Allemand). — E. Spenlé: Novalis, essai sur l'idéalisme romantique. Paris, 1904.

Momente; ihre Nähe war fühlbar, ich glaubte, sie solle immer vortreten.“²⁸

Schlegelhez írott levelében halálraszántóságának leplezetlenül kifejezést ad.

— „Es erwacht täglich beständiger, kräftiger in mir; es gedeiht jetzt in der süßen Ruhe, die mich umgibt... Zufrieden bin ich ganz — die Kraft, die über den Tod erhebt, habe ich ganz neu gewonnen. Einheit und Gewalt hat mein Wesen angenommen — es keimt schon ein künftiges Dasein in mir. Diesen Sommer will ich recht genießen, recht tätig sein, mich recht in Liebe und Begeisterung stärken. Krank will ich nicht zu ihr kommen — im vollen Gefühl der Freiheit — glücklich wie ein Zugvogel sein. Der Morgen naht, das verkünden mir die ängstlichen Träume. Wie entzückt werde ich ihr erzählen, wenn ich nun aufwache und mich in der alten, längstbekannten Urwelt finde und sie vor mir steht: Ich träumte von dir. Ich hatte dich auf der Erde geliebt — du glichest dir, auch in der irdischen Gestalt — du strabst und da wahrte es noch ein ängstliches Weilchen, da folgte ich dir nach.“²⁹

Mult, jelen és jövő elveszti számára külön valóságát s beleolvad a Sophie-val való állandó együttlét tudatába. Ezidőtájt írja a „Hymnen an die Nacht“ komor, mégis a halál derűjét tükröző strófáit. Életvágya kialszik, földi célok nem serkentik „Ich soll hier nicht vollendet werden.“ A föld többé nem alkalmas terület egyénisége legvégső kifejtésére. Valóságos misztikus rendszert épít ki magában, amely a tárgyi valóság helyébe lép: „Die Welt wird Traum und Traum wird Welt.“ Évekig tart ez a földi kötelékeket semmibe vevő állapot. Külsőleg aránylag kevés mozzanat sejteti a költőben sziklaszilárdná erősödött tragikus elhatározást, hiszen ugyanakkor komoly tanulmányokat folytat a matematika, geológia és a bányászat terén.

1797. év végén Freibergbe is elmegy a bányaakadémiára, hogy az ottani híres professzornak, Abraham Gottlob Werner-nek irányítása mellett építse ki szaktudását.³⁰

²⁸ Novalis: Tagebuch. Id. Blei id. m. 30. l.

²⁹ U. o. 29—30. l.

³⁰ Az 1776—77. tanévben Magyarország ásványtani geográfiájá-

Werner egyénisége Novalisra is igen nagy hatást gyakorolt. Valósággal a „mystagogos“ szerepét töltötte be nála. Ő vezette be a mindenért lelkesedő ifjút a természet rejtelmeibe. Kiváló tanár és kiváló nevelő volt, aki egészen közel tudott férközni tanítványai legbensejéhez.

Werner és Novalis önkéntelenül is vonzódtak egymáshoz: mind a kettő művész volt, Werner is, mert a tudományban majd mindig a képzeletre hivatkozott. A „Lehrling zu Sais“ mesterében Novalis Wernert rajzolja, a tanítvány pedig, aki hívó rajongásában mindig a mester mellett időzik, maga Novalis. „Heinrich von Ofterdingen“-ben a remete barlangjának leírásában Werner „neptunismus“ elméletét juttatja szóhoz. Személy szerint is megemlítette:

— „Er war ein Mann aus der alten Zeit nach dem Herzen Gottes. Mit tiefen Einsichten war er begabt und doch kindlich und demütig in seinem Tun. Durch ihn ist das Bergwerk in grossen Flor gekommen und hat dem Herzoge von Böhmen zu ungeheuren Schätzen verholfen. Die ganze Gegend ist dadurch bevölkert und wohlhabend und ein blühendes Land geworden. Alle Bergleute verehrten ihren Vater in ihm und so lange Eula steht, wird auch sein Name mit Rührung und Dankbarkeit genannt werden. Er war seiner Geburt nach ein Lausitzer und hiess Werner.“

Novalis megítélésében bizonyos szemszögből tekintve Goethe és Werner egymás mellé kerülnek. Jellemző, hogy így nevezi: „ein Goethe im Beobachten“.

Ez az összehasonlítás Novalis részéről az elismerés lehető legmagasabb fokát jelentette.

Goethe óriási alakja mélyen nyúlt bele Novalis szellemi fejlődésébe. Többízben ellátogatott Jenába, Schiller kedvéért. A romantikus kör tagjai igyekeztek vele kapcsolatba jutni. Ez csak aránylag kis mértékben sikerült nekik, de még így is ő volt a genius loci, akihez el-eljártak Weimarba, szellemi tiszteletadásra. „Friedrich, der Göttliche, ist diesen Morgen zu Vater Goethe oder Gott dem Vater nach

nak tárgyalására egy egész félét fordított. — Richard Beck: Abraham H. Werner. Zu seinem hundertjährigen Todestage. Berlin, Bornträger.

Weimar gewandert“, írja egy alkalommal Dorothea Veidt³¹ A. W. Schlegel abban a megtiszteltetésben részesült, hogy Goethe verstani kérdésekben kikérte véleményét. Tiecknek meghallgatja Genoveva-ját, Schlegelnek Ion-ját adatja elő. Novalisról Goethe elismerően nyilatkozott:

— „Novalis war noch keiner (ein Imperator), aber mit der Zeit hätte er auch einer werden können.“³²

Valamennyi műve közül a „Wilhelm Meister“ jelentett legtöbbit Novalis számára, csaknem könyv nélkül tudta az egészet, sokszor írt róla naplóiban, leveleiben, aphorizmaiban. Később bizonyos távolságot teremtett önmaga és kedvelt könyve között, s a csonkán maradt „Heinrich von Ofterdingen“ nyíltan bevallott célja az volt, hogy „Wilhelm Meister“-t legyőzze. Ennek kapcsán Novalis kifejtette a művészetről való felfogását.

— „So sonderbar als es manchem scheinen möchte, so ist doch nichts wahrer, als dass es nur die Behandlung, das Äussere, die Melodie des Stiles ist, welche zur Lektüre hinzieht und uns an dieses oder jenes Buch fesselt. Wilhelm Meisters Lehrjahre sind ein mächtiger Beweis dieser Magie des Vortrages, dieser eindringenden Schmeichelei einer glatten, gefälligen, einfachen und doch mannigfaltigen Sprache. Wer diese Anmut des Sprechens besitzt, kann uns das Unbedeutendste erzählen. Diese geistige Einigkeit ist die wahre Seele eines Buches, wodurch uns dasselbe persönlich und wirksam vorkommt. — Goethe wird und muss übertroffen werden, an Gehalt und Kraft, an Mannigfaltigkeit und Tiefsinn, als Künstler eigentlich nicht. Wer dürfte sich ihm an Bildungskunst gleichstellen? Bei ihm ist alles Tat, was bei anderen alles Tendenz nur ist. — In Goethes Stil ist Monotonie und Simplizität der grossen Welt, notwendige, aber äusserst einfache Etikette.

Die Lehrjahre sind gewissermassen durchaus praktisch und modern. Das Romantische geht darin zu Grunde, auch die Naturpoesie, das Wunderbare. Das Buch handelt bloss von gewöhnlichen, menschlichen Dingen, die Natur und der Mystizismus sind ganz vergessen. Es ist eine poetisierte bürgerliche und häusliche Geschichte, das Wunderbare darin sind natürlich als Poesie und Schwärmerei behandelt. Künstlerischer Atheismus ist der Geist des Buches. — Es ist ein Candide, gegen die Poesie gerichtet; das Buch ist undichterisch, so poetisch auch die Darstellung ist... die Oberaufsicht, welche der Abbé führt, ist lästig und komisch; der Turm in Lotharios Schloss ist ein grosser Widerspruch mit sich selbst. Es lässt sich fragen, wer am

³¹ Heilborn id. m. 77. l.

³² U. o. l. l.

meisten verliert, ob der Adel, dass er zur Poesie gerechnet, oder die Poesie, dass sie vom Adel repräsentiert wird. Mit Stroh und Läppchen ist der Garten der Poesie nachgemacht. Die Musen werden zu Komödianten, die Komödiantinnen zu Musen gemacht. Die Einführung Shakespeares macht eine fast tragische Wirkung. Ich sehe so deutlich die grosse Kunst, mit der die Poesie durch sich selbst im Meister vernichtet wird und, während sie im Hintergrunde scheitert, die Ökonomie sicher auf festem Grund und Boden mit ihren Freunden sich gütlich tut und achselzuckend nach dem Meere sieht“.³³

A jenai kör tagjai közül Tieckhez fűzte Novalist a legbensőbb barátság. 1799 nyarán ismerték meg egymást s Novalis rögtön felismerte barátságuk jelenségét.

Olyan jelentősnek érezte Tieck személyét, hogy ez a kör többi tagjainak is feltűnt. Az élesszemű Dorothea Veit 1799 novemberében így ír Schleiermachernek:

— „Er ist so in Tieck, mit Tieck, für Tieck, dass er für nichts anderes Raum findet... Tieck treibt die Religion, wie Schiller das Schicksal. Hardenberg³⁴ glaubt Tieck, ist ganz und gar seiner Meinung.“

Tieck egyhelyütt leírja Novalis külsejét. A leírás nyomán rekonstruálhatjuk azt a benyomást, melyet Novalis környezetére tett:

— „Novalis war gross schlank und von edlen Verhältnissen. Er trug sein lichtbraunes Haar in herabfallenden Locken, welches damals weniger auffiel, als jetzt geschehen würde; sein braunes Auge war hell und glänzend, und die Farbe seines Gesichtes, besonders der geistreichen Stirn, fast durchsichtig. Hand und Fuss war etwas zu gross und ohne feinen Ausdruck. Seine Miene war stets heiter und wohlwollend... Der Umriss und der Ausdruck seines Gesichtes wam sehr dem Evangelisten Johannes nahe, wie wir ihn auf der herrlichen grossen Tafel von A. Dürer sehn, die Nürnberg und München aufbewahrt.“³⁵

Stoffensnek, az ezidőtájt szintén Freibergben tanuló növénynak Novalisról írott jellemzése lényegében megegyezik Tieckével:

³³ Blei: id. m. 52—54. l.

³⁴ E. Heilborn: id. m. 174. l.

³⁵ U. o. 190. l.

— „Seine feinen Lippen, zuweilen ironisch lächelnd, für gewöhnlich ernst, zeigten die grösste Milde und Freundlichkeit. Aber vor allem lag in seinen tiefen Augen eine ätherische Glut... Aus einer tiefen Vergangenheit des Geistes, aus einer ursprünglichen, welche sich in der thätigen Gegenwart nur unklar zu äussern vermag, heraus, schien Novalis zu sprechen, wie zu schreiben.“

Noha Steffens Novalisszal csak néhányszor találkozott, mégis rendkívül jellemző vonásokkal rajzolja meg egyéniségét.

— „Er war ganz Dichter. Das ganze Dasein löste sich für ihn in eine tiefe Mythe auf. Gestalten waren ihm beweglich wie die Worte, und die sinnliche Wirklichkeit blickte aus der mythischen Welt, in welcher er lebte, bald dunkler, bald klarer hervor... Ihm war diese geheime Stätte die ursprüngliche klare Heimat, von dieser aus blickte er in die sinnliche Welt und ihre Verhältnisse hinein. Die ursprüngliche Mythe die zu seinem Wesen gehörte, schloss ihm selbst das Verständnis der Philosophie, aller Wissenschaften, der Künste und der bedeutendsten geistigen Persönlichkeiten auf. Daher war die Anmut seiner Sprache, die Melodie seines Stils nicht Erlerntes, sondern ihm eben das Natürlichste, daher bewegte er sich mit gleicher Leichtigkeit in der Wissenschaft wie in der Poesie.“

Novalis Freibergben ismerkedett meg Thielmann-nal és ez egy alkalommal bemutatta őt a Charpentier-családnak. Tudományos érdeklődése utóbb sűrűn vitte el a nagy társadalmi életet élő család körébe.

Sophie halála óta több mint két év telt már el a halálra való rendszeres és állandó felkészülésben. Az elnyomott élet-ösztönök alkalomra vártak, hogy ismét érvényesítsék jogait. 1798. januárjában ismerte meg Novalis Julie von Charpentiert s ezzel az ismeretséggel új lehetőségek léptek életébe. Eleinte nem is sejtette, hogy döntő fordulat előtt áll, Julia tetszett ugyan neki, de arra kezdetben egyáltalán nem gondolt, hogy magához láncolja. Sűrűn járogatott el hozzájuk s még verset is írt a ház asszonyának születésnapjára (1798. jan. 22.), mindjárt a családdal való megismerkedésének leg-
elején.

„Müde bist Du und kalt, Fremdling, du scheinst nicht
 Dieses Himmels gewohnt; wärmere Lüfte wehn,
 Folge willig mir nach — wahrscheinlich ein gut Geschick
 Hat hierher dich geführt — Heimatsgenossen sind
 Hier, die eben im Stillen
 Heute ein häusliches Fest begehn.“

Különösen az volt nagy hatással reá, amikor látta, mily odaadó önzetlenséggel, valóságos önfeláldozással ápolja Júlia beteg édesapját. Egy ismeretlenhez írott levelében Novalis meg is említi ezt.

— „Sie kennen Julie Charpentier, und es wird Sie gewiss nicht wundern, dass das sanfte bescheidene Wesen, dieses liebenswürdigen Mädchens mich bald in meiner Stimmung anziehen und mir Zutrauen zu ihr einflößen musste. Sie ward mir nach und nach unentbehrlich, ohne dass sie ahnte, dass ich mit ihr in sichere Verhältnisse treten sollte. Die Krankheit ihres Vaters zeigte mir die glänzende Seite ihres Herzens in vollem Lichte. Die zärtliche Sorgfalt, die vielen Nachwachen schadeten ihrer eignen Gesundheit.“³⁶

Csak amikor Freibergből való hosszabb távolléte után visszatérve, Júliát betegten találja, szállja meg elemi erővel az az érzés, hogy életét neki szentelje. A betegségek mindig jelentőséggel bírtak Novalis számára. Júlia betegségével kapcsolatban ezt írja: „erst jetzt fiel mir der Gedanke, ihr mein Leben zu widmen, lebhaft ein.“³⁷

Az elfojtott és semmibevett életöztön elemi erővel lángol fel most benne, a szellemvilág mellett a „föld-anya“ is követeli jogait.

Thielmann egyik levelében megállapítja Novalis érzéseinek megerősödését, majd így ír:

— „Schreiben sie mir doch ja recht weitläufig über Julchen und bitten sie diese, dass sie mir schreibt, ach Gott diese Sache liegt mir so am Herzen und doch möchte ich nicht gern darinnen nur eine Feder anrühren, um ja weder dafür, noch dawider etwas beizutragen.“³⁸

³⁶ Friedrich Hardenberg, genannt Novalis. Eine Nachlese aus den Quellen des Familienarchivs. Von einem Mitglied der Familie, 229. l.

³⁷ U. o.

³⁸ V. ö. Petersdorff id. m. 32. l.

Júlia iránt való érzéseinek elhatalmasodása nem ment minden zökkenő nélkül. Amint rajtakapta magát, hogy gondolatai mind többet foglalkoznak Júliával, megpróbál védekezni ez önkéntelen hatás ellen, melyet Caroline Justhoz írott levelében némi öniróniával „lassan belészívargó édes méregnek“ nevez.

— „Bei Heintzens bin ich aus Grundsatz oft. Hingegen bei Charpentiers bin ich sehr gern und wünsche Sie und die Tante oft in diesen Zirkel, der mich auf eine mannigfache Weise angenehm berührt. Je öfter ich dagewesen bin, je mehr haben die beiden Mädchen bei mir gewonnen. Sie sind einigermassen das für mich, was Sie und Karolinen Kühn für mich sind. Die ältere (Caroline) ist klug, in allen Dingen geschickt und eine durchaus eigentümliches Wesen, ächtes ionisches Blut, wenn sie mir diesen platnerischen Ausdruck verzeihen, der soviel ausdrückt, wie sanguinisch und hübscher, wie mich dünkt, ist für alles empfänglich und weiss meiner Schwachheit, laut zu denken, sehr gut schmeicheln.

Julchen ist ein schleichendes Gift, man findet sie, eh' man sich versieht, überall in sich, und es ist umso gefährlicher, je angenehmer es uns dünkt. Als ein junger Wagehals würde ich einmal eine solche Vergiftung probieren, — so aber, abgestumpft wie ich bin, reizt es meine alten Nerven nur so eben zu leichten, fröhlichen Vibrationen und erwärmt studenlang mein starres Blut. In zarten, kaum vernehmbaren Empfindungen begegnet man ihr und ist gewiss, dass das schönste von ihr zuerst bemerkt, getan und bewahrt wird. Sie spielt nur die Harmonika, indess ihre Schwester alle übrigen Künste mit gleichem Glück treibt. Sie würden sich überzeugen, wie wohl ich mich dort befinde, wenn sie neulich eine stille Zuschauerin gewesen wären, wie auch ich beiden abends in einer grossen Stube, wo wir ganz allein waren, einige Ideen über Zukunft, Natur und Menschenleben vortrug und von ihrer wahrhaften Aufmerksamkeit und tätigen Teilnahme begeistert, wie ein eleusinischer Priester vor ihnen sass.“³⁹

Amikor felfedezi, hogy Julia iránti érdeklődése szerelemmé erősödött, sokat elmélkedik a szerelem, a segítségre szorulás és a betegség kapcsolatáról. Novalis számára a szerelem és betegség kapcsolata szinte szükségszerű. Nem tud szeretni, ha szerelmébe nem vegyül bele a részvétnek és segíteni akarásnak, gyámolításnak az érzése. Csak a betegségben mutatkozik meg, hogy a két személy egymásra utaltsága és egymáshoz vonzódása mélyből fakad-e, vagy sem.

³⁹ E. Heilborn: Novalis-Reliquien. Deutsche Rundschau. 1911. 271. l.

— „Liebe ist durchaus Krankheit und jede Krankheit ist vielleicht ein notwendiger Anfang der innigen Verbindung zweier Menschen, der notwendige Anfang der Liebe.“

Júlia betegségével kapcsolatos aggodalmait közli Caroline Schlegellel s egyben tanácsért, vigasztalásért fordul hozzá. Caroline így válaszol:

— „Sie können denken, wie mir es nun auf der Seele brannte, Ihren Auftrag auszuführen, der doch ein wenig unbestimmt gegeben wurde. Die Krankheit Ihrer armen Freundin erriecht ich gleich, hätt ich nur auch die Mittel gewusst. Geben sie mir bald Nachricht von der Kranken, und leben Sie wohl.“⁴⁰ (15. November 1798.)

Mindamellett helytelen volna Novalis és Júlia kapcsolatát kölcsönösen szamaritánus magatartásnak tekinteni. Júlia nemcsak kortársai ítélete szerint, hanem a ránkmaradt képe után ítélve is, szép lány volt. Míg Sophie jóformán gyermeknek volt tekinthető, addig Júlia, Novalis-szal való ismeretsége idején, már kifejezett, teljes értékű nő volt.

Novalis maga mondja: „Ich habe zu Söphchen Religion, nicht Liebe.“ Júlievel kapcsolatban kissé háttérbe szorult a „vallásosság“ és a „szerelem“ követelte jogait. A vele való házasság és otthonalapítás mindenképpen kíváncsnak látszott Novalis előtt. Időnként még kísért Sophie emléke, a költő ellentétet érez új szerelme és régebbi, szinte vallásos rájongása között. Mintegy mentegetőzésül írja Caroline Schlegelnek: „Ohne Liebe hielt ich's garnicht aus.“ Júlia egyénisége megkönnyítette Novalis számára érzelmeinek ezt az áthangolását: alkalmazkodó képessége, emberekkel való bánti tudása, s főleg szerelme, átszűrte minden nehézségen.

— „Die Erde scheint mich noch viele Jahre festhalten zu wollen. Das Verhältnis, von dem ich Dir sagte, ist inniger und fesselnder geworden. Ich sehe mich auf eine Art geliebt, wie ich noch nie geliebt worden bin. Das Schicksal eines sehr liebenswerten Mädchens hängt an meinem Entschluss und meine Freunde, meine Eltern und meine Geschwister bedürfen meiner mehr als je.“⁴¹

⁴⁰ Carolinens Leben in ihren Briefen. Hg. Reinhard Buchwald, 167. l.

⁴¹ Friedrich Hardenberg, genannt Novalis. Eine Nachlese aus den Quellen des Familienarchivs. Von einem Mitglied der Familie, 188. l.

Novalis barátai valósággal ujjonganak az örömtől, hogy a „halál apródját” az életvágy újra hatalmába kerítette. Tieck, Fr. Schlegel és Caroline sietnek jókívánságaikat kifejezni és szeretnék megismerni azt, akiről Novalis azt írja: „(sie) scheint ... von allem das Beste zu besitzen.”⁴²

Julia most már költészetébe is bevonul:

„Dass ich mit namenloser Freud
Gefährte deines Lebens bin
Und mich mit tiefergerührtem Sinn
Am Wunder deiner Bildung weide...
Dass wir auf's innigste vermählt
Und ich vor allen nur die Eine
Und diese Eine mich gewählt,
Das danken wir dem süßen Wesen,
Das sich uns liebevoll erlesen...”⁴³

Kettejük viszonya nem volt hijjával a zavaró mozzanatoknak. Az egyik körülmény Novalis nagynénjének, Miltitz asszonynak az a buzgó törekvése volt, hogy unokaöccsét minden áron megházasítja. Már ki is szemelt számára megfelelő fiatal hölgyet, Wilhelmine von Huldenberg bárónőt, s Novalisnak minden diplomáciájára szüksége volt, hogy ezt a fenyegető boldogságot elhárítsa magától. Ügyes fogással öccsét ajánlotta a buzgólkodó nagynénjének figyelmébe, a nélkül, hogy vonakodásának igazi okát elárulná.

— „Mancherlei zusammentreffende Umstände haben mir die Resignation auf diesen Plan notwendig gemacht und ich bitte sie nur untertänig alles andere, nur keinen Eigensinn oder sonstige Abneigung von meiner Seite zu vermuten... Mit den innigsten Zutrauen zu Ihrer gnädigen Vorsehung und einer nochmaligen Bitte für meinen Bruder empfehle ich mich Ihrer fortdauernder Gnade und erharre mit tiefer Ehrfurcht Ihr untertänigster Diener.”⁴⁴

Akadályok jelentkeztek tervezett házasságukkal kapcsolatban Novalis szülei részéről is. Az apa, aki már előbb is értesült a dologról, mielőtt még fia „tiszteletteljes kérését” elébe terjesztette volna, nem volt meglegedve fia választásá-

⁴² Holstein: Briefe an Ludwig Tieck. 303. l.

⁴³ Novalis Schriften: Herausg. v. J. Minor.

⁴⁴ Hellmut Meyer und Ernst: Id. m. 112. l.

val. Nem mintha közvetlen Julia ellen lettek volna kifogásai, akit nem is ismert. Legsúlyosabb ellenérve a tervezett házassággal szemben az, hogy a Charpentier család nem elég előkelő, még csak nem is báró, s azonkívül még szegény is. A Hardenberg-családnak patinás címerén kívül alig volt egyebe, s a Hardenberg-fiúk nem engedhetik meg maguknak szerinte azt a fényűzést, hogy szegényen nősüljenek.

Az apa és fiú nézeteltérése nem mélyült szakítássá, noha Novalis, úgy mint azelőtt, **most sem vette** tekintetbe apja ohaját, sőt annak ellenkezése még inkább megszilárdította elhatározásában. Csaknem lázas erőfeszítéssel látott hozzá, hogy polgári megélhetést biztosítson maga számára, hogy azután Juliát magához kapcsolhassa. Caroline Schlegelhez a következő jellemző sorokat írja:

— „Bei mir war alles im Kirchenstil oder in dorischem Tempelstil komponiert. Jetzt ist bei mir bürgerliche Baukunst.“⁴⁵

Semmitől sem riad vissza, mert: „Einst lohnt mich für tausend Mühseligkeiten ein erhebendes Bewusstsein, Juliens Liebe ...“⁴⁶

Bár semmi oka nem volt annak a feltételezésére, hogy a Charpentier családnál kedvezőtlen fogadtatásra találna, biztonság okáért levélben fordult Júlia másik sógorához, az ismert teológushoz, Reinhardhoz s kérte, legyen szószólója Júlia szüleinél:

— „Wie unbeschreiblich würd ich mich freuen, wenn ich ganz sicher wäre, dass auch Ihre Wünsche und ihr Segen auf Juliens Verbindung mit mir ruhte. Julie und ich wünschen nichts lebhafter, als Ihres freundschaftlichen Anteils gewiss zu sein, und uns beiden liegt viel daran, Ihren Beifall für mich zu haben. Julie wird um so mehr in ihrem Zutrauen zu mir bestätigt werden, wenn sie ihren so unendlich hochgeachteten Schwager mit ihrer Wahl einverstanden sieht und auf dessen dauerhafte Freundschaft für ihren künftigen Gatten rechnen kann. So ernsthaft ich auch seit mehreren Jahren bemüht war, mich des Beifalls würdiger und rechtlicher Männer wert zu machen, so hat doch die Hoffnung, Julien zu besitzen, meiner Seele einen neuen Schwung gegeben und ein lebhafteres Bestreben in mir veranlasst,

⁴⁵ Blei: id. m. 48. l.

⁴⁶ Friedrich Hardenberg, genannt Novalis. Eine Nachlese aus den Quellen des Familienarchivs. Von einem Mitglied der Familie, 222. l.

diesem vortrefflichen Mädchen einen braven Mann in mir zu versichern. Meine bürgerliche Tätigkeit, die durch einige höchst schmerzhaft Begebenheiten sehr geschwächt worden war, und sich ganz in eine Tätigkeit verwandelt hatte, die sich auf Dinge einer andern Welt bezog, erwachte von diesem glücklichen Zeitpunkt an mit neuer Stärke, und ich fühlte mich auf das kräftigste bestimmt, für dieses neue Verhältniss alles andre aufzuopfern und seine Erhaltung und Ausbildung zu dem ausschliesslichen Zweck meines Lebens zu machen.“⁴⁷

Caroline el van ragadtatva az eljegyzéstől és örömmel látja, hogy a sok mindenen átment költő végül kiköt a boldogságnál.

— „So ist es denn wahr, mein liebster Freund? Sie haben uns recht glücklich und froh gemacht, wie doppelt leid thut es mir, Julien nicht gesehen zu haben... Sehen Sie, lieber Hardenberg, das könnte mich doch traurig machen, wenn Sie nicht unser blieben, wenn Ihre Frau nicht unsre Freundin durch sich selber würde, aus eigener Neigung.“⁴⁸

Novalis ugyancsak levélben biztosítja Carolinet arról, hogy Júlia is barátsággal fog viseltetni irányukban:

— „Jetzt kann erst rechte Freundschaft unter uns werden, wie denn jede Gesellschaft nicht aus einzelnen Personen, sondern aus Familien besteht. Gewiss wird meine Julie ganz für Sie und alle passen.“⁴⁹

Júlia érzékenységet igen nagy mértékben bántotta vőlegénye szüleinek rideg megközelíthetelensége. Mindent megkísérelt, hogy ezt a fagyos közönyt megtörje. Levelet írt vőlegénye anyjának és nőies alkalmazkodásának minden eszközét felhasználta, hogy őket a maga irányában engedékenyebbé hangolja:

— „Nur ihre unverdiente Güte gegen mich, von der Sie mir schon einmal einen so grossen Beweis gaben, der mein Herz mit dem unaussprechlichsten Dank gegen Sie erfüllte, macht mich so dreist, dass ich es wage, Ihnen jetzt zu schreiben. Dennoch fehlte es mir an Mut dazu, wenn mir nicht Ihr geliebter Sohn Hoffnung machte, dass Sie meine Kühnheit wohl verzeihen und meine Bitten gnädig annehmen würden. Ich weiss nicht, wo ich Worte finden soll, die Empfindungen nur schwach auszudrücken, die jetzt mein ganzes Herz beleben, die

⁴⁷ H. Meyer und Ernst: Id. m. 110. l.

⁴⁸ Novalis Briefwechsel Herausg. von Raich: 115. l.

⁴⁹ Caroline Briefe aus der Frühromantik. 560. l.

innigste Dankbarkeit für das unendliche Glück, wodurch ich in Zukunft ein Recht haben soll, Sie meine theuerste Mutter nennen zu dürfen, meine wenigen Ansprüche an jene frohe Aussicht, das heisse Bestreben, alle meine Kräfte aufzubieten, um durch die kindlichste Ehrfurcht, die grosse Bereitwilligkeit Ihren Wünschen zuvorzukommen mir Ihren Beyfall zu erwerben und vielleicht einst so glücklich zu sein, Sie mit einem Schritt auszusöhnen, den Ihr Sohn getan, der Ihnen leider so vielen Kummer verursachte und mir in der Hinsicht unzählige Tränen gekostet hat. Ihre mütterliche Sorgfalt, Ihre grosse Zärtlichkeit für alle ihre Kinder, mithin auch für ihren Sohn, musste Sie mit seiner getroffenen Wahl unzufrieden machen, da mein ganzer Mangel an Vermögen ihm freilich manche Sorge voraussehen lässt, die ich ihm mit nichts, als der innigsten Liebe versüssen und der grössten Treue ertragen helfen kann. Der Gedanke ist mir oft unsäglich schmerzhaft gewesen, dass ich die Ursache von so mancher unruhigen Stunde, von so vielem Kummer war, die Ihnen die Liebe Ihres Sohnes machte; meine theuerste Mutter, erlauben Sie mir, dass ich diesen Namen gebrauchen darf, werden Sie und Ihr Herr Gemahl, den ich grenzenlos verehere, mir wohl je Ihre Vergebung bewilligen? Dürfte ich wohl hoffen, dass Sie Beyde mich einst auch mit Ihrer gewohnten Güte unter Ihre geliebten Kinder aufnehmen werden? Dieses ist das einzige, was noch zu meinen vollkommenen Glück fehlt, dann erst werde ich ungetrübte Ruhe und Heiterkeit geniessen.

Doch auch hierin vertraue ich auf die Vorsehung, die so gütig für mich sorgte; durch ihren Beystand erlange ich gewiss noch einst das einzige. Mit der innigsten Verehrung ewig

Ihre untertänige Julie Charpentier“.⁵⁰

Ezekre a szívből jövő sorokra Novalis anyja meleg és szívélyes hangú levélben válaszol:

— „Ich habe von meinem Sohn die ängstlichen Besorgnisse erfahren, die sie wegen der Verbindung mit ihm haben. Es würde mir und Ihnen Kummer machen, wenn wir fürchten müssten, dass Ihre Gesundheit darunter leiden sollte. Seyn Sie fest überzeugt, dass Sie mit Liebe und Freundlichkeit in unsere Familie aufgenommen werden, sowohl von mir als auch von meinem Manne und verbittern Sie sich nicht Ihre Tage mit ängstlichen Sorgen in die Zukunft. Der Gott, der auf unser Wohl bedacht, wird gewiss alles wohl machen. Dem wollen wir uns ganz froh und sorgenlos überlassen, und seyn Sie versichert, dass ich den treuesten und mütterlichen Antheil an Ihrem Schicksal nehme und mit herzlicher Liebe bin

Ihre treu ergebne
von Hardenberg.

⁵⁰ Unveröffentlichte Briefe des Novalis, mitgeteilt von Ernst Heilborn. Deutsche Rundschau. 106. 1901. 461. 1.

P. S. Es fällt mir noch ein, Ihnen zu sagen, sich über gewisse Dingen zu beruhigen, die keinen wesentlichen Einfluss auf Ihr Schicksal haben.“⁵¹

Novalis nővére, Sidonie, e válasz ellenére is gyakran látja szükségét annak, hogy szüleinél Júlia érdekében közbenjárjon. Júlia két sógora Thielmann és Reinhard is többször panaszzkodnak leveleikben a fogadtatás miatt, melyet Júlia a Hardenberg-család részéről tapasztalt. Az a kettősség, melyet Novalisban Sophie emléke és Júlia iránt való szerelme felszakított, lassankint megnyugtató megoldáshoz jut. „Heinrich von Ofterdingen“-ben megtalálta azt a formulát, amely lelkében a múlt és a jelen érzelmi konfliktusát áthidalja. A regényben két nőalak szerepel, Cyane és Matilde. Heinrich a hős, Matilde halála után elhagyja Augsburgot és a hegyekből szomorúan néz vissza a városba. Ekkor az egyik fából szerelmesének szólal meg a hangja s megígéri, hogy egy leány fog jönni, aki vigasztalója lesz mindaddig, amíg csak a halál után ismét nem egyesülhetnek. Novalis számára a probléma megoldása az a látás volt, hogy Sophie és Júlia csak a jelenségek világában két különböző személy; az örök teljesülés birodalmában, ahol majd minden egyesül, egyugyanazon-voltuk derül ki. Ezzel a megoldással sikerült lelke békéjét megtalálnia. Júlia így egy személyben mindenné vált számára. Ő az a hű kísérő, aki zarándokútján mindvégig mellette lesz.

Novalis családjának tagjai közül legőszintebben nővérének, Sidonie-nak nyilatkozott Julia iránti érzelméről. Így 1799 július 9-én:

— „Ich bin ziemlich wohl hier am Sonntag angekommen — traf aber zum Unglück Julien nicht an, die nach Dresden gereist war. Ich war sehr ärgerlich und sehr betrübt und schickte gleich einen Boten nach Dresden, um ihre Rückkunft zu beschleunigen. Gestern abend kam das herzliche, gute Mädchen und seit der Zeit weiss ich nicht, ob ich noch auf Erden oder im Himmel bin.“⁵²

1799-ben és 1800-ban hosszabb időt töltött a Charpentier-

⁵¹ U. o. 464. l.

⁵² U. o. 106. l.

család házában s erre az időre esik, hogy Júliának egy Dóra nevű barátnője megajándékozta őt Júlia képével. Viszonzással egy költeménnyel rőtta le háláját. *An Dora*: „zum Dank für das reizende Bild meiner Julie“.

„zum Dank für das reizende Bild meiner Julie“.

„Soll dieser Blick, voll Huld und Güte

Ein schnell verglommner Funken sein?

Webt keiner diese Mädchenblüte

In einen engen Schleier ein?

Bleibt dies Gesicht der Treu und Milde

Zum Trost der Nachtwelt nicht zurück?

Verklärt dies himmlische Gebilde

Nur einen Ort und Augenblick?“

A boldog tervezgetéseknek órái azonban nem odázhatják el anyagi existenciája megalapozásának szükségességét. Minden áron álláshoz kellett jutnia s ebben a vonatkozásban sokat remélt J. W. Opel pénzügyi tanácsostól. A hozzá intézett levél abból a szempontból is érdekes, hogy életének korábbi szakából jellemző részleteket közöl.

— „Die frohen Erwartungen, die mein unvergesslicher Lehrer und Freund Werner in mir von Ihrer Bekanntschaft erregte, sind in hohem Masse erfüllt worden. Jetzt wag ich mit vollem Zutrauen, wozu mich besonders auch mein Freund Werner aufgemuntert hat — und Ihr unendlich freundschaftliches Benehmen gegen mich besonders verpflichtet, Ihnen meine Wünsche mitzuteilen und Sie um ihre gütige Vorsprache auf das wärmste zu bitten. Meinem Freunde, dem Kreisamtmann Just, hab ich ausser meinem Vater das meiste zu verdanken. Durch ihn habe ich die erste Bildung zum Staatsdiener erhalten und durch ihn bin ich zuerst an mein Vaterland gefesselt worden. Mancherlei Umstände haben mich dort (in Freiberg) wieder mit Mut und Fleiss für fremde Zwecke und mit Anhänglichkeit an unsre sächsische Verfassung erfüllt und die Bekanntschaft mit Werner hat eine neue Lebhaftigkeit und Richtung meiner Tätigkeit zur Folge gehabt. Meinen Eifer glaub ich verbürgen zu dürfen. Mancherlei Pflichten werden ihn nie erkalten lassen und meine Neigungen ihn vermehren helfen. Meine Kenntnisse sind zwar noch unvollständig und roh, indes glaub ich doch jetzt mehr von der Kunst zu verstehn, Kenntnisse schnell und richtig zu erwerben, zu ordnen und zu gebrauchen.“⁵³

Werner és főleg Opel pártfogása sikerrel járt s Novalist sóbányahivatalnoknak nevezték ki. Megköszönte Opelnak az

⁵³ Hellmut Meyer: Id. m. 111. l.

érdekében való fáradozást s attól kezdve gyakran váltottak levelet egymással. Egyik levelében megemlítette Opelnak Júliát is:

— „Ich weiss, dass auch mein Freund Werner Julien innig schätzt und über meine Wahl sich herzlich freuen wird, so entfernt er auch übrigens vom alten Charpentier ist, den ich als Vater meiner Geliebten ehre, ohne Notiz von seinen Verhältnissen und Meinungen zu nehmen.“⁵⁴

F. Schlegelhez közelgő esküvője alkalmából ezeket az örvendező sorokat írja: „Mit mir nimmts hoffentlich bald ein fröhliches Ende. Zu Johannis denke ich im Paradiese zu sein.“⁵⁵

A várva várt „kedvező vég“ azonban tragikumba toroklik. A hosszú évek során tökéletesített halálrakészülés most hozta meg gyümölcsét, amikor Novalis teljesen a földi élet pártjára állt. Tüdőbaja akkor vált a legsúlyosabbá, amikor éppen esküvőjére utazott.

A tragikusan váratlan fordulat mély szomorúságba döntötte mind a két családot, különösen Júliát. Sógora, Thielmann megpróbálta vőlegénye közeli gyógyulásának reményével biztatni, azzal, hogy a Charpentier családnak szokása a sötételnlátás: „Es ist ein Zug eurer Familie, Euch das Leben schwer zu machen.“⁵⁶

Hiába volt minden reménykedés és szépítgetés, — a beteg állapota egyre súlyosabbá vált s a hozzátartozóknak be kellett látniok, hogy a vég már nagyon közel van. Caroline levélben értesítette Thielmannnt a beteg állapotának válságosra fordulásáról s ugyanekkor Charpentier asszony megbetegedéséről. Thielmann válaszában már meg sem kísérli a vigasztalás korábbi formáit és nyíltan kifejezést ad mélységes szánalmának.

— „Welch entsetzlichen Eindruck Dein Brief auf uns gemacht hat, kannst Du dir, meine gute Karoline, leicht denken. Wenn ich nun aber an Julchen und Hardenberg denke, dann bricht mir das Herz. Dieses herzliche Gefäss

⁵⁴ U. o. 116. l.

⁵⁵ Novalis' Briefwechsel. Herausg. von Raich 138. l.

⁵⁶ H. v. Petersdorff! Id. m. 36. l.

zerbrochen zu sehen und das schwächere, leidende Julchen. Ach lasse sie doch mit ihm nach Weissenfels ziehen, setzt euch doch über alle kleinliche, erbärmliche Rücksichten weg. Sollte denn keine Hoffnung mehr sein?“⁵⁷

Caroline Schlegel szintén megrendülten értesíti barát-nőjét, Luise Gottert a Novalis egészségi állapotában bekövetkezett tragikus fordulatról.

— „Eine andre Nachricht, die sie traurig machen wird, ist die von Hardenbergs gefährlichem Gesundheitszustande. Er ist in Dresden, seine Braut auch. Er wollte sich endlich für das Leben entscheiden und durch die Liebe eines sehr liebewollen Wesens, wie seine jetzige Braut ist, wieder daran knüpfen, aber es scheint nicht zu gelingen und er wird vielleicht der Braut entrissen, wie die Braut ihm.“⁵⁸ (23. Januar. 1801.)

Novalis lelkiállapotát a halál közelsége, melyet pedig évekkel ezelőtt még oly sóvárogva várt, mondhatatlanul feldúlta. Súlyos benső küzdelmek, rettegések szállták meg s csak úgy volt képes ideig-óráig megbírkózni velük, hogy Istenéhez menekült. Júlia további sorsa is mélységes aggodalommal töltötte el. Végül megnyugodott a megfellebbezhetetlenben és ezt írja naplójába:

— „Heut hatte ich einen äusserst gesegneten Tag. Ich habe Gott recht herzlich gedankt. Ach, um meiner guten Julie willen.“⁵⁹

Máskor ezt írja:

— „Nur Glauben Herz und Zuversicht, So fürcht' ich mich für mich und die Geliebte nicht.“⁶⁰

Novalis apja is fia betegágyához sietett. Teljesen reménytelen állapotban találta őt. Ezt haza, feleségéhez írott levelében alig-alig titkolja:

— „Gestern bin ich mit Karl bei dem Doktor Petzhöld gewesen und der hat seinen Konsens zu der Reise von Fritz gegeben, wenn wir Julien mitnehmen wollten, damit er die

⁵⁷ U. o. 36. l.

⁵⁸ Carolinens Leben in ihren Briefen. Hg. Reinhardt Buchwald, 229—230. l.

⁵⁹ J. Minor: Novalis. Naplójegyzet szept. 1-éről.

⁶⁰ Ernst Heilborn: Novalis Schriften. Berlin. 1901. 292. l.

Reise gern täte. Er gibt wenig Hoffnung, aber doch noch einige aus einem Falle, den er auf gleiche Weise behandelt hat. Gott mache es, wie es ihm und uns gut und heilsam ist und mache unsere Seele stille. Last von ihm, die lässt sich tragen, selbstgemachte trägt sich schwer. Mit Fritz haben wir noch nicht gesprochen, aber dass Julie mit uns geht, weiss ich. Nun kommt es darauf an, ob ihr Vater ja dazu sagt. Gestern abend war das Fieber bemerkbarer, als den ersten Tag, sonst ging alles gut.“⁶¹

Júlia kezdettől fogva ott tartózkodott vőlegénye beteg-ágya mellett, s a legodaadóbb s legönfeláldozóbb gondoskodással igyekezett a lehetetlent megvalósítani: egészségessé tenni azt, akit már a halál sürget.

A nagybeteg költő hálásan fogadta az utolsó napjait megaranyozó gondoskodást. Tieckhez így ír:

— „Ich schendere so hin. Karl ist mein beständiger Pfleger — Julie ist auch hier und ich habe bis auf Kräfte und Gesundheit alles was mir angenehm sein kann.“

A szülők elhatározták, hogy a beteget haza viszik Weissenfels-be, hogy abban a házban végezze be fiatal életét, ahol 29 évvel ezelőtt először látta meg a napvilágot. A beteg nyugalma érdekében kíváncsi volt, hogy Júlia is velük menjen. Júlia természetesen egy pillanatig sem habozott, de atyjának beleegyezését ki kellett kérnie. Novalis atyja Reinhard-ot, Júlia sógorát kérte meg, hogy eszközölje ki Júlia elutazására apjának engedélyét. Ez meg is történt úgy, hogy Hardenberg megírhatta feleségének együttes érkezésüket.

— „Heute Mittag kam Charpentier, wir assen mit ihm zusammen bei Reinhard, da gab er seine Einwilligung zu Juliens Mitreise. Von Hubertsburg werde ich wohl mit Julie voranreisen und einen Tag früher zu Dir kommen.“⁶²

A nagy beteg utolsó napjaiban azon a véleményen volt, hogy még hosszú ideig fogja nyomni az ágyat. A tüdővé-

⁶¹ Friedrich Hardenberg, genannt Novalis. Eine Nachlese aus den Quellen des Familienarchivs. Von einem Mitglied der Familie, 243. l.

⁶² Friedrich Hardenberg, genannt Novalis. Eine Nachlese aus den Quellen des Familienarchivs. Von einem Mitglied der Familie.

szesekre jellemző euphorikus állapot őt is megtévesztette s némi remény éledt benne:

— „Ich kann noch lange Blut auswerfen, aber wird das helfen, dass ich mich jedesmal von neuem ängstige. Angst schadet, Mut stärkt. Es ist nicht schwerer, als mit sich Geduld haben, — seine eigene Schwachheit zu tragen. Gott hilft aber zu allem.“⁶³

A halál 1801. márc. 25-én következett be. A „szellemvilág vándora“ rövid földi intermezzo után eltávozott misztikus elragadtatásainak honába.

Novalis halála betetőzte a jénai kör teljes felbomlását. Az egykori kör tagjai ugyan még felkérték Tiecket, hogy fejezze be Novalis félbemaradt regényét, a „Heinrich von Ofterdingen“-t. Tieck örömmel látott volna hozzá, de Friedrich Schlegelnek felháborodott tiltakozása meggyújtotta a kegyeltsértésszámba menő tervet.⁶⁴

Schlegelnek igaza volt. Tieck valóban nem volt az a rendkívüli szellem, akinek belső jogosultsága lett volna, hogy hozzáköltson Novalis töredékéhez. Sokoldalú szellem volt, de sokoldalúsága egészen formalisztikus jellegű. Izlése és értelme mellett is hiányzott belőle az, ami Novalisnak éppen legfőbb erőssége volt: a benső élmény ereje és mélysége. Így minden rokonérzésük ellenére is nagy rangbeli különbség volt szellemük között.

Júliára vőlegénye halála, bár ez előre látható volt s bensőleg felkészülhetett rá, oly megrázó hatással volt, hogy maga is súlyosan megbetegedett. A költő öccse, Karl, Júlia betegségéről ezt írja Tiecknek (1801):

— „Meine Schwester Sidonie ist sehr krank; auch Julie lag gefährlich, doch geht es mit der letzteren wenigstens etwas besser; ich darf nicht tun, als nähme ich Anteil daran... Sagen Sie nichts in Dresden von Juliens Krankheit, ihre Anverwandten mögten es zu unrechter Zeit erfahren.“⁶⁵

Felépülése után Thielmann-ék vendége Eisenachban. Mindent megtesznek, hogy a súlyos csapás elviselését számára megkönnyítsék. Sógora írja:

⁶³ Novalis Schriften. Herausg. von J. Minor II. 105. l.

⁶⁴ Heilborn: Novalis der Romantiker. 75. l.

⁶⁵ Holtein: Briefe an L. Tieck.

— „Seit heute früh ist Julchen bei uns. Nun ihre Tränen fliessen und sie sich ihrem Kummer in Ruhe überlassen kann, ist sie weit wohler, als ich nur hoffen konnte. Sie ist schon so weit, dass sie heute den ganzen Tag mit uns über Fritz gesprochen hat und sich in diesem Gespräch gefällt, welches bei dem heftigen Schmerz, der sie ergriffen hatte, in der Tat schon viel gewonnen ist. Wenn sie der Schmerz überwältigt, so ist es allezeit physisch, denn was ihre moralische Stimmung betrifft, so zeigt sie eine Grösse der Seele, eine Ergebung, welche mich mit wahrer Bewunderung für sie erfüllt.

Nicht lieb ist es mir, dass wir bald wieder in unsere Einsamkeit nach Wiehe gehen werden. Wegen Julchen ist es mir nicht lieb, denn mehr als alles bedarf selbige Zerstreuung. Verzeihen Sie übrigens mein guter Vater, dass wir Ihnen Julchen weggenommen haben, aber für Freiberg taugte ihre Stimmung nicht. Karl Hardenberg und Hans (v. Charpentier) haben sie uns gebracht.“⁶⁶

Júlia testi ereje csak nehezen tért vissza, úgyhogy jó ideig nem is gondolhatott arra, hogy sógora kíséretében visszatérjen szüleihez. Alig kezdett azonban lábadozni és lelkének súlyos sebe hegedni, amikor egy újabb, még súlyosabb és mélyebb csapás éri: 1801. okt. 24-én meghalt édesanyja. Most már semmiképpen sem maradhatott a szülőháztól távol s noha még nem épült fel teljesen, hazautazott, hogy atyja mellett álljon.

Sógorát, Thielmann, anyósa halálának híre Párizsban találta. Megindult levélben igyekezett apósát megvigasztalni.

— „Auch, wie ist es jetzt so anders, mein teuersten Vater, welch gewaltiges Schicksal ist unter uns getreten. Ich klage nicht, denn unsere Tränen rufen niemand zurück, wohl aber kann unsere Liebe Ihnen teuerster Vater, den Verlust erträglich machen, tragen helfen, darum wollen wir Sie und jeder unter uns von Herzen lieben, bis wir auch hinübergehen... Von meiner Reise ein andersmal.“⁶⁷

A levél kíséretében egy kis ládikát is küldött, amelyben a család tagjai számára ajándékok voltak Párizsból. Júliának a „Comtes de Voltaire“-t küldte.

Júlia kettős fájdalmára a vallás adott gyógyító írt. Ez csendül ki halott vőlegénye öccséhez írott leveléből.

⁶⁶ H. v. Petersdorff: Id. m. 37. l.

⁶⁷ U. o. 45. l.

Freyberg, am 2. Febr. 1802.

Dass ich herzlichsten und innigsten Antheil an Ihrem Glück durch die Verbindung mit Fräulein von Uttenhof nehme, darf ich Ihnen mein Geliebtester von Hardenberg, nicht durch weitläufige Versicherungen ausdrücken. Sie kennen mich; Sie wissen wie aufrichtig und zärtlich ich Sie liebe, und also sind Sie auch gewiss, dass meine aufrichtigen Wünsche für Ihr und Ihrer Frau Gemahlin beständiges Wohl und ununterbrochene Heiterkeit aus treuem Herzen kommen. Nie müssten Sie so eine traurige Stunde erleben, wie ich leider nun schon Monate erlebt und durchlebt habe, ich bin mir froh, dass ich mit meiner Gesundheit zufrieden seyn kann, und murre wieder nichts, den alles kommt aus der Hand der Vorsehung. In meiner itzigen Lage erstatte ich meine Pflichten so viel ich nach meiner gewissenhaften Ueberzeugung und meinen geringen Kräften thun kann, das übrige ist und bleibt *Conte pour rire*. — Was mich am meisten kränkt, ist die ungerechte Behandlung mit Toussaint, denn anders kann ich sie doch nicht nennen, aber auch das will und muss ich der Vorsehung überlassen, indessen stellen Sie sich an meine Stelle.

Der Frau Gemahlin empfehlen Sie mich aufs freundschaftlichste; bleiben Sie immer mein geliebter Hardenberg, das was Sie waren für Ihre treue
von Charpentier.⁶⁸

Az egymást követő kettős haláleset súlyos megrázkód-tatásait még tetézte az a méltatlan bánásmód is, melyben Novalis szülei részéről ezután is részesült. Az öreg Hardenberggel fia halála sem tudta feledtetni a haragot Júlia nem egyenrangú származása miatt. Még most is betolakodottnak tekintette. Feleségéhez írott levelében kerekén kimondja, mennyire örül, hogy a kapcsolatból nem lehetett semmi.

— „Die Freude, dass wir Julchen los waren, machte mir die Sache erträglich. Meine gestillte Angst wegen Julchen macht jetzt alles gut. Und die ganze Familie von Charpentier gewinnt durch diesen Schritt; nun ich wünsche Julchen einen Prinzen, wenn der sie glücklich machen kann.“⁶⁹

Báró Podmaniczky Károly.

A sors valóban nemsokára Júlia útjába vezetett valakit, aki ugyan herceg nem volt, de aki felismerte benne a nagy emberi értékeket, melyeknek harmónikus együttese méltóvá

⁶⁸ Friedrich Hardenberg, genannt Novalis. Eine Nachlese aus den Quellen des Familienarchivs. Von einem Mitglied der Familie.

⁶⁹ E. Heilborn; Novalis der Romantiker. 108. 1.

tette arra, hogy báró Podmaniczky Károly egyenrangú felesége legyen.

A Podmaniczky családot főleg a XVIII. század második felétől kezdve erős szálak fűzik a német kultúrához, a német szellemi élethez. Háromízben fordul elő, hogy a család férfitagjainak életvonala Goethe közelébe kerül. Podmaniczky Sándor báró 1764-ben II. József császárrá koronázása alkalmából a koronázási ünnepségekre Frankfurtba utazott, amikor is II. József őt lovaggá ütötte. Útja Nürnbergben keresztül vezetett, de ellátogatott Jénába, Coburgba és Lipcsébe is, meglátogatta azokat az embereket, akiket szellemileg jelentékenyeknek tartott és emlékkönyvébe írt sajátkezű bejegyzéseikkel gazdagodva távozott tőlük. Ebből az 1764-es keltezésű emlékkönyvből a beírások kapcsán a német kultúralet egy jelentős szelete bontakozik ki előttünk. Az emlékkönyvhöz útinapló is tartozik, mely latin nyelven összegezi az útibenyomásokat, melyek a mozgalmas 1764. év március elsejétől április 12-ig Podmaniczkyt megragadták. A frankfurti ünnepségek során találkozott Goethe anyai nagyatyjával, akitől az unoka a Johann Wolfgang nevet nyerte. Az útinapló ide vonatkozó bejegyzése:

— „Nihil tam alte natura constituit quo virtus non possit eniti. Benevola recordationis et in sui commendationem adjecit Joannes Wolfgang Textor, Jurisconsultus Sanct. Majest. Consiliarius et Reipubl. Frankfurtensis Praetor. Frankf. 8. Ápr. 1764.“

Ez a találkozás az apák találkozása volt.

Podmaniczky Sándor fia, ifjabb Podmaniczky Sándor báró 1784—87-ig Göttingában végezte tanulmányait. Tanulmányainak betetőzésül hosszú utazást tett Németországban, Franciaországban és Angliában. Ő is mintegy két kötetnyi emlékkönyvet hozott magával, bizonyosságul annak, hogy az ő figyelme sem kizárólag a külső valóságokra, hanem elsősorban az útját keresztező, érdekesebb emberekre irányult. Utazásainak célja elsősorban művelődés volt és ezen belül is a gyakorlati emberismeret megszerzése: az, amit Goethe a tökéletesség legmagasabb fokára fejlesztett s ami teljesen a kor követelte filozófiai antropológia vonalába esett. Az emlékkönyv a szakértők megállapítása szerint a Goethe-kor-

szak legpompásabb emlékkönyvei közé tartozik.⁷⁰ A lapokat sűrűn ékesítik rajzok is: utazásai során gyakran kereste fel a művészek műtermeit is. Ebben is apja nyomdokait követte, aki hosszú ideig Mányoki támogatója volt.

Ahogy személyi kapcsolatainak hálóját mind meszszebbre szőtte, így emlékkönyve is egyre inkább gazdagodott. Drezdában Gottfried Körnert, L. F. Hubert és Schillert látogatta meg. Schiller ezeket írja emlékkönyvébe:

Wie schön ist es, auf lorbeervoller Bahn
Zum Rang der Göttlichen die in der Nachwelt leben
Zu einem Platz im Sternenplan
und — im Plutarch sich zu erheben!

Dresden d. 3. Juni 1786.

Wiendlands Musarion.

Lipcsében Ch. F. Weiset, a rézmetsző J. Fr. Bauset, a zeneműkiadó C. G. Breitkopf családot kereste fel, és A. F. Oesert, aki akvarellt festett az emlékkönyvbe. Joh. Christ. Adelung is beírta nevét. Berlinben útja Genellihez, majd Chodowieckihez vezet, akik kréta- és ceruza rajzzal gazdagították gyűjteményét. Nicolait, Ramlert is felkereste. Ramler mondása:

Verleih mir Sohn der Lethe, bey Leibeskraft
Und bey gesunder Seele, zufriedenen
Genuß der Nothdurft und ein Alter
Mir nicht zur Schmach und nicht ohne Laute.

Horaz, Berlin 27. 4. 1786.

Magdeburgba Basedow vonzotta a látogatót. Mondása így hangzik:

— Es fehlet vielen nicht an Licht
des Irrtums Macht zu sehen
Jedoch sie scheun die schwere Pflicht
Ihm frey zu widerstehen!
So bleibet die Vernunft im Streit
Die Kirchenlehr in Ewigkeit
Des lacht der Spötter Jesu!

Jénában Joh. Christ. Döderleinnel találkozott, Gothában Fr. W. Gotterrel, Casselben Tischbeinnel, a festővel, aki szintén ceruzarajzzal örvendeztette meg. Mainzban Sömmeringel,

⁷⁰ Th. Thienemann: Weimar, Wien und die ungarische Literatur. Festschrift für Gideon Petz. 1933. 196. l.

az orvossal és Johannes von Müllerrel kötött ismeretséget. Strassburgban Salzmann, Heidelbergben Jung-Stillinget ismerte meg, — ezek Goethe köréhez tartozó nevek, akiket a fiatal magyar arisztokrata biztos kézzel válogatott ki az ez-időtájt szereplő emberek sokaságából. Jung-Stilling ezt írja a könyvbe:

Heidelberg 21 Dez. 1786.

— „Wahrheiten, die den Verstand aufklären, aber nicht auf den Willen, zu ihrer Ausübung zur Glückseligkeit der Menschen wirken, sind bloss Nordlichter, bey deren Schein der Wanderer zwar seinen Weg, aber weder Brot noch Wasser findet. Dies gilt von einem grossen Teil der Gestirne, die zu unseren Zeiten über Teutschlands Horizont glänzen.“

Podmaniczky Weimárba is ellátogatott. Bertuch, Bode, Musäus írtak emlékkönyvébe. Wieland misztikus, érzékfeletti oldaláról mutatkozik meg:

Die Seele macht ihr Glück, ihr sind die äusseren Sachen zur Last und zum Verdross nur die Gelegenheit. Weimar 4. 6. 1786.

Herder a humanitás gondolatát érinti:

— „O quam misera est homo, nisi se supra humana erexerit!“

Podmaniczky Sándor Goethet is meglátogatta. Szerencséje volt, mert két hónappal később nem találta volna már Weimárban, hanem Karlsbadban, vagy Itáliában. Goethe a következőket írta az emlékkönyvbe:

Incipe, dimidium facti est coepisse, supersit
Dimidium rursum hoc incipe et effice.

Vin. d. 21. Jun.

86.

Memoriae

Goethe.

Az emlékkönyvnek ez a lapja a Podmaniczkyaknak Goethevel való második találkozását örökíti meg. A harmadik találkozás az 1802. évre esik: Podmaniczky Sándor öccse, Károly jön ez alkalommal Weimár-Jénába.

Báró Podmaniczky Károly 1772-ben született, szüleinek 12-ik gyermeke volt. Apja, születésének reggelén a következőket írta naplójába: „Carl der XII-te und so Gott will, der letzte.“⁷¹ Anyja, báró Jeszenák Zsuzsanna, német

⁷¹ Báró Podmaniczky Frigyes: Naplótöredékek. Bpest, 1888. I. k. 6. l.

szellemben nevelt nő volt, aki a kormányzás gyepelőit otthonában teljesen kezében tartotta. Ez annál könnyebb volt számára, mivel férje „szelíd művelt minden perpatvart kerülő, valódi uriember volt, aki könyvtára, képtára, fegyvergyűjteménye és mesteri frescofestmények segítségével diszesen berendezett aszódi kastélyában elvonulva az élet prózai foglalkozásaitól s bántalmazásaitól, szeretett élni”.⁷²

Az aszódi kastély műkincseivel és művészi berendezésével nagy hatással lehetett a fejlődő gyermek esztétikai érzékére. A kastélyban évekig tartózkodtak festők, akiknek állandóan volt ott tennivalójuk. A kastély nagytermének freskóit K r a c k e r festette és hosszú évek után 1777-ben fejezte be.⁷³ Az apa idejét a tudományok művelése és a művészetek pártolása foglalta le s így a nagyszámú gyerekserег nevelése és irányítása teljesen az erélyes anya kezébe került. Károly rendkívül élénk s a függetlenséget mindennél többre becsülő természet volt. Az ő számára a szabad mozgás bármilyen korlátozása a bebörtönözöttség érzését jelentette. Természetes tehát, hogy anya és gyermeke ilyen körülmények között nem nagyon értették meg egymást; az anya talán ezt a gyermekét szerette legkevésbé. Természetük különbözőségét később sem tudták áthidalni, egészen felmelegedniök egymás iránt sohasem sikerült. Nem érdektelen az a körülmény sem, hogy a családfő legénykorában háztartása tősgyökeres magyar volt; amikor megházasodott, „minden megváltozott, illetőleg átváltozott németté, a dadától kezdve a vadászig s a rovástól kezdve a naplóig”.⁷⁴

1783-ban, tizenegyéves korában közép fokú tanulmányainak végzésére Pozsonyba került. Az adatok arra engednek következtetni, hogy az egész iskolaévet Pozsonyban töltötte. Szüleivel a körülményekhez képest elég sűrű levelezésben állott. 1783. márc. 29-éről keltezett levelében örömmel tudósítja szüleit arról, hogy a vizsgát sikerrel tette le.

⁷² U. o.

⁷³ Ő festette gróf Batthyány egri püspök megbízásából Egerben a lyceum könyvtárának falfestményeit és mennyezetét is, valamint a jászói apátság székesegyházának freskóit. Később Egerben telepedett le s ott is halt meg.

⁷⁴ Podmaniczky Frigyes: Id. m. I. k. 7. o. 1.

Levelében a gyermeki alázat a kor szokása szerint valósággal túlteng. A meghitt közvetlenségnek, érzelmi melegségnek alig, alig jutni nyomára. Ez nyilván az otthoni szoktatás eredménye.

Hochwohlgeborner Gnädigster Herr Papa!

Nicht konnte mein Herz mit grösserer Freude überschütten, als der gütige Befehl der gnädigsten Eltern, mir ein neues Sommerkleid machen zu lassen. Ich sage den gnädigsten Eltern für die sonderbare Gnade und Wohltat den schuldigsten Dank und küsse davor mit kindlicher Ehrfurcht die Hände. Das Examen hat die vierte Grammaticarum Classis den 24. dieses nach Mittag in Gegenwart des Herrn Baron Ráday, Herrn von Darvas, des Herrn Prediger andrer verehrungswürdiger Herrn glücklich überstanden.

Die Studien, in welchen wir uns bei dieser Feyerlichkeit hervorzuthun getrachtet, waren folgende: Die Kinderlehre, von dem Daseyn Gottes, und seinen Eigenschaften; die Geographie des Königreichs Ungarn und zwar der Kreis jenseits der Donau; der ungarischen Geschichte erste Periode, die Übersetzung und Revolution der siebenten Decurio aus den Langischen Gesprächen, die Arithmetik. Dann wurden specimina caligraphia aufgezeigt. Meine Formeln und laboren exploratorium hätte ich zwar den gnädigsten Eltern, zur Prüfung meines Fleisses geschickt, allein der Herr Baron Ráday nahm sie und auch andrer dreier Mitschüler, um sie, wie er es öffentlich sagte, dem Grafen Balassa zu zeigen. Zu Ende des Examens perorirte ich samt den jungen Baron Ráday und denen zweier Patay. Dann sind auch deutsche Redner aufgetreten...

Dieses und alles dem gnädigsten Herrn Papa zu melden und hiemit auch zu beweisen, wie weit ich im Briefschreiben gekommen bin, hielt ich für meine schuldige Pflicht.

Ich küsse den gnädigsten Eltern mit der wärmsten Liebe und aller Ehrfurcht die Hände und bin unaufhörlich des Hochwohlgeborner Herr Papa

Pressburg, den 29. März 1785.

gehorsamster Sohn
Carl Podmaniczky⁷⁵

Következő levele egy félévvel későbből kelteződik s ez is, miként az előbb, azt célozza, hogy köteletségének szorgos teljesítéséről tegyen jelentést szüleinek. Tartózkodó örömmel ujságolja, hogy kedvelt tanára méltónak találta őt, hogy egy osztállyal feljebb léphessen. A levélből az is kitűnik, hogy míg a többi diák időnként „haza-haza megy látogatóba“, addig ő csak másokkal küldheti el szüleinek be-

⁷⁵ Magyar Nemzeti Múzeum, Levelestár.

mutatni vizsgadolgozatait. Közelebbi okát ennek a szülői intézkedésnek nem ismerjük:

Hochwohlgeborner Gnädiger Herr Papa.

Um meiner kindlichen Pflicht genug zu thun nehme ich mir die Freiheit die gnädigen Eltern von unsern Wohlseyn zu berichten. Wir sind Gott sei Dank jetzt alle recht gesund, auch meinen Katar, mit welchen ich sehr belastet war, habe ich schon verlohren. Das Examen der IV. Classe ist den 23. dieses Monats glücklich abgelaufen. Unsere Studien bestanden, erstlich in der Kinderlehre, da wurde von der Schöpfung, Erhaltung und Regierung gehandelt. Zweitens hatten wir aus der Historie von Ungarn die drei letzten Könige aus dem Arpad'schen Stamme, als auch die vier erstern aus verschiedenen Häusern. Drauf folgte die Geographie von Deutschland und hernach wurden etliche Spezies aus der Arithmetik gemacht, zuletzt zeigten wir unsere Formeln auf. Um aber ein Zeugniß meines Fleisses aufzuweisen: so nehme ich mir die Freiheit, meine Vorschrift dem gnädigen Herrn Papa durch gegenwärtigen jungen Gregusch zu übersenden. Der Imre küsst dem gnädigen Herrn Papa unterthänigst die Hände und empfiehlt sich zu Gnaden; er überschickt auch seine Formeln. Weil ich von meinem besten Lehrer H. Bogsch einer höheren Classe würdig befunden worden bin, so translocirte er mich als auch den Imre in die Syntax. Der gnädigen Frau Mama küsse ich gehorsamst die Hände und meinen zärtlichsten Geschwistern als auch der besten Mamsell empfehle ich mich. Ich küsse den gnädigsten Eltern mit schuldiger Ehrfurcht die Hände und verbleibe zeitlebens gehorsamster Sohn

Pressburg den 28. Sept 1783.

Carolus Podmaniczky.⁷⁶

Következő leveléből ugyanez a helyzet olvasható ki. Ezt karácsony este írja s a közelgő újév alkalmából köszönetet mond szüleinek mindazokért a jótéteményekért (ruházat, ellátás, ismeretek), melyekben szülei a távollból is állandóan részesítik:

— „Da ich das alte Jahr Gott sey Dank gesund und mit allen Nötigen versehen beschliesse, so sehe ich, dass ich von den gnädigen Eltern sehr viele Wohltaten empfangen habe. Kenntnisse, die ich besitze, Geschicklichkeit, gebildete Sitten, tägliche Nahrung, alles dieses habe ich den gnädigen Eltern zu verdanken. Wass soll nun mein Herz bey dessen Genuss andersfühlen, als Liebe und Dankbarkeit. Diese kann ich niemals deutlicher beweisen, als wenn ich von Gott, wie immer, so besonders bey Eintritt eines neuen Jahres den gnädigen Eltern alles erdenkliche Glück anwünsche. Er sey für alle mir erwiesenen Guttaten einzige Belohnung, und schenke denenselben ein

⁷⁶ Magyar Nemzeti Múzeum, Levelestár.

langes Leben. Dieses versüsse der Himmel immer durch Gesundheit, damit ich so glücklich seyn könnte bey denen gnädigsten Eltern immer die beste Hilfe und Schutz suchen und finden zu können. Mit diesen Verlangen küsse ich denen selben unterthänigst die Hände.

Pressburg den 24. Dez. 1784.⁷⁷

Egy másik levelében azt kéri szüleitől, küldjenek számára egy csekély összeget, mert tanárjuk névnapi üdvözlésének költségeihez ő is szeretne hozzájárulni; azonkívül kalapja is olyan állapotban van már, hogy egy új kalap beszerzése tovább nem tűr halasztást.

Hochwohlgeborner Gnädiger Herr Papa.

Der den 25. dieses einfallende Nahmenstag des Herrn Verner Jakobi, meines öffentlichen Lehrers gibt mir Gelegenheit, Euer Gnaden eine unterthänige Bitte vorzutragen, welches zu tun ich schon durch meinen Bruder Paul gewonnen war. Da er aber von den Gnädigsten Eltern noch keinen bestimmten Termin seiner Abreise nach Ofen erhalten hat, so wollte ich nur mein Ersuchen beschleunigen und solches jetzt in diesem Brief flehentlich vorlegen. Es ist in unserer Schule gebräuchlich dem Lehrer seine Dankbarkeit an seinem Nahmenstag durch ein gewisses Present zu bezeugen. Um unter die Classe solcher dankbarkeit Schüler gewählt zu werden, so erkühne ich mich Euer Gnaden demüthigst zu bitten, dieselben wollten geruhen, mir auch etwas zu schicken. Vor einem Jahr hatten der Gnädige Herr Papa die Gnade gehabt 2 H zu schicken. Weil es aber gewöhnlich ist zu dem Versedrucken auch etwas beyzutragen, so werden Euer Gnaden die Gnade haben mir auch solches zu tun erlauben. Euer Gnaden werden sich vermutlich des Ofner Bades bedienen, dessen besten Effekts ich Euer Gnaden kindlich wünsche. Seine Exzellenz Herr von Urményi ist den sechsten dieses, hier ohne allen Pomp installiret worden. Der gnädige Frau Mama sowohl als auch Euer Gnaden küsse ich samt meinen Bruder Paul und Herr Mihoky unterthänigst die Hände und bin mit tiefster Demuth zeit-
lebens Hochwohlgebornen Herrn Papa.

Pressburg den 6. Juli 1785.

Carl.

N. S. Noch eine gehorsamste Bitte unterstehe ich mich in Schoss der gnädigsten Eltern legen! Mein schon einjähriger Hut, den ich schon durchfarben liess, will nun auch nicht mer seine Dienste tun, denn er ist schon gebrochen. Darum nehme ich zuflucht zu Euer Gnaden mir einen neuen anschaffen zu können, wenn ich solchen erhalte, so soll mir dieser zu Sonn- und Visit-, jener aber zu Schul- und Regen-Tagen dienen.“

Iskoláinak elvégzése után az újabb európai eszmékért

⁷⁷ Magyar Nemzeti Múzeum, Levelestár.

lelkesülő ifjú szoros kapcsolatba került ez irányzatok híveivel. Martinovich Ignáccal is megismerkedett, sőt állítólag az összeesküvésbe is belekeveredett.⁷⁸ Ezért Bécsbe internálták. Később ugyan szülei befolyására amnesztiát kapott, de nem tért haza családja körébe, hanem Szászországban, Chemnitzben bányászati tanulmányokkal foglalkozott; a bányászat iránt élete végéig a legélénkebb érdeklődést tanúsította.

1798-ban ismét Bécsben találjuk. Anyjának írt levelében részletes felvilágosítással szolgál hogyléte és életviszonyai felől. A negyedévenként folyósított összeg felemelését kéri, már csak azért is, mert szeretne Magyarországon nagyobb utazást tenni. Említést tesz levelében anyai nagybátyjának, Jeszenák Pál bárónak haláláról is. Túlságos megilletődés nem csendül ki soraiból, ezt ő maga is érzi, s nagybátyja korával indokolja.

Hochwohlgeborne Gnädigste Mutter.

In meinem letzten Briefe an Euer Gnaden schrieb ich, dass ich krank sey, dass ich ein Nervenfieber habe. Dieses Fieber war so heftig und so bedenklich, dass ich es fürs beste hielt nach Wien zu reisen, theils um die hiesigen Ärzte hierüber zu Rathe zu ziehen, theils um mich meinen der Krankheit nachteiligen Geschäften zu entreißen und mich ganz zu zerstreuen. Ich reiste wirklich hierher und bin um schon mehreren Tage hier. Meine Gesundheitsumstände haben sich schon so sehr gebessert, dass ich nun bald von hier abreisen werde. Ich wohne hier nicht bey meinem Bruder, da ich gerne bequem und ruhig wohnen möchte, aber täglich bin ich in seiner und meines lieben Freundes Wagner Gesellschaft. Mein Fieber habe ich schon ganz verloren, aber die nöthigen Kräfte fehlen noch. Gestern erfahrr ich, dass der Herr Onkel Baron Paul von Jeszenák gestorben sey. Seine Anverwandten mögen sich damit trösten, dass einem Herrn von 79 Jahren nur noch der Tod übrig war. Ich wünschte wirklich zu wissen, ob seine verirrten Söhne dem väterlichen Leichnahme die letzte Ehre der Begleitung erwiesen haben.

⁷⁸ Fraknói Vilmos: Martinovics és társainak összeesküvése. Bpest. 1880. 64. l. „Hogy az udvari tanulmányi bizottság elnökének kegyeit még biztosabban elnyerje kiemeli, hogy az országbíró gróf Széchenyi Ferencz, báró Podmaniczky, Klobusiczky helytartótanácsos és mások — akiknek pártfogásával dicsekszik — fel vannak háborodva a jezsuiták ellen „és a jövő országgyűlésen követelni fogják, hogy Magyarország közoktatási ügyei ismét a bécsi tanulmányi bizottságnak rendeltessenek alá.“ (1791 aug. 28. Martinovics Pestről írt levele a bécsi udvari könyvtárban).“

Ich wiederhole meine im letzten Brief geäusserte unterthänige Bitte wegen der Vermehrung meines Quartalgeldes. Ich war sicher, dass mich die Bewilligung desselben nicht nur Ihre Gnade ganz überzeugen, sondern mich auch ganz beglücken würde. Ich bitte, dass Euer Gnaden sich hierüber in einem Brief hierher gnädigst äusseren möchten, indem von dieser Äusserung mein ganzer Reiseplan in Ungarn abhängt, den ich doch hier gerne einigen Vorgesetzten, Gönneren und Freunden mittheilen möchte. Es wird mich gewiss äusserst betrüben, wenn mir Euer Gnaden die unterthänigst gebetene Zulage versagten da sie so gering ist und 80 f $\frac{1}{4}$ jährlich beträgt und mich zu einer zufriedenen und nützlichen Reise führen könnte. Ich hoffe alles von Euer Gnaden mütterlicher Güte an der ich bey Gott nie zweifelte und die ich ewig zu rühmen und zu pflegen wissen werde...

Ich bitte Euer Gnaden um eine gnädige baldige Antwort hieher und bin mit kindlicher Hochachtung Euer Gnaden

unterthäniger gehorsamer Sohn

Wien, den 3. Juni 1798.

Carl P.⁷⁹

Magint Selmece rétert vissza. Korábbi ittléte alkalmával egyházfelügyelőséggel tisztelték meg, erről most lemond. Anyjához írt levélből kitűnik, hogy az ittartózkodást már megelégtelte. Apró-cseprő dolgait ugyanolyan részletességgel tárja fel, mint ahogy azt előző leveleiben is láttuk. Kultúrális kérdéseknek e levelekben semmi nyoma. Szellemileg szüleihez, különösen anyjához nem sok kapocs fűzte, hiszen anyja érdeklődése házi ügyeken és ezek hatalmi szóval való elintézésén nem igen terjedt túl. Talán ez az oka annak, hogy Podmaniczky hazaírott leveleiben szinte szándékosan kerül minden magasabb tárgyat.

Hochwohlgeborene Gnädigste Mutter.

Ich danke Euer Gnaden recht sehr für die 270 f. Quartalgeld sowohl als auch für die 142 f. Quartierzins, welche ich richtig erhielt und als einen grossen Beweiss Ihrer mütterlichen Gnade verehere. Auch für die zwei Eymer rothen Wein und für den letzthin erhaltenen einen Eymer Wermuth danke ich Ihrer Gnade recht unterthänig. Mir thut es nur leid, dass Euer Gnaden wegen meines Arztneibedürfnisses auf Gedanken gerathen sind, die ich nicht verdiene. Euer Gnaden wissen wohl, dass auch der Bruder Alexander in Wien seinen Freunden ein Glas rothen Wein und etwas Käse aufgesetzt, ohne für einen Bürgersmann oder für einen Säufer gehalten zu werden. Ich bin noch dazu bey einem Kavalier in der Kost, wo es nicht schickt, dass ich meinen Wein trinke und ihn den seinigen aus dem Wirtshaus holen lasse, so dass

⁷⁹ Magyar Nemzeti Múzeum, Levelestár.

täglich für zwei Personen aufgeht. Rechnen nun Euer Gnaden, dass die Ernson zu Mittag sowohl als abends jedesmal eine Buteille trinkten so macht dies des Tages gewöhnlich 4 Buteillen; da nun der Eymer nur 60 Buteillen giebt, so kann ein Eymer bei mir höchstens 15 Tage dauern. Ich glaube doch nicht, dass in Aszód ein so grosser Mangel an Wein sey, dass Euer Gnaden Ursache hätten gegen ihren Sohn wegen ein paar Eymer Wein so sparsam zu tun. Ob ich die zwei Eymer rothen Wein schon vor drey Wochen erhielt, so ist mir nur noch wenig übrig, und ich bitte Euer Gnaden recht sehr unterthänig mir möglichst bald durch Liedemann in Pest 2 Eymer weissen und zwey Eymer rothen Wein zu schicken, nur bitte ich zugleich dem Beschliesser aufzutragen, dass er mir von der besten Gattung schicken möchte, denn der letzte rothe Wein war nicht so gut, als der vorige, aber der weisse, den ich zuletzt erhielt, ist gut gewesen.

Gestern begrub man die gute Osztroluczky! Gott wie sie alle abhinsterven, die Zeugen meiner Kindheit. Wenn ich Schemnitz hätte verlassen dürfen, so wäre ich zur Leiche gefahren. Ich habe schon Anstalt getroffen um den Erensamem zu erhalten, den Euer Gnaden verlangen. Es wird mir ein Vergnügen seyn Euer Gnaden mit dieser Kleinigkeit dienen zu können.

Mich freut es dass Euer Gnaden es billigen, dass ich das Kirchen-Inspektorat niederlegte. Ich hoffe, dass ich nun von meiner Familie Ruhe haben werde. Wenn ich nun Schemnitz bald verlassen dürfte und mit einem anderen Aufenthalt vertauschen könnte. Ich bitte Euer Gnaden recht sehr um die besondere Gnade dem Villiam zu den gütigst gezahlten 300 f. noch die 80 f. zu erlegen die ihm gemäss Conto von 400 f. gebühren. Gewähren mir Euer Gnaden diese Bitte, damit ich nicht genöthigt würde wegen dieser 80 f. auf neue Schulden zu machen.

Alle meinen lieben Anverwandten und besonders die gute Schwester Marie küsse und grüsse ich herzlich. Mein Freund Wagner schrieb mir ohnlängst, dass er schon Doktor ist und bald in Pest eintreffen wird. Besits freut mich recht sehr.

Ich bitte Eure Gnaden um die Fortdauer Ihrer mütterlichen Gnade und Gewogenheit und bin mit kindlicher Hochachtung und Dankbarkeit.

Euer Gnaden
Schemnitz am 27. Okt. 1800.   gehorsamster Sohn Carl.⁸⁰

Két év múlva ismét Bécsben találjuk Podmaniczkyt. Egy nagyobb németországi út tervével foglalkozik, amihez természetesen újabb összegre van szüksége. Anyjához fordul tehát s a szokásos formulák között próbálja nagyobb bökészégre készíteni. Bejelenti azt is, hogy már régebbi levelei-

⁸⁰ Magyar Nemzeti Múzeum, Levelestár.

ben említett barátjával, dr. Wagnerrel április havában Aszódra szeretne jönni, barátja egészségének helyreállítása érdekében. Ez alkalommal a pénz- és borküldésen kívül egyéb tárgyat is megpendít. Szól a bécsi társaságban előfordult öngyilkossági esetekről. Ritka dolog, de most levelében meg is dicsér valakit: az egyik Teleky grófnőt, akit nemcsak szép, hanem nagyon művelt és kitűnő hölgynek nevez. Reméli, hogy anyja, miután két előző sürgős levelét válasz nélkül hagyta, ezt a mostanit feleletre fogja méltatni.

Hochwohlgeborene Gnädigste Mutter.

Euer Gnaden Namensfest ist mir eine angenehme Veranlassung zu Wiederholung aller Wünsche, die mir mein kindliches Herz für Euer Gnaden wohl sagt. Der gütige Gott schenke Euer Gnaden Gesundheit und alles, was Sie zu Ihrem Glücke bedürfen. Der Himmel lasse Euer Gnaden, unendlich viel Freud erleben und segne Sie für alles Gute, was Sie so manigfaltig und oft an Ihren Kindern, an den Armen und an der übrigen Menschheit ausgeübt habe. Mir gewähre der Himmel das Glück zu Euer Gnaden Wohl und Freude recht viel beitragen zu können, wobey ich die kindliche Bitte äussere, dass Euer Gnaden Ihr mütterliches Herz auch mir spenden mögen. Wahrscheinlich haben Euer Gnaden alle die Briefe, die ich schrieb, schon erhalten. Ich wiederhole hier die in den letzten zwei Briefen geäusserte dringendste Bitte und baldige Übersendung wenigstens 400 F. mittelst einer Liedemannschen Anweisung. Ich habe nur noch 70 F. im Beutel und sehe erst jetzt den betrefflicheren Aufgaben entgegen. Ebenso innig wiederhole ich die unterthänige Bitte, dass Ihre Gnade die Gnade haben mögen einen diesen Geldbeytrag nicht auf Rechnung meines künftigen Quartalgeldes, sondern als einen besonderen Beytrag für die Reise nach Wien zu bewilligen, ob wie ich schon in meinen Briefen erwähnte, mein Revers besonders nur für die gewöhnlichen, nicht aber für die ausserordentlichen ungewöhnlichen Auslagen von mir ausgestellt wurde. Ich hoffe, dass Euer Gnaden die Gnade haben werden, die Billigkeit meiner unterthänigen Bitte zu erwägen und mir dieselbe gnädig zu bewilligen.

Mein theurer Freund dr. Wagner ist leider bedeutlich krank gewesen, befindet sich aber heute schon besser. Ich werde trachten ihn dahin zu bewegen, dass er im April mit mir nach Aszód komme, um sich dort bei Genuss der Landluft und einer angemessenen Bewegung zu erholen. Die gute Schwester Szirmay ist auch nicht gesund, sie leidet an Kopfschmerzen. Es gibt jetzt in Wien unzählige Kranke wovon wahrscheinlich das schlechte Wetter und der Fasching Schuld sind. Auch ich befinde mich nicht am besten; ich fürchte eine ärthetische Krankheit.

Hier gibt es keine wichtigere Neuigkeit als die, dass sich mehrere Menschen ums Leben gebracht haben, unter denen auch der hoffnungsvolle Graf Cavziani (geboren Gr. W.) der sich aus Liebe zu der Grä-

fin Collored geb. Gr. Waldstein, die er nicht heiraten konnte, erschoss. Die Liebe, die fatale Liebe.

Ich besuchte die Gräfin Teleky, gebohrne Mendros, die vor einer Woche hier ankam. Sie ist nicht nur eine schöne, sondern auch eine sehr gebildete, vortreffliche Dame.

Ich bitte Eure Gnaden recht dringend um die Übersendung der gebetenen Geldsumme und um eine gnädige Antwort. Meine Adresse ist: Bezirk rother Thurm No. 516. in II. Stock. Meine lieben Anverwandten Grüsse und Küsse ich herzlich. Ich bin mit herzlicher Hochachtung und Dankbarkeit Euer Gnaden

unterthänigst gehorsamer Sohn

Wien, den 12. Feber 1802.

Carl.

Podmaniczky még ugyanebben az évben megvalósította hosszabb idő óta elélt tervét: Jénába utazott.

Vágyakozása Jénába könnyen érthető, hiszen Jéna az- időtájt valóságos oázis volt a napoleoni háborúk lázában élő Európa közepén. Németország legjelentősebb szellemei ad- tak itt időnkint egymásnak találkozót. Filozófia és költé- szet, de még a természettudományok képviselői is otthonra találtak benne. Jenára nem volt alkalmazható a régi mon- dás: „Inter arma silent musae.“ Wilhelm Schlegel felesé- gével, Carolinával már 1796. óta itt tartózkodott. Podma- niczky Schellinggel már Bécsben megismerkedett s szí- vélyes baráti érzéssel viseltettek egymás iránt. Jenába jö- vetelének egyik célja épen a Shellinggel való baráti kapcsolat újrafelvétele és kimélyítése volt. Schelling nagyon örült, hogy barátja utána jött s ennek kifejezést is ad W. Schle- gelhez írott levelében:

— „Diesen Winter kann ich fast an keine Arbeiten ausser meiner Vorlesungen denken... Ausserdem gebe ich noch ein Privatissimum einem ungarischen Grafen, der des- halb hergekommen ist und ein Mann von seltener Bildung ist. Die Vorlesungen über Aesthetik machen mir, nachdem ich es gewagt, unendliches Vergnügen und geben mir eine reiche Ausbeute von Ansichten.“⁸¹

Schelling apjának is elujságolja, hogy egy magyar báró, pusztán azért, hogy tőle filozófiát tanulhasson, Jénába jött:

— „Ich danke Ihnen theuerster Vater, sehr für Ihren

⁸¹ Plitt: Aus Schellings Leben. Leipzig. 1869. I. 432. l.

Brief, der mir so beruhigende Nachrichten über Ihr allseitiges Wohlbefinden giebt... Einem ungarischen Magnaten, der deshalb hergekommen, gebe ich ein Privatissimum über Philosophie, dass mir allein 50 Carol einträgt und den Beutel mit Geld und den Keller mit Tokayer füllt. Mit einem Wort ich bin für jetzt ein wohlhabender Mensch.“⁸²

Schellinggel való kapcsolata Schlegel ismeretségét is megszerezte Podmaniczky számára. Carolina, Schlegel felesége leveleiben több ízben megemlíti a magyar bárót. Barátnőjéhez, Julia Gotterhez többek közt így ír:

— „Ausserdem ist ein ungarischer Baron angelangt, der bloss Schellings wegen kommt und dem er eine besondere Stunde geben muss. Er ist ein sehr angenehmer, durchaus gebildeter Mann von etwa 50 Jahren, der sich nur einige Monate aufhält und künftigen Sommer nach Italien geht. Er brachte Briefe an mich von Tischbeins mit, die er auf der Durchreise kennen lernte und so ist er denn auch bei mir eingeführt. Er ist sehr reich, hat Equipage und Bediente bei sich.“⁸³

Podmaniczky és a jénai kör között élénk kapcsolat fejlődött ki. Különösen Schlegelék fogadták szeretetükbe, úgy hogy csaknem mindennapos vendéggé vált náluk és még karácsony estére is meghívták magukhoz. Erről Carolina előbb már említett barátnőjéhez a következőket írja:

— „Es ging nahe dabey her, so hättest Du am Weihnachtsfest einen Besuch von Schelling und dem ungarischen Magnaten Baron Podmaniczky erhalten, er steht Dir übrigens noch bevor, ja ich habe selbst versprechen müssen, dabey zu sein, was ich nur vielleicht nicht halten kann. In Weimar sind jene beiden wirklich einige Tage gewesen zu beiderseitigen höchster Zufriedenheit. Habe ich dir schon den göttlichen Tokayer gerühmt, den ich im Keller habe! Podmaniczky's Schwester ist die Hauptbesitzerin der Weinberge in Tokay und er hat geschworen, dass es der Naturphilosophie nie mehr darin gebrechen soll. Solche vortreffliche Aeusserungen auch abgerechnet, muss ich Dir ernst-

⁸² U. o. I. 432. l.

⁸³ Carolinens Briefe aus der Frühromantik II. 348. l.

→ lich sagen, dass Podmaniczky ein ganz vorzüglicher, guter und nach vielen Seiten hin ausgezeichneter Mensch ist, mit dem in Verbindung zu stehen Schelling viel Freude macht. Er kommt sicher nach Gotha und dringt darauf, Schelling soll ihn begleiten und Besuche mit ihm machen bey allen guten Freunden.“⁸⁴

A jénai körrel való kapcsolat Podmaniczky számára rendkívül gyümölcsözővé vált. Schelling magával vitte Weimarba is, és ott abban a szerencsében részesült, hogy megismerkedhetett Goethevel, sőt az még ebédre is meghívta. Goethe 1802. december 26-án így hívja meg Schillert.⁸⁵

→ — „Mögen Sie heute Mittag mit mir in Gesellschaft von Schelling und Kayserl. K. Bergrates v. Podmaniczky aus Schemnitz speisen; so sende gegen 1 Uhr den Wagen.“

Podmaniczky rendkívül nagy műveltségét Goethe is elismerőleg említi 1802. évi naplójegyzeteiben:

→ — „Belebt sodann war die Akademie durch bedeutende Studierende, die durch ihr Streben und Hoffen auch den Lehrern gleichen jugendlichen Mut geben. Von bedeutenden, einige Zeit sich aufhaltenden Fremden, nenne ich von Podmaniczky, der vielseitig unterrichtet, an unserem Wollen und Wirken theilnehmen und thätig mit eingreifen konnte.“⁸⁶

→ Podmaniczky 1803 márciusában Knebelt is meglátogatta Ilmenauban. Itt már nem aratott olyan elismerést, mint Goethénél: Knebel Herderhez írott levelében exaltáltnak („überspannt“) találja.

→ 1803 március elején Podmaniczky pár napot Gothában szándékozott eltölteni s erről Carolina Schlegel értesítette Julie Gottert:

→ — „Ich sende Dir einen Laubthaler und den Baron Podmaniczky einen echten und werthen Freund, der nicht mit Laubthalern und Golde zu bezahlen ist. Er wird Dir viel und hübsch erzählen von der hiesigen Welt oder Mascopey, er weiss es alles aufs Beste.“⁸⁷

⁸⁴ U. o. 6. 350. l.

⁸⁵ Goethes Briefe: Herausg. v. K. Schüddekopf u. O. Walzel. Weimar 1898. 6 k. 160. l.

⁸⁶ Goethes Werke, kiad. Heinemann, Leipzig. 169. l.

⁸⁷ Carolinens Briefe i. h. II. 358. l.

Hogy Podmaniczky meddig maradt Gothában, nem tudjuk, bizonyos azonban, hogy ott nem érezte magát valami jól. Caroline barátnőjéhez írott levele erről tudósít bennünket.

— „Länger wie einen Tag in Gotha zu weilen, davon schreckt mich allerdings Podmaniczky's Beschreibung ab, der wieder hier ist und die Hände über das Haupt zusammen schlängt, wenn er sich des erhaltenen Eindrucks erinnert.“⁸⁸

Podmaniczky sietett vissza Jenába, mert ezidőtájt sehol annyi rokontörékvészű és felfogású egyéniséget nem találhatott, mint éppen itt. A jenai kör tagjaival való benső barátsága szellemi fejlődésének legfontosabb tényezője lett. Jena tudományos szempontból: szaktudománya, a bányászat szempontjából is nagy fontossággal bírt számára. A XVIII. század végén az ásványtannak és a geológiának kiváló művelői és lelkes hívei élnek Jenában. A magyar bányászatnak, főleg Selmechányáról kikerülő művelői nagy számmal keresték fel ez időben Jenát, hogy ott tudományuk legújabb eredményeit is elsajátíthassák. Podmaniczkyt Jenába ez a hagyományos bányászérdeklődés is vihette. A romantikusokat — akárcsak Goethét — minden irodalmi érdeklődésük mellett is élénken foglalkoztatta az ásványvilág szépsége, szigorú formáinak rendje. Schelling, aki természetfilozófiai nézeteivel rendkívül nagy hatást keltett, behatóan foglalkozott a földmágnességgel, a „varázsvessző“-vel és a forráskutatással. Ezeknek kapcsolata a geológiával és ásványtannal nem tagadható. Podmaniczky tehát kétszeresen is otthonosan érezte magát Jenában. Az ő előtte Jenában járt magyar bánya-geológusok működésének a korabeli feljegyzésekben több nyomát találjuk.

1798-ban alakult meg a jenai ásványtani társulat: „Herzogliche Societät für die gesamte Mineralogie“. Ennek első elnöke magyar ember: gróf Teleki Domokos, Teleki Sámuel erdélyi kancellárnak nagytudású fia volt, aki azonban fiatalon halt meg. A társaság első közgyűlésén, melyet Goethe engedélyével a hercegi kastélyban tartottak, a magyarok

⁸⁸ U. o. 358. l.

nagy feltűnést keltettek: négyen szerepeltek szakelőadással.⁸⁹

A *jenai Allgemeine Literatur Zeitung*⁹⁰ erről a következő tudósítást hozta:

— „Heute als den 13. Januar 1799. feierte die Sozietät für die gesamte Mineralogie den ersten Jahrgang ihrer Stiftung, bei welcher Gelegenheit der Direktor derselben Hr. Prof. Lenz mit der Entstehungsgeschichte und dem seitherigen erwünschten Fortgange der Gesellschaft unterhielt; Herr Samuel Nagy⁹¹ Secretair der Ungarischen Nation die chemisch mineralogische Geschichte Ungarns aufstellte. Herr von Öri aus Kots in Ungarn der Versammlung seine Ergebenheit in einer lateinischen Glückwunschsrede zu erkennen gab; Herr Stark aus Leibitz in Ungarn die Wichtigkeit des mineralogischen Studiums für Ungarn schilderte... und Herr von Pázmándi aus⁹² Böny in Ungarn die Sitzung mit Wünschen für den ferneren Flor der Gesellschaft beschloss.“ — „Den 3-ten März in einer öffentlichen Sitzung der Soz. für die Ges. Mineralogie... Herr Theil aus Igló in Ungarn den Einfluss der Naturphilosophie auf die Mineralogie /erörte.“ (*Intelligenzblatt*. 1799. No 34.)

A társaság évkönyveit⁹³ lapozva azt látjuk, hogy e nemzetközi tudományos egyesületben meglepő nagy számmal szerepeltek magyarok. Papok és mágnások, tanárok és írók érdeklődtek a mineralógia haladása iránt. A tiszteleti tagok sorában Goethe neve Gömöry János csetneki magyar úré és Genersich késmárki tanáré után következik. Tagja a társaságnak Bessenyei György, Kazinczy Ferenc, Aranka György,

⁸⁹ S a s s Andor: *Egyetemes Philologiai Közlöny* 38. k. 674. l.

⁹⁰ *Intelligenzblatt* No 9. Sonnabends den 26-ten Januar 1799.

⁹¹ Kazinczy és Csokonai barátja, Gessner fordítója. Egyébként orvos és számos tudós társaság tagja.

⁹² Egy Pázmándi nevű magyar 1798-ban megfordult Fichtenél, aki Berlinbe, Fr. Schlegelhez adott neki ajánlólevelet. *Schmidt-Waitz*: *Carolinens Briefe* II. 465; 468.—9.

⁹³ *Annalen der Herzogl. Sozietät für die gesamte Mineralogie*. Hg. von Joh. Georg Lenz. Az első kötet (1801) ajánlása Karl Augustnak, Friedrich Anton szász hercegnek, széki Teleki Sámuel erdélyi kancellárnak és Festetich Györgynek, a természettudományok barátjának szól, a második köteté (1804) Batsinszky András munkácsi püspöknek, Széki Teleki Imrének és Rhédei Lajosnak. A harmadik kötet érdekes része (1806. 239—50. l.) Szeberényi József ékes ünnepi beszéde latin nyelven, mellyel a társaság nevében Karl Augustot 1805. szept. 9-iki születésnapján üdvözlí.

Bartzafalvi Szabó Dávid, Kulcsár István, Földi János. Körülbelül százra rúg a magyar tagok száma s ez figyelemre méltó jelenség az akkori sivár közviszonyok idején.

Schelling természetfilozófiája nagy hatással volt a Jenában megforduló magyarokra különösen egy Bodó nevű magyar igyekezett e filozófia távolabbi lehetőségeit felfedezni.⁹⁴

A jenai kör középpontja a Schlegel-házaspár volt, legfőbb összetartója és lelke Caroline. 1803-ban Caroline elvált Schlegeltől és Schellinghez ment feleségül, akivel együtt még ez évben elhagyta Jenát. Ez az esemény megpecsételte a jenai kör sorsát. A kör tagjai szétszóródtak, a megszokott szellemi együttes nem tudott többé kiegészülni. Jena elvesztette vonzóerejét. Podmaniczky, aki nem nélkülözhetette azt az élénk szellemi egymásrahatást, amelyben ezideig itt része volt, szintén elhagyta a kedves várost, felelevenítette régebbi célkitűzéseit, s Freibergbe ment. A freibergi kört többszörös szál fűzte Weimarhoz és Jénához, s Novalis emléke is jelentősé tette. Elsősorban mégis Werner, a híres geológus személye miatt és az ő meghívására esett Podmaniczky választása Freibergre. Werner szívesen fogadta és mindent megtett, hogy a jénai élénk szellemű társasághoz szokott magyar mág-nás itt is jól érezze magát. Podmaniczky minden valószínűség szerint elsősorban tudományos céljainak valóra váltása, a geológia alapos művelése céljából jött Freibergbe. A jénai tartózkodás évei, ha teljesen nem is, de elég nagy mértékben eltávolították őt mindentől. Freiburgi társasága elsősorban geológusok közül került ki. Így ismerkedik meg Werner révén a Charpentier családdal is, akiknek körébe a családfő nagy tudományos tekintélye állandóan számos geológust vonzott. Amilyen odaadással kapcsolódott bele Jenában Podmaniczky az irodalmi és filozófiai problémák taglalásába, olyan buzgalommal vetette reá Freiburgban magát az eddig háttérbe szorult geológiai tanulmányokra.

A Charpentier-ház hamarosan egészen más szempontból is fontossá vált számára. Egyre kevésbé tudja magát kivonni Júlia egyéniségének hatása alól, napról-napra job-

⁹⁴ Sas Andor: i. h.

ban megérlelődött benne a meggyőződés, hogy Júliában rátalált a neki való élettársra. Júlia Novalis halála óta csak a kegyeletnek, a nagy halott emléke ápolásának élt. Amikor Podmaniczky megjelenik házuknál, a fájdalom érzése már csendes gyásszá enyhült, s a leány nem minden meglepetés nélkül fedezi fel önmagában, hogy az előkelő idegen sok olyan tulajdonsággal rendelkezik, melyek szemében rendkívül érdekessé teszik. Ugyanolyan korú, mint meghalt vőlegénye lenne, elismerten nagy műveltséggel rendelkezik, családja régi és főrangú, lényé választékos, meggyerő, tudományos tekintélye is számottevő. Júliának lehetetlen volt észre nem vennie azt az igen mély benyomást, melyet Podmaniczkyre tett, s miután ez nem maradt meg a néma rajongásnál, hanem komoly formában is kifejezést adott érzelmének, amennyiben megkéri kezét, Júlia számotvetve önmagával, örömmel igent mondott. Arra is kész volt, hogy hazája földjét elhagyva, férjét Magyarországra kövesse. A házasság létrejöttében nagy része volt Thielmannak; minden befolyását latba vetette az öreg Charpentier-nál, hogy az beleegyezését adja. Ahogyan Novalisról sok rosszat mondtak az emberek, soha nem érdemelte meg, úgy van Podmaniczkyval is.

— „Mann konnte über seligen Hardenberg alt und jung fragen, so würd man von der Hälfte zu Antwort erhalten haben, er sei ein oberflächlicher aufgeblasener Schwärmer und er war doch ein braver Mensch, der das Glück ihrer Tochter gewiss gemacht haben würde.”⁹⁵

1804. júl. 23-án ünnepelték meg az esküvőt. Az esketés a legszűkebb családi körben, a Charpentier család Burggasén lévő házában folyt le. A Szt. Péter templom 1804. évi anyakönyvében a 29-es számú bejegyzés szószerint így hangzik:

— „Herr Karl Freiherr von Podmaniczky Königlich ungarischer Magnat und Herr auf Aszód und Földvár, wie auch Sr. Römisch Kayserl. Königlich Majestät hochbestallter Berg-Direktions und Distriktsal — Bergrichts-Praeses im Banate in Ungarn, weyl. Herrn Alexander Freyherrn von Podmaniczky, gewesenen Königl. ungarischen Magnatens und Herrens auf Aszód und Földvár in Ungarn hinterl. ehel.

⁹⁵ H. v. Petersdorff: Id. m. 37. l.

Herrn Sohn, wurde mit seiner Verlobten Fräulein Julianen von Charpentier, Herrn Johann Friedrich Wilhelm von Charpentier, Sr. Churfürstlich Durchlaucht zu Sachsen hochbestellten Berg-Hauptmanns allhier ehehich jüngsten Fräulein Tochter am Montag, den 23. July 1804. des Vormittags um 10 Uhr auf beygebrachten gnädigsten Dispensationsbefehl, ohne vorhergegangenes dreymaliges Aufgeboth von Herrn Superintendentant Johann Friedrich von Brause allhier im Hause copuliert und im heiligen Ehestande eingesegnet (in des Herrn Berghauptmanns von Charpentier Hause auf der Burggasse allhier, neben der Löwen Apotheke). Das Aufgeboth ist mittelst ergangenen höchstens Befehles von E. hochpreisslich Kirchenrath in Dresden gnädigst dispensiret worden.⁹⁶

Ezzel Júlia életének új fejezete kezdődik: követi férjét és elhagyja hazáját. Hogy milyen érzések töltötték el akkor, megnyilvánul Novalis fivéréhez írott soraiból, akivel mindig szívélyes viszonyban maradt.

Freyberg am 28. t. Sept. 1804.

Lieber bester Hardenberg.

Ihr Stillschweigen ist mir unerklärlich. Sind Sie krank, fehlt Ihrer geliebten Caroline etwas? ich leugne Ihnen nicht, dass es mich sehr bekümmert. Am 1.ten August schrieb ich Ihnen und habe keine Antwort erhalten. Sind Sie böse auf mich? aber womit hätte ich Sie beleidigt. Wir gehen Mittwoch nach Leipzig. Sehe ich Sie da? Guter Bruder, es möchte auf eine lange Zeit zum letzten male seyn. Könnte ich auch meine theure Caroline sehen. Grüßen Sie das holde Wesen tausendmal. Adieu guter bester Bruder, ich schreibe entsetzlich eilig, aber ich musste Sie endlich fragen ob Sie mit mir zürnen.

Ewig Ihre
treue Schwester
Julie.

Egy félévvel később, közvetlenül Magyarországra való utazása előtt ismét ír Hardenbergnek:

Mein guter, bester Bruder wie lange ist es, dass ich nichts von Ihnen gehört habe? Oft hat mich eine bange Ahndung ergriffen, dass Krankheit Sie vielleicht abhilt mir einige Zeilen zu schreiben, oder sind Sie verreist? Wie sehr wünschte ich bald etwas von Ihnen zu erfahren. Ich eile Ihnen die Nachricht mitzuteilen, dass ich morgen oder übermorgen die unendliche Freude meinen gelibtn Podmaniczky wieder zu sehen; er kommt um mich in mein neues Vaterland abzuholen. Müsste ich nicht Eltern. Geschwister und Freunde zurücklassen, wie froh

⁹⁶ Karl Hofmann: Der Dichter Novalis in Freiberg. Mitteilungen des Freiburger Altertumsverein. 57. sz. (1927.)

würde ich meinem Schicksal und der Hand des besten, edelsten Mannes folgen, aber so stört oft manches bange Gefühl mein Glück. Erhalten Sie mir Ihre brüderliche Liebe und beweisen Sie mir ihr freundschaftliches Andenken dadurch, dass Sie mir zuweilen Nachricht von Sich, Ihrer geliebten Caroline und der kleinen Sophie geben. Vergessen Sie mich nicht ganz, guter Hardenberg, erhalten Sie mir auch in der grossen Entfernung die Freundschaft, die mir einst mein trauriges Leben noch allein versüsste. Hardenberg! nie werde ich vergessen, welcher treuer Freund Sie mir waren. Ihrer guten Caroline sagen Sie die zärtlichsten grüsse von mir, bitten Sie sie auch um ihr schweesterliches Andenken für mich.

Bestimmt ist meine Abreise noch nicht, aber wahrscheinlich in 14 Tagen. Leben Sie wohl mein theurer bester Bruder, aus Hermannstadt schreibe ich Ihnen wieder, denn dort ist mein guter Mann jetzt angestellt worden, es ist eine sehr angenehme Veränderung seiner Lage in jeder Hinsicht.

Mit unveränderter Liebe ewig.
Freyberg, am 30. ten März 1805.

Ihre
treue Schwester Julie.

Magyarországba való utazásuk nem történhetett meg rögtön esküvőjük után, minthogy Podmaniczkynak előbb biztos megélhetést nyújtó állás után kellett néznie. A családi vagyonból reájutó részhez életében nem juthatott hozzá, mert a haszonélvezet joga teljesen anyjáié volt. Anyja különben sem nagyon kedvelte őt s ez a két körülmény anyagi vonatkozásban sok keserves gondot okozott Podmaniczkynak. Apja halála előtt nem rendelkezett részletesen azokról az összegekről, amelyeket az özvegy majd köteles lesz a gyermekek számára folyósítani: mindent anyjuk belátására bízott. A Podmaniczkyak ilyen családi politikája a családtagok részéről később is megrovásban részesült. Podmaniczky Frigyes báró a „Naplótöredékek”-ben e kérdésről a következőket írja: „Az egyedüli, de nagyon ephemer értékű előnye a leányoknak az volt, hogy a közös vagyonnak kellett fedeznie kiházásításukat, holott gyermekekre nézve ez irányban semmi gondoskodás nem történt, amely körülmény nem ritkán váratlan s így tehát rossz hatással volt, előre nem látott terhet róván azok vállaira, akik még szüleik életében alapítottak családot, illetőleg megnősültek.”⁹⁷

⁹⁷ Báró Podmaniczky Frigyes: Id. m. I. k. 106—107. l.

Podmaniczkynek, most már Júlia férjének, csak 1805-ben sikerült Nagyszebenben álláshoz jutnia, erről a körülményről egy Bécsből írott levelében értesíti anyját. Feltűnő hogy ebben a levélben az ujdonsült férj feleségéről egy szó említést sem tesz anyjának.

Verehrungswürdige, gnädigste Mutter!

Meiner kindlichen Pflicht und dem gegebenen Versprechen gemäss zeige ich Euer Gnade meine glückliche Ankunft allhier an. Da ich leider meinen Schnupfen noch nicht verloren habe so bin ich genöthigt noch ein paar Tage das Zimmer zu hüten, ehe ich meine Besuche mache. Mein würdiger Freund Hofrath von Kuprecht hatte die Güte mich zu besuchen und mich mündlich zu versichern, dass die Hofstelle sehr vorthellhaft für mich bey seiner Majestät eingerathen habe und dass er hoffe Seine Majestät werde die allerhöchste Gnade haben den Antrag unserer Hofstelle zu genehmigen. Gebe es der gütige Himmel. Ich wäre sehr glücklich, wenn es erfolgte, denn Hermannstadt ist eine der besten Stationen. Übermorgen gehe ich zu meinen Präsidenten. Mein Freund dr. Wagner hat die Güte mich täglich zu besuchen. Die 35 f. von Euer Gnade habe ich ihm eingehändigt.

Eure Gnade gnädiges Erlaubnis gemäss habe ich wegen den Wagen mit dem Sattlermeister Brandmayer schon gesprochen. Er versicherte mich, dass er mit einen sehr bequemen 4 sitzigen Reisewagen und einen, schönen Batard zusammen um 1800 fr. machen wolle und dass ein ganz gedeckter 4 sitziger Stadtwagen gewiss auf 1500 Fr. kommen würde, so dass die erwähnten zwey Wagen mir um 300 F. mehr kosten, als der eine Stadtwagen. Zugleich rat er mir einen 4 sitzigen ganzgedeckten Stadtwagen zum Reisewagen zu wählen, weil er zu schwer und zum Galopp nicht so bequem wäre als eine Reisewagen, wie Euer Gnade einen haben. Da ich nach der gnädigen in St. Georgen geäusserten Versprechungen Euer Gnaden hoffen kann, dass Euere Gnade den Preis von 1800 fr. für einen Reisewagen und einen Batard nicht übertrieben finden und mir zu bewilligen die Gnade haben werden, so habe ich diese zwey Wagen wirklich schon bei Brandmayer angesehen und schliesse darüber morgen einen ausführlichen Contrakt mit ihm ab, den ich Euer Gnaden ganz gewiss unterthänigst zusenden werde.

Es ist unglaublich, wie ausserordentlich theuer jetzt hier die Wagen und alle Effecten sind, gewiss noch einmal so theuer als vor drey Jahren.

Nach einigen Tagen werde ich Eure Gnaden über meine Angelegenheiten mehr schreiben können da ich morgen, oder höchstens übermorgen schon auszugehen gedenke.

Auch bei Scheidlin war ich noch nicht so, dass ich die von Euer Gnaden mir gnädigst angewiesene Beyhülfe zur Reise noch nicht erhoben habe. Da ich zu meiner Reise nach Sachsen viele Konventirungs-

münze brauche, so wird mir dies grosse Auslagen verursachen, den jetzt Hauchheit muss man 30 f. aufzahlen.

Ich küsse Eure Gnaden nochmals unterthänigst die Hände für alle in St. Georgen empfangenen Gaben und die gütige mütterliche Aufnahme. Durchdrungen von kindlicher Hochachtung und Ehrfurcht erharre ich Eure Gnade unterthänigst gehorsamer

Sohn

Carl.

P. S. Meiner lieben, guten Schwester Marie schicke ich meinen brüderlichen Kuss und Gruss.⁹⁹

Wien am 10 Febr. 1805.

Csak 1805. március 30-án tudott Podmaniczky fiatal feleségével Magyarország felé utrakelni, miután már előzőleg mindent előkészített arra, hogy felesége a számára új hazában a lehető legotthonosabban érezze magát. Júlia számára az elválás szüleitől, hazájától, eddigi barátaitól nem volt könnyű s a nagy térbeli távolság tudata, mely ezentúl el fogja őket egymástól választani, még fájdalmasabbá tette számára az utolsó percekét. Férje iránt való szerelme azonban segített a nehézségeket leküzdeni. Sikerült elcsitítania aggodását s bizalommal nézett a jövő elébe.

Nagyszebenben Júlia élete legboldogabb napjait töltötte volna el, ha gyenge lábon álló egészsége boldogságát meg nem zavarja. Gyakori betegeskedése szomorúsággal töltötte el. Az íráshoz is csak ritkán jutott hozzá. Leveleiből, melyeket anyósához, özvegy Podmaniczky bárónéhoz írt, a legszívélyesebb kapcsolatra következtethetünk. Férje anyja szeretettel fogadta őt és ezt Júlia szívből jövő hálával viszonozta. Anyósa figyelmes volt vele szemben, névnapja alkalmából mindig kifejezte jókívánságait. Júlia ilyenkor bensőséges szavakkal mondott köszönetet. Értesíti anyósát, hogy nővére és nagynénje hamarosan Erdélybe jönnek meglátogatására.

Gnädigste verehrungswürdigste Mutter!

Verzeihen Euer Gnaden, dass ich erst jetzt für ihre beyden gütigen Briefe unterthänig danke, allein leider war ich es nicht früher im Stande. Ich bin wieder krank gewesen, bey nahe auf ähnliche Art wie im Oktober, dadurch war ich so angegriffen, besonders meine Augen und der ganze Kopf, dass ich mich aller Beschäftigungen die augenangreifend sind, vorzüglich des Schreibens enthalten musste. Ich hoffe

⁹⁹ Magyar Nemzeti Múzeum, Levéltár.

also Vergebung von Euer Gnaden, dass ich so spät Ihnen meinen unterthänigen Dank für die beyden Briefe sage, die mir so unendliche Freude machten. Euer Gnaden waren so gnädig Sich meines Namenstages zu erinnern, und mich Ihrer mütterlichen wohlwollenden Empfindungen für mein Glück zu versichern. Der Himmel erhört auch diese Wünsche, denn ich könnte mir wirklich kein grösseres Glück wünschen, als ich in der Liebe meines besten Karls finde, wovon er mir jetzt wieder so zärtliche Beweise in meiner Krankheit gegeben hat.

Mir bleibet nichts von Gott zu erbitten übrig, als nunmehr eine bessere Gesundheit, die leider in diesem Jahre viel gelitten hat. Auf dringendes Anrathen der hiesigen Ärzte hat sich mein geliebter Karl entschlossen mit mir in ein stärkendes Bad diesen Sommer zu gehen, und da er ohnedies nach Ungarn gehen muss, so hat er das Eisenacher Bad als eines der stärkenden gewählt, wobey er zugleich das Einpacken seiner Sammlung und der übrigen in Schemnitz befindlichen Effecten besorgen wird. Ich freue mich unaussprechlich auf diese Reise in mehrerer Hinsicht, erst weil ich von dem Gebrauch des Bades nach der Versicherung der Ärzte meine vollkommene Gesundheit erwarte, die nur durch diese unangenehme Vorfälle so geschwächt ist, dann weil ich das Glück haben werde Eure Gnaden zu sehen und die Hände zu küssen, so wie auch alle meine Geliebte neuen Verwandten, vorzüglich die gute Marie, Claire und Alexander wieder zu sehen.

Dann erwartet mich noch ein wiedersehen, das mich ebenfalls unaussprechlich freut. Meine geliebte Tante, die Schwester meines theuren verewigten Vaters und meine gute Schwester haben sich zu meiner grossen Freude und Verwunderung entschlossen uns in Siebenbürgen zu besuchen und auch längere Zeit bey uns zu bleiben. Dieser grosse Beweis ihrer Liebe gegen uns rührt mich innigst, da es zumal in dem Alter, in welchen meine beste Tante steht, wirklich ein grosser Entschluss ist, da sie überdies aus Liebe zu mir einen Aufenthalt in Dresden und sehr angenehme Verhältnisse verlässt. Diese geliebten Verwandten sehen wir hofentlich in Pest zuerst wieder, und dann werde ich selbst die Ehre haben, Sie Euer Gnaden vorzustellen und um ihr gütiges Wohlwollen für dieselben zu bitten. Mein Carl hat den Plan zu Ende des März von hier nach Ungarn abzureisen, wir haben also in den ersten Tagen des Juny hofentlich das Glück Euer Gnaden zu sehen; vorher wird mein lieber Mann noch mehrere Wochen von mir getrennt seyn, weil er jetzt bald eine Geschäftsreise in die Bergwerke zu machen hat. Ich ersuche euer Gnaden mich dem Andenken meiner geliebten Verwandten, vorzüglich der guten Marie, Claire und Alexander freundschaftlichst zu empfehlen. Mit der grössten Verehrung küsse ich Euer Gnaden die Hände und bin ewig Euer Gnaden unterthänigst gehorsamste Tochter

Julie Podmaniczky.

Herrmannstadt am 14. April 1806.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Magyar Nemzeti Múzeum, Levelestár.

Júliát férje szerelme és környezete nagyrabecsülése tökéletesen boldoggá tette volna, ha egészségi állapota megjavul. Nagyszebenben ezt nem tudta elérni, s ezért elhatározták, hogy Erdélyből végleg elköltöznek s a Podmaniczky-család aszódi kastélyát választják ki állandó tartózkodásuk helyéül.

Ez a kastély a Galga-völgy felé emelkedő dombon épült. A kastélyt szegélyező kertben, a családi sírboltot rejtő templom szomszédságában volt egy híd, melynek egyik oldalán a következő szavak álltak: „Alles ist nur Übergang“, a híd másik oldalán pedig: „Minden csak átmenet“. Ez a herakleitosi mondás jellemző a Podmaniczky-családban uralkodó filozófia felé hajló szellemre.

Podmaniczky először csak rövid időre hozta Aszódra feleségét. Ezzel anyagi helyzetük is előnyösen megváltozott; az előbbi állapotuk ugyanis egyáltalában nem volt rózsásnak mondható.

Éppen ebből kifolyólag Podmaniczky újabb, hosszú levelet írt anyjának. Előljáróban megköszöni anyjának a szíves fogadtatást, melyben ottlétük alatt részük volt. A köztük fennálló meleg kapcsolatot csak anyagi viszonyainak rendezetlensége zavarta meg. Házassága óta kiadásai igen nagy mértékben megnövekedtek, a megélhetés azóta lényegesen drágult, öneki pedig még mindig a hat év előtti évi járandóságából kell állandóan növekvő kiadásait fedeznie. Ha nem jut ezentúl nagyobb évi átalányösszeghez, képtelen lesz olyan életmódot folytatni, amilyent rangja, állása és szellemi szintje megkövetel. Felesége betegsége újabb rendkívüli terheket rótt reá és ezért anyjától 1000 forintnak ajándékképpen való megküldését kéri.

Podmaniczkynek ez a valóságos segélykiáltás számba menő levele érdekes fényt vet a korabeli mánások életviszonyaira. Podmaniczky életmódja sokban eltért az átlagos magyar főúr életvezetésétől. Szellemi érdeklődésének kielégítése, a kor szellemi színvonalának a saját életébe való beépítése valóságos kultúrális „categoricus imperativus“ volt számára. Az európai szellem nagy megtestesítőivel való ifjúkori kapcsolata kitörölhetetlen nyomokat hagyott benne, úgy, hogy korábbi életformáját levetni többé soha nem tudta. Örök honvágy élt benne a szellemi élet benső, egyben külső

mozgalmassága iránt. Az az összeg, amely Podmaniczky rendelkezésére állt, egy szerényebb igényű mágnás számára, akkori viszonyaink között talán elég is lett volna. Podmaniczky azonban európai jelenség volt mágnásaink között, s természetesen, hogy sokkal tágabb anyagi keretek kellettek életnivójának fenntartásához. Ezért jellemzi leveleit az első pillanatra szokatlan témaszegénység, állandóan pénzért kell, hogy ostromolja anyját, aki szűkmarkúságában nem igen tudta megérteni, hogy a szellem emberének még fokozottabban van szüksége arra, hogy a mindennapi élet gondjai alól mentesüljön.

Gnädigste, verehrungswürdigste Mutter!

Ich benützte die Abreise meine geliebte Bruders um Euer Gnade schriftlich für die gnädige Aufnahme zu danken die ich und meine Frau auch diesmahl bei Euer Gnade gefunden haben. Jenes gütige Wort, das aus Euer Gnade mütterlichen Herzen kam und jene Wohltat, die Sie uns zukommen zu lassen die Gnade hatten, erkennen wir dankbar und ehren Sie als Äusserungen der mütterlichen Liebe und Güte, die wir zwar zu verdienen auf alle Art beflissen waren, den wir uns aber noch mehr würdig zu machen ernstlich und aufrichtig trachten werden.

Schon seit mehreren Jahren bestehen zwischen mir und Eure Gnade so herzliche und liebevolle Gesinnungen, dass ich und mein bestes Weib darin unser ganzes Glück finden würden, wenn nicht unsere übrigen Verhältnisse von der Art wären, dass wir unmöglich so glücklich seyn können als wir zu wünschen berechtigt sind und selbst Eure Gnade gütiges Herzens aufrichtig wollen mag. Ich will zu Eure Gnade die Sprache als redlichen Sohnes sprechen und daher unverblümt alles sagen, was ich in meiner bedrängten Lage sagen muss und einer so gütigen Mutter wie Euer Gnade gewiss auch sagen kann. Vor ohngefähr 6 Jahren haben Euer Gnade die Gnade gehabt mir eine jährliche Apanage von 2400 f. zu bestimmen. Dankbar erkannte ich damals Eure Gnade mütterliche Gnade, aber seit sechs Jahren sind die Preise aller Dinge um ein Doppelteil und dreyfaches gestiegen, seit der Zeit habe ich mich verheiratet, und seit der Zeit bin ich auch in einen höheren Dienstposten vorgerückt, die notwendigen Ausgaben wurden also ohne meine Schuld durch die Zeitumstände und durch neue Verhältnisse vermehrt und meine Einkünfte können nun unmöglich hinreichen um sie zu bestreiten. Meine Wirtschaftlichkeit hat den höchsten Grad erreicht und mein gutes Weib versagt sich selbst das Nothwendigste, aber des ungeachtet sind wir nicht im Stande mit unseren Einkünften auch nur die Hauptbedürfnisse zu bestreiten, vielmehr waren wir bisher genötigt in jedem Jahre Schulden zu machen. Euer Gnaden sind gewiss eine zu gütige und gerechte Mutter als dass Sie wollen könnten, dass ich Schulden mache und da-

durch mich und die Meinigen zu Grunde richte und eben so wenig wird es Euer Gnade mütterliches Herz zulassen, das ich noch länger in einer Lage verbleibe, worin ich und meine gute Frau mit Noth zu kämpfen haben und wo wir eine Lebensart zu führen gezwungen sind, die uns vor den Augen der Welt herabsetzen muss. Um also nicht länger mit meinen besten Weibe darben zu müssen, um meine Schulden, die bis auf 1400 Gulden angewachsen sind nicht noch zu vermehren und im übrigen auch so leben zu können, wie es mir als öffentlichem Beamten geziemt — bin ich genötigt Euer Gnade um eine gütige Vermehrung meine Apanage mit gebührender Ehrfurcht unterthänigst zu bitten, Meine sämtlichen Einkünfte die mir durch Euer Gnade sowohl als durch mein Salinien und durch die Beleznaysche Erbschaft zukommen, betragen zusammen ungefähr 5000 F. Wie kann ich bey der gegenwärtigen ausserordentlichen Theuerung, verheiratet, in einer öffentlichen Anstellung, und so entfernt von Gütern und Verwandten mit 5000 F. auskommen, da ich für das blossе Quartier 5500 F. zahlen, jährlich um 500 F. Holz verbrennen, zur Erhaltung von Wagen und Pferde gegen 600 F. also zur Bestreitung dieser Artikel schon über 1600 F. verwenden muss, und da die blossen Interessen, die meine Schulden ertrieben jährlich über 800 F. betragen. Wass soll mir eben nach Abzug dieser Summen für die Bedürftigung, und für Kleidung, für die Diestleute, und für die übrigen nothwendigen Auslagen übrigbleiben? Schon höre ich im Geiste den Vorwurf, warum ich Schulden machte? Aber ich musste ja Schulden machen, weil ich niemals so viel hatte als ich zur Bestreitung des Nothwendigstens brauchte. Während der Zeit meiner Reisen hatte ich jährlich 4000 F. Wie wäre es mir aber bey der grossen Theuerung und dem hohen Postgeld möglich gewesen damit auszukommen und zugleich mit Nutzen zu reisen? Und wie hätte ich seitdem als verheirateter Mann ohne Schulden zu machen leben können, da ich erst seit 9 Monaten eine Besoldung bekam, und die die wichtigsten Zufälle als Dienstübersetzungen, Krankheiten, u. s. meine Auslagen ausserordentlich vermehrten. Zu allem dem kam noch der für mich äusserst ungünstige Umstand, dass ich von Eure Gnade zu meinen Etable in Prag in Hermannstadt um 1000 F. erhielt, wo mich doch dieselbe auf mehr als 3000 F. zu thun kam. Meine gütigste verehrungswürdigste Mutter! Haben sie doch die Gnade in mir das Bestreben nicht zu verkennen. Ihrer mütterlichen Liebe vollkommen würdig zu seyn und der Familie auf alle Art Ehre zu bringen; entschuldigen Sie mich was zugleich meine gütigste Mutter, dass ich genötigt bin Ihre mütterliche Gnade um eine hinlängliche Vermehrung unserer Einkünfte anzustehen. Gott der Allwissende sieht in mein Herz und sey mein Zeuge, dass ich Niemanden beraub und auch so viel wünsche als ich unumgänglich bedarf um meiner Anstellung und meinen übrigen Verhältnissen gemäss leben zu können. Nach reiflicher Überlegung hat es sich dem genannten Kalkul nach ergeben, dass wir zu den 2400 F. die wir jährlich von Euer Gnaden erhalten wenigstens noch 900 F. bedürfen um das Nothwendigste Bestreiten

und anständig leben zu können. Ich kann daher die Bitte auf keine Art ausweichen dass Euer Gnade die mütterliche Gnade haben möchten uns diese 900 F. zu den bisherigen 2400 F. gütigst zuzugeben. Mehr anzugeben als wir bedürfen wäre Niederträchtigkeit, weniger aber als 900 F. kann ich als ehrlicher Mann unmöglich angeben und ich muss auch Euer Gnaden unterthänigst bitten mir nicht weniger als 900 F. zu bewilligen, da ich sonst genötigt wäre wieder zu bitten und solange zu bitten bis mich das gerechte Mutterherz erhören würde.

Eine andere unterthänige Bitte, die ich Euer Gnaden mit kindlicher Ehrfurcht erlege, bezieht sich auf meine grossen Auslagen, die ich seit mehreren Monaten hatte. Meine Einrichtung wiewohl sie nicht einfacher seyn könnte, als sie ist, kostet über 3000 F. Die Krankheit meiner lieben Frau, da sie zweymal ums Kind kam, erforderte gegen 500 F. Die von allen Ärzten für nothwendig erkannten Bäder in Eisenbach betrugen über 500 F. Die Hieherreise aus Siebenbürgen und die zurückreise wird wohl gegen 400 F. betragen und unser Aufenthalt in Pest war auch sehr kostspielig. Euer Gnade haben zwar die Gnade gehabt uns bey der Abreise aus Pest 200 F. zu spenden, was wir auch dankbar erkennen, aber die erwähnten Ausgaben sin so beträchtlich, dass ich nothgedrungen bin die schon in Aszód geässerte unterthänige Bitte um ein Geschenk von 1000 F. hier nochmals dringend mit aller Ehrfurcht zu wiederholen.

O haben Sie doch, gütigste, verehrungswürdigste Mutter die Gnade und die mütterliche Gerechtigkeit meine kindlichen Bitten zu erhören und durch Gewährung derselben mich und meine gute Frau aus Noth und Schulden zu reissen, und uns in eine ruhige, zufriedene Lage zu versetzen, die ich zu verdienen glaube, da ich durch einige Verdienste und durch die Ehre, die ich der Familie theils schon gebracht habe und theils noch bringen werde, gegründete Ansprüche darauf erworben habe. Eure Gnade werden durch die gnädige Gewährung meiner gegenwärtigen Bitte nicht nur mich zu ewiger Dankbarkeit verpflichten, sondern dadurch auch mich mit meinem Bruder zu ewiger Eintracht und Liebe verbinden und alles Misstrauen aus unseren brüderlichen Herzen vertilgen, welches in meiner fortdauernden Noth leider zu viele Nahrung finden musste. Mein geliebter Bruder Alexander ist so sehr von der Gerechtigkeit meiner redlichen Wünsche und Gesuche überzeugt, dass er selbst der Überbringer dieses Briefs und mein Fürsprecher bey Eure Gnade seyn will, was ihm auch der Himmel gewiss lohnen wird. Er fühlt sich dazu durch den eigenen Vergleich seiner Lage mit der meinigen verpflichtet.

Ich beschliesse dieses unterthänige Schreiben mit dem heiligen Schwure, dass meine Schritte weder durch Neid und Missgunst, noch durch andere unredliche Absichten geleitet worden und dass es gewiss mein heiligster Vorsatz ist ewig als ein dankbarer Sohn, als ein liebender Bruder und als ein redliches Mitglied der Familie zu erscheinen und für Eure Gnade sowohl als meine übrigen Verwandten Ehre und Freude zu bringen.

Indem ich und meine Frau uns ihrer mütterlichen Liebe und Gewogenheit Euer Gnade mit kindlichen Herzen ergeben und empfehlen und für jetzt empfangene und auch künftig zu empfangenden Gnade dankbar die Hände küssen, erharre ich mit der ungeheucheltsten Hochachtung, Ehrfurcht und Dankbarkeit

Eure Gnade

Unterthänigst gehorsamster Sohn

Carl Podmaniczky¹⁰¹

Az ifjú párt súlyos anyagi helyzetéből Podmaniczky anyjának váratlan halála ragadta ki. Halála ugyan 75 éves korában következett be, de mindizideig jóformán vaseszségnek örvendett úgy, hogy hozzátartozói igen magas kort jósoltak neki. Anyagi viszonyaik egy csapásra kedvezően alakultak. Júlia mélyen fájlalja anyósának halálát, akinek ő volt a kedvence, s aki erről számos alkalommal tanubizonyságot is tett. Júlia mindezt meg is írja, 1808. márc. 22-én Nagyszebenből Hardenberghez, Novalis öccséhez intézett levelében:

— „Lieber bester Hardenberg! Sehr spät komme ich zur Beantwortung Ihres lieben Briefes der im November geschrieben war und am Weynachtsabend anlangte. Er war mir wirklich ein Weynachts-geschenk, wenigstens konnte mir nicht leicht etwas lieberes beschert werden, anfangs traute ich meinen Augen kaum, ich hielt es für eine Erscheinung, denn leider sind Ihre Briefe so etwas Seltens für mich geworden, dass ich wohl Ihre liebe Hand vergessen könnte, wenn ich nicht mit so warmer Anhänglichkeit meinen Freunden treu liebe. Ich will Sie nicht anklagen guter Bruder, aber fragen Sie Ihr eignes gutes Herz ob es recht ist einer Schwester ein ganzes Jahr hindurch nicht zu schreiben! Ihre Rechtfertigung, dass weil ich in Pause (oder Ruhe?) hier lebte, Sie mir keine unangenehmen Gefühle mit Erzählung der Schreckens Scenen in jenen Gegenden wo Sie der peinlichen Angst zu reissen was Sie machten, hätten Sie mir wohl schreiben sollen. — Doch ich wollte Ihnen nicht den Krieg machen, deswegen erhielten Sie so lange keine Zeile von mir, weil ich im Ernst recht böse auf meinen guten Bruder Hardenberg war, aber ich sehe dass ich auch jetzt aufhören muss, sonst zanke ich mich doch noch ein bischen mit Ihnen. — Jetzt nehmen Sie meinen herrlichsten Dank für Ihren lieben Brief, wie sehr ich dem Himmel gedankt habe, dass Sie bey allen den traurigen Schicksalen doch noch so leidlich durchgekommen, brauche ich Ihnen wohl nicht erst zu sagen. Möchten alle diejenigen, die durch Drangsale des Krieges so viel litten, durch langen ungestörten Frieden entschädigt werden. Eine Stelle Ihres Briefes hat mich so sehr ge-

¹⁰¹ Magyar Nemzeti Múzeum, Levelestár.

freut dass ich eile Sie zu beantworten. Sie fragen mich lieber Hardenberg, wann wir in Wien eintreffen gedenken, da Sie vielleicht auch eine Reise dahin zu machen gesinnt sind. Seid beynahe 8 Tagen hat sich ein Vorfall in meiner Familie ereignet der unseren Verhältnissen und Plänen eine ganz andere Richtung gibt; meine gute Schwiegermutter ist plötzlich an einem Nervenfieber gestorben, obgleich sie schon in 75 t. Jahre war, so war ihre Gesundheit doch so dauerhaft, dass wir alle auf ein hohes Alter für Sie hofften. Ihr Verlust ist mir sehr schmerzhaft, ich war so glücklich ihr Liebling zu seyn und sie war die gütigste Mutter für mich, wovon sie mir unzählige Beweise gab. Gern wollte ich die grossen Vorteile, die ihr Tod in anderer Hinsicht für meinen lieben Mann hat, aufgeben, wenn ich sie dadurch noch einige Jahre hätte erhalten können. Mein lieber P. ist nun genötigt einen längeren Urlaub zu nehmen um seine Geschäfte in Ungarn zu berichtigen, ich habe dabey nichts zu thun und mein lieber Mann wünscht dass ich diese Zeit benutze und einige Monate in Sachsen bei meinen Verwandten und Freunden verleve. Er bringt mich bis Wien welches in der ersten Hälfte des Juny geschehen wird und holt mich Anfang des Herbstes von dort ab. Gehen sie wirklich nach Wien guter Bruder, so erfragen Sie uns oder vielmehr die Nachricht, wo wir uns aufhalten beyrn Herrn Peter von Joris auf der Renngasse Nr. 160 im Hinterhaus im 4. ten Stock, das ist der Agent meines Mannes. In jeden Fall aber mein theurer Bruder müssen wir uns sehen, ist es nicht in Wien oder Prag? so doch gewiss in Dresden oder Leipzig, wer weiss, wan wir uns dann wiedersehen, und wie sehr wünschte ich dass Sie meinen guten vortrefflichen Mann genau kennen lernen möchten, der gewiss Ihre Achtung und Freundschaft verdient, und Sie von Herzen liebt und hochschätzt. Er weiss dass ich Ihnen schreibe und grüsst Sie herzlich. Am 13 ten März haben wir recht feyerlich Ihre Gesundheit getrunken und die besten Wünsche für Ihr Wohl zum Himmel geschickt. — Caroline grüsst Sie freundlich. Ihrer lieben Caroline sagen Sie alles Herzliche und Freundschaftliche von mir, wie gern möchte ich sie auch sehen, auch meine liebe kleine Sophie und den kleinen Stammhalter. Der Himmel erhalte Ihnen die lieben Kleinen, es muss ein grosses Glück seyn, gesunde Kinder zu haben.

Leben Sie wohl guter bester Bruder, wollen Sie mir vielleicht schreiben, so adressieren Sie Ihren Brief an... Indes vergessen Sie nicht ganz Ihre Schwester

Hermannstadt, am 22. t. März 1808.

Julie P.

Podmaniczky, de különösen Júlia egyénisége általánosan kedvelt volt mind lakóhelyük közeliében, mind a pesti társaságban. Fia, Podmaniczky Frigyes a „Naplótöredékek“-ben ebben a vonatkozásban írja apjáról:

— „Tudományos műveltsége, emberszeretete s finom magatartása következtében feltűnő kedvelt egyén volt, külö-

nösen a polgárok, mesteremberek és jobbágyai körében. — A polgárok közül legjobb ismerősei valának a fővárosban: Kappel, Aebby, Liedemann, Fuchs bankárok s nagykereskedők, nemkülönben Vogel műasztalos, mint első feltűnő nagyiparos. Az aristocratia éles és gyakran hamis, s a democratia felé hajló, akkoriban nagyon perhorrescált élcei s észrevételei miatt kevésbbé szerette s kedvelte őt, amivel ő azonban semmit sem gondolt s ósdi nagyurainkat mindíg mandarinoknak csúfolta.

A nagyuri nők részéről sem részesült atyám valami különös előszeretethen, mert azt tartotta: a magyar nő arra való, hogy az ember szerelmeskedjék vele, (— amit azt tul a rendén gyakorolta is, —) hanem feleségnek nem való, mert arra sem elég kedélyességgel, sem elég műveltséggel nem bír.¹⁰³

Aszódon éppen állandó ottartózkodásuk folytán élénk társadalmi élet fejlődött ki és az ő személyük köré jegesedett ki. Gyakran rándultak át Gödöllőre is, ahol udvari színház is volt. Színház dolgában azonban csak Pest tudta igényeiket kielégíteni. Főuraink közül többen állandóan gondoskodtak a pesti német színház fenntartási költségeinek zavartalan biztosításáról. Mindez mégsem tudta Júlia honvágyát elaltatni. Németországi hozzátartozóival állandóan levelezésben volt, sőt gyakrabban meg is látogatta őket Németországban, noha ez utazások az akkori viszonyok között igen nagy nehézséggel jártak. Férje beleegyezett a hosszú utakba, mert tisztában volt azzal, hogy az időnkénti rokonlátogatásokra Júliának lelki egészsége érdekében feltétlenül szükség van. Kazinczy megemlíti egyik levelében, hogy Júliát Drezdába való visszatértekor a franciák fel-tartóztatták.

— „Der Baronne Carl Podmaniczky geschah es diesen Herbst. Sie kam von Dresden nach Haus. Die Franzosen, denen sie ihren Pass vorwies, begegneten ihr mit aller Achtung, sagten ihr aber auch, dass sie sie bis Weynachten bey ihnen selbst zu sehen hoffen. Diese Hoffnung wird sie aber

¹⁰³ Podmaniczky Frigyes: Id. m. I. 8—9. l.

wohl trügen, weil wir alle Ursache zu glauben haben, dass uns der Friede nicht verlassen wird“.¹⁰⁴

Viszonzásképpen nővére Wilhelmine többizben meglátogatta őt Magyarországon.

Júlia és Podmaniczky harmónikus házasesetére Júlia gyenge egészségi állapotán kívül az is árnyat borított, hogy a sors a gyermekáldást megtagadta tőlük. Már két ízben volt úgy, hogy reményük teljesedésbe megy, azonban Júlia gyenge fizikuma, illetve atyja halála okozta nagy lelki megrázkódtatás miatt életképtelen gyermekét egyik esetben sem tudta világra hozni. Júlia mély megindultsággal emlékezik meg erről Hardenberghöz írott levelében:

— „Mein theurer bester Bruder, vor 2 Tagen habe ich zu meiner grossen Freude Ihren Brief vom 9ten Jan. erhalten, und nur wenige Tage vor den früheren. Ich eile sogleich Ihnen vor beyde den herzlichsten Dank zu sagen. Die Versicherungen Ihres freundlichen Andenkens, die Fortdauer der Freundschaft, die mir so wichtig ist, mir einst alles war, was mich noch ans Leben fesselte, wird mich ewig mit Freude und Dankbarkeit erfüllen. Ihr erster Brief mochte durch die Sperrungen der Wiener Post vor einige Zeit liegen geblieben seyn, und ich freue mich nun herzlich, dass er nicht verlohren ging. In der Hinsicht danke ich Gott, dass jetzt Friede ist, wenn uns auch der Krieg auf andere Art keinen Nachtheil brachte, da glücklicherweise der Feind nicht weiter in Ungarn vordrang, so waren wir aber doch durch den Krieg von allen unsern Geliebten im Ausland getrennt, der einzige Ersatz für die schmerzliche Trennung von so Manchen die mir unaussprechlich theuer sind, war mir genommen, und lieber Hardenberg das schmerzte mich oft ausserordentlich. Ich war in grosser Unruhe meiner armen Geschwister wegen, zumal der Freyberger und meine Thielmann, genug er hat uns viel traurige Stunden gemacht. Dass auch Sie dadurch Schaden haben auf Ihren Gütern im Würzburgischen, that mir sehr weh, der Himmel gebe dass eine lange ungestörte Ruhe Sie dafür entschädigte. Herzlich bedaure ich Ihre geliebte Caroline, dass sie diesmal in ihren Umständen so viel leiden muss, wie werde ich mich freuen, wenn ich die Nachricht ihrer glücklichen Entbindung bekomme, grüssen Sie sie recht herzlich von mir. Dass mein kleines Pathchen so wohl und munter ist, freut mich innig, wie viel Freude wird Ihnen das gewähren guter Hardenberg, wem sieht das kleine liebe Wesen ähnlich, Ihnen oder Ihrer guten Frau? Sie können mir schon einmal mehr über sie schreiben. Die guten Witzlebens werden sich sehr glücklich wieder in dem Besitz eines Kindes fühlen, der

¹⁰⁴ Kazinczy Lev. VI. 101. l.

gütige Gott erhalte es Ihnen nur, ich nehme den lebhaftesten Antheil daran, so wie einst an ihrem Schmerz. Sagen Sie beyden die herzlichsten Empfehlungen von mir. Seit ich Ihnen schrieb lieber Bruder hat mich noch manches betroffen was mich tief schmerzte und wodurch ich an Körper und Geist sehr viel gelitten. Ich hatte die frohe Hoffnung Mutter zu werden, allein war es der Gram um den Verlust meines ewig geliebten Vaters, der meinen Körper schwächte, oder Gott weiss welche Ursache, ich wurde krank, und unter fürchterlichen Schmerzen war diese für mich so beglückende Aussicht vernichtet. Mein Kummer darüber war sehr gross, ach! mein vortrefflicher guter Mann und ich wir sahen mit Entzücken diesem Zeitpunkt entgegen. Durch diesen traurigen Vorfall und die schrecklichen Schmerzen war ich sehr geschwächt, so dass ich 10 Wochen mein Zimmer nicht verlassen konnte, jetzt bin ich aber völlig hergestellt. Was mein himmlisch guter Mann mit litt, und doch wieder wie er alles aufboth mich zu trösten und zu beruhigen, o! lieber Hardenberg das kann ich Ihnen nicht beschreiben, ja Sie haben sehr recht dass in einer solchen Ehe unsere eigentliche Welt ist, dass durch sie uns alles anders erscheint, es ist ein grosses Glück, wem eine solche zu Theil wird. Mein lieber Mann grüsst Sie auf das freundschaftlichste, er schätzt und liebt denjenigen von ganzer Seele, den ich mit so vielem Recht meinen theuern Bruder nenne. Dass die armen Winklern so krank war, wusste ich aus einem Briefe an ihr, aber nicht so genau, dass die falsche Badekur Schuld war, ich hoffte dass herzliche Liebenstein soll sie ganz herstellen. O! Lebten wir nicht so entsetzlich weit entfernt, so könnte ich auch hin, und da mussten Sie mein bester Bruder auch mit Weib und Kind kommen. Leider ist das nur ein schönes Luftschloss. Lieber Hardenberg sehen Sie zuweilen die guten Greisamtman Justs? O wenn dies der Fall ist, so sagen Sie ihnen doch 1000 herzliche Dinge von mir, wie oft denke ich dieser seltenen vortrefflichen Frau. Sind beyde wohl? Leben sie wohl mein geliebter Bruder, mein theurer Freund, denken Sie oft Ihre treuen Schwester

Hermannstadt am 8 ten Febr. 1806

Julie P."

1811 nyarán újabb anyai örömök előtt áll. Mindkettőjüket kimondhatatlan boldogsággal tölti el, hogy reményük most teljesülni fog. Júlia egészsége időközben annyira megerősödött, hogy bizakodással nézhetett az örvendetes családi esemény elébe. A végzet azonban másként akarta, augusztus 21-én halott leánygyermeket hozott világra, harmincadikán gyermekágyi lázat kapott és két napra rá, szeptember 2-án nagy szenvedések között meghalt.

Korai és tragikus halála mindenütt, ahol csak ismerték, a legmélyebb és legőszintébb részvét érzését keltette. Senki

sem volt, akinek bármikor is a legcsekélyebb oka lett volna nehezteni reá, rövid élete folyamán rokonszenv és megbecsülés kísérte. Haláláról az egykorú újságok is megemlékeznek és részvételtjes, elismerő szavakkal méltatják az elhunyt nemes egyéniségét.

A „Pressburger Zeitung“ 1811 október 11-iki számában a halálesetek rovatában közli a szomorú hírt:

— „Den 2 September zu Aszód im Pester Komitat des Herrn Karl Freyherrn von Podmanitzky, kön. Siebenbürgischen Thesauriats-Rath, Frau Gemahlin Julie Freyin v. Podmanitzky, geborne v. Charpentier, Tochter des im Jahre 1805. verstorbenen berühmten kön. sächsischen Bergrats auch Ober-Berg und Hüttenamts-Assessors und Berghauptmanns zu Freyberg J. T. W. v. Charpentier.“¹⁰⁶

A „Gemeinnützige Blätter“ a következő hosszú cikkben emlékezik meg róla:

Wähnst du wohl, die Tugend sollt hienieden
Ernten dürfen? Opfrung ist ihr Ruhm
Nicht für ässern, für den innern Frieden
Trägt sie ihr geweihtes Heldentum.
Glück ist Glück, ist Lastern auch beschieden,
Ruh ein Engel, der die Tugend hält.
Ihre Stirne schwebt über dem Getümmel,
Unbekümmert, was da siegt und fällt.
Alles sinkt; sie greift nach ihrem Himmel
Und ihr Fried ist nicht von dieser Welt.

Am 2. September d. J. starb zu Aszód im Pester Komitat an der Folgen einer unglücklichen Niederkunft, Julie Freyin v. Podmanitzky, geborne v. Charpentier Tochter des am 27. Juli 1805. im 67 Lebensjahre verstorbenen berühmten königl. sächs. Bergrates auch Oberberg und Hüttenamts-Assessors und Berghauptmanns J. T. W. v. Charpentier zu Freiberg. Zitternd verweigern die Worte ihren Dienst und schüchtern wiederstrebt die Sprache, wenn es darauf ankömmt die Grösse eines Verlustes wie dieses zu schildern. Liebenswürdig durch zarte innige Liebe mit der die Verklärte jedes Verhältnis der edleren Weiblichkeit, jede Umgebung ihres Lebens und Pflichten-Kreises umfasste und verschönerte, wusste sich ihr gefühlvolles Herz, ihr gebildeter Geist ihr anspruchloses sanftes Betragen eben so ungesucht

¹⁰⁶ Pressburger Zeitung: gedruckt und verlegt bey Edel von Landerschen Erben. 1811.

als unwiderstehlich bei Jedermann Geltung zu machen. Angebetet von ihrem, einzig und allein durch Neigung, durch schwärmerische Liebe mit ihr verbundenen Gemahl, dem königl. siebenbürgischen Thesauriatsrat, Carl Fr. v. Podmanitzky, verwelkte die holde kostbare Blume gerade im Augenblick des Überganges der Blüte zur Frucht; und selbst diese Frucht sollte sich ihr — nur als vernichtete Hoffnung darstellen. Am 21 Aug. früh war die Selige von einem toten Mädchen entbunden worden, am 30. darauf bemächtigte sich ihrer ein Fieber, am 2. Sept. war sie todt.

Julie von Charpentier wurde den 16. März 1777. zu Freiberg im sächsischen Erzgebirge geboren. Der Himmel hatte ihr den besten Vater und dieser ihr die beste Erziehung gegeben. Dies und ihre Schönheit wurden die Veranlassung, dass der unter dem Namen Novalis berühmte schwärmerische Dichter aus der Schlegel-Tieckschen Schule, Fr. v. Hardenberg um ihr Herz und ihre Hand sich bewarb. Schon erwartete den Bund der Liebenden, die priesterliche Einsegnung, da starb Novalis, der Jüngling ihres Herzens, an den Folgen einer Verkältung. Tief erschüttert diese schreckliche Trennung das gefühlvolle Mädchen. Das gewärtige Brautbett wurde nun ihr Krankenlager; es schien ihr Sterbelager werden zu sollen; so heftig litt die Trauernde. Doch die Vorsehung bewahrte diesmal noch ihr Leben, bewahrte es für die feuerige Liebe eines durch hohe Geistesbildung mehr noch als durch den hohen Rang seines allgemein geschätzten Geschlechtes edlen jungen Mannes auf. Carl Freyherr von Podmanitzky, damals k. k. niederungarischer Bergrath, unternahm im Jahre 1803 ein Erfahrungsreise im Ausland. Er lernte die vortreffliche Tochter des vortrefflichen v. Charpentier kennen; ihre Seelen verstanden sich. Julie wurde seine Gattin; sie folgte ihm nach Ungarn. Die Grazie ihrer Seele, ihres Lebens, ihrer Liebe spiegelte sich in den Wünschen seines gleichgestimmten Gemüthes. Gottes Engel beneideten dies harmonische Glück der innig verbündeten Liebenden, und sie nahmen ihre Schwester wieder zurück.¹⁰⁷

Júliát a Podmaniczkyak aszódi, családi sírboltjában temették el szept. 5-én. A sírnál a beszédet Boszy evangélikus prédikátor mondotta. A nagyhatású gyászbeszédről a „Gemeinnützige Blätter“ ezeket írja:

— „Wir haben die deutsche Trauerrede in Manuscript vor uns, mit welcher M. Boszy evangelischer Prediger zu Aszód, das Andenken der Verblichenen bei ihrer Beisetzung am 5. Sept. allda feyerte. Diese Rede zeichnet sich so geistreich in

¹⁰⁷ Zugabe zur vereinigten Ofner Pester Zeitung 1811. Nr. 76. 605—607. — A. Sass: Julie Charpentier in Ungarn. Ungarische Rundschau 1813. 728—30.

der lebendigen Würdigung des Charakters der Verklärten, so unwiderstehlich in der zarten Ergreifung des Gemüthes der Trostbedürftigen, so musterhaft von Seite der gebildeten Sprache und des blühenden Styles aus, dass wir schon um deswillen wünschen müssen, sie durch den Druck allgemein verbreitet zu sehen.“

Júliával olyan egyéniség szállott sírba, aki mozgékony szellemével, magas kultúrális színvonalával jelentékeny mértékben fölébe emelkedett kora átlagos női típusának. Számottevő egyéniségnek kellett annak lennie, aki Novalis figyelmét oly mértékben magára tudta vonni, mint ő s akit egy minden vonatkozásban igényes magyar arisztokrata feleségül szemelt ki magának. Magyarországon épp annyira kedvelt volt, mint hazájában, s ez arra mutat, hogy személyének varázsa, gazdag egyéniségének harmóniája alól senki sem tudta kivonni magát, aki közelébe került. Meg volt benne a szellemi szempontból jelentős nők legértékesebb képessége: inspiráló erő lakott benne. Júlia a „femme inspiratrice“ kategóriájába, a teremtmény erőket működésbehozó női egyéniségek csoportjába tartozott. Az ilyen egyéniségek után alig marad fenn objektív szellemi termék, értéküknek és hatásuknak mértéke az egyéniségük révén mások által valóra váltott élet.

Júlia halála testvéreinek körében is mélységes szomorúságot okozott s hogy emléke soha el ne halványodjék köztük, nőyére, Wilhelmine, kisleányát is Júlia nevére keresztelte.

Podmaniczky egy év múlva, 1812-ben újra megnősült; ismét német nőt vett feleségül, Elise Nostitz von Jänkendorf-ot, Adolf Nostitz von Jänkendorf száz királyi miniszter leányát. Az após a XIX. század elején Artur von Nordstern néven Németország egyik ismert költője volt. Podmaniczky e második házassága is bizonyítja, hogy mennyire nélkülözhetetlen életelem volt számára, ellentétben sok más mágnással, az irodalom és a magasabb kultúra levegője. Második felesége is ezt a levegőt hozta magával s mind otthonában, mind tágabb környezetében ezt igyekezett terjeszteni.

Az új feleség sok gyermekkel, 12-vel ajándékozta meg férjét. Podmaniczkyban azonban még hosszú idő múltán sem mosódott el Júlia emléke. 1813-ban, második házasságából

született első leánygyermekének Júlia Eliza nevet adta, s ebben a névben első feleségének neve megelőzi a másodikét.

Júlia korai halála mély sebet ütött Podmaniczky-n és az még évek multán is fel-fel sajog. Nagy vesztesége fölött érzett fájdalomának több ízben kifejezést adott, így barátjához, Böttigerhez írott levelében. Szeretett atyai barátjának, Wernernek halála újólag felszakítja a régi sebet, melyet Júlia elhunytá ejtett rajta.

— „Mein hochgeschätzter Freund!

Ihr gütiges Schreiben vom 11.-ten Juli v. J. welches die schreckliche Nachricht von Werners Tod enthielt, habe ich am 2-ten August beantwortet. Mein Brief voll gerechter Klagen über den Verlust einer so ausserordentlichen Mannes und Freundes scheint Ihnen nicht zu gekommen zu sein, sonst würden Sie meine darin enthaltenen Fragen, die alle Werner, den unvergesslichen Werner betrafen, gewiss beantwortet haben. So manchen schmerzlichen Verlust den ich leider schon verlitten habe, mochte ich geduldig zu ertragen, nur den meiner Julie und meines Werner nicht. Es ist unglaublich wie viele, viele meiner Geliebtesten und geachtetsten Freunde in Sachsen mir seit wenigen Jahren durch den Tod entrissen wurden! Freiberg, das mir einst so theure Freiberg, wo noch vor Kurzen so viele meiner innigsten Freunde wohnten, die mich mächtig anzogen, die meine Sehnsucht nach dem geliebten Vaterland meiner Gattin mächtig nährten ist nun leider für mich wie ausgestorben.

Auch ein süßes Plänchen das im nächsten Jahre ausgeführt werden sollte ging mit Werner zu Grabe! Ich wollte nämlich den Winter des nächstfolgenden Jahres in Freiberg willkommen erleben, um mich allen originellen Ansichten dieses grossen Mannes bekannt zu machen und auch seine Manuscripte benützen. Ich kann mirs nicht verzeihen, dass ich diesen Vorsatz nicht schon während meines letzten Aufenthalts in Sachsen ausführte, wo ich Zeit und Musse genug dazu gehabt hätte.

Nun mein theurer Freund von etwas, woran gewiss auch Sie aufrichtigen Antheil nehmen, da es für mich und die Meinigen so erfreulich ist. Am Palmsonntag früh morgens nach 8 Uhr ward meine gute Elise von einem gesunden Knaben glücklich entbunden und noch immer befinden sich Mutter und Kind Gott sei Dank über alle Erwartung wohl. Am Ostermonntag wurde mein Söhnlein getauft; es erhielt den Namen Rudolph. Schon vor mehreren Tagen schrieb ich meiner guten Schwiegermutter, sie möchte Sie mein theurer Freund um die Annahme der Patenstelle bei unserem lieben Sohne ersetzen. Ich wünsche, dass Sie hierin einen neuen Beweis meiner aufrichtigen Hochachtung und Freundschaft finden mögen. Der Gedanke hat für mich was erfreuliches dass bey der allgemeinen magnetischen Wech-

selwirkung in der thierischen Natur es vielleicht möglich wäre, dass von Ihren grossen Kenntnissen etwas auf meinen Sohn als Ihr Patchen überginge. Lebte mein unvergesslicher Freund Werner noch, so wäre Er vor Allen als Pathe meines Sohnes, für dessen Wohl ich seinen unsterblichen Geist oft anflehen und Gott recht innig bitten will, dass er meinen Sohn diesem unvergesslichen Manne recht ähnlich werden lassen möge. Dass ihr Gegenpathe, mein theurerer Freund, die holde gute Schwägerin Therese ist, wissen Sie wohl schon von meiner Schwiegermutter.

Sie hatten die Güte sich in Briefen an Griesinger und Hartleben meiner öfter zu erinnern, wofür ich ihnen herzlichst danke. Glauben Sie ja nicht, dass ich Ihrer nicht of mit Liebe gedenke, da ich so selten schreibe. Das Schreiben an Ausländer hat hiezulande was unangenehmes da so viele Briefe erbrochen werden, oder verloren gehen, da man nicht aufrichtig schreiben darf und man so leicht verdächtig wird — wenn mann viel ins Ausland schreibt. Auch roten Wein hätte ich Ihnen gerne geschickt, aber es lohnt nicht der Mühe und Kosten, ordinaire Tischwein zu schicken, ich will daher lieber nächstens ein Fässchen guten liqueur an Sie absenden. Wenn sie nach Leipzig kommen oder etwa eben dort sind, so sagen Sie meiner innigst verehrten Freundin Rochlitz und ihrem Gemahl recht viel Herzliches von mir. Theilen sie ihr die Nachrichten dieses Briefes mit an den Sie gewiss aufrichtigen Antheil nehmen wird. Auch Adam Müller und seiner trefflichen Frau sagen Sie viel Schönes von mir. In Dresden küsse und grüsse ich vor Allen meinen hochverehrten alten Freund O. Kapp, dann Dr. Weigel — dessen Theilname und Freundschaft mir noch immer in lebhaften dankbaren Andenken ist. Ich schrieb nun wieder für lange Zeit an Ihnen mein theurerer Freund, da ich selten und ungerne schreibe. Leben Sie wohl und erinnern Sie sich im Kreise meiner lieben Freunde Dresdens und Leipzigs oft Ihres

Carl. Freyh. von Podmaniczky.

Pest den 31. März 1818.¹⁰⁸

Júlia neve mégegyszer szerepel. Az 1820-ban született leánygyermekének nevében (Eliza Julia) a második helyen áll. Júlia Eliza később báró Jósika Miklós felesége lett, s maga is sokat és sikerrel irogatott, úgy, hogy a maga idejében ismert, kedvelt íróőnek számított. A „Vasárnapi Ujság“ 1861-ban a következőket írja róla:

— „Irodalmunk munkásai között egy idő óta igen sűrűn találkozunk női nevekkal, s voltak, kik e körülményben a női hivatás eltévesztését, itt-ott hiúság, s nem mindig kifogástalan indokok hatását keresték. Nem vizsgáljuk ez állí-

¹⁰⁸ Kézirat: Nürnberg. Germanisches Nationalmuseum.

tás igazságát, de azt nem tagadhatjuk, hogy éppen irodalmunk érdekében benső örömet érezzük, valahányszor oly tiszta szív és lélekműveltséggel, igazán női gyöngédség és szerénységgel, kedélynemességgel találkozunk, minőt b. Jósika Júlia eddig megjelent irodalmi műveiben tapasztaltunk. Hogy ily szellem és irány az irodalom által évtizedekig elhanyagolt hölgyvilágunkra csak jótékony hatású lehet, egy percig sem kételkedünk... “¹⁰⁹

Podmaniczky második házassága is boldog volt, bár ez a házasság többféle változást idézett elő életmódjában. A nyilvános élettől ezután jóformán teljesen visszavonult és birtokán gazdálkodott. A kifelé irányuló törekvések kora számára lejárt, helyébe benső elmélyedés és családja dolgaival való erőteljesebb foglalkozás lépett. Olykor még felkeresi levelével egy-két régebbi németországi barátját. Ezek a levelek is mind ritkábbá válnak, hiszen, akikhez intézte őket, mind kevesebben vannak életében. Egyik levelét barátjához, Böttigerhez írja, akit arra kér, legyen segítségére, hogy egy itteni orvos művét valamelyik nagyobb német könyvkiadónál megjelenethesse.

— „Hochgeehrter theurer Freund.

Ein hiesiger sehr geschickter Arzt, Herr Doktor Uffer hat bekanntlich eines der besten Werke über die Cholera geschrieben, welches so grossen Abgang fand, dass schon bereits die 2-te Auflage erschienen ist. Jetzt arbeitet er an der 3-ten Auflage, die alle in Ungarn gesammelten Beobachtungen und Erfahrungen enthalten soll, wodurch ein in seiner Art klassisches Werk zu Stande kommen wird. Ja jedoch der Verfasser von unseren Hartleben für die 1-te Auflage sehr schlecht und für die 2-te garnicht honoriert wurde, so sucht er einen Verleger im Auslande und bat mich ihm in dieser Hinsicht behilflich zu seyn. Ich nehme mir daher die Freiheit Sie zu bitten, dass Sie deshalb bey Cotta und Brockhaus anfragen und mich von dem Erfolge Ihrer gütigen Verwendung baldigst benachrichtigen möchten. Der Verfasser braucht höchstens noch 5 Wochen um seine Arbeit zu Stande zu bringen und das Werk dürfte wenigstens 30 Bogen in gk. 8. stark werden. Empfehlen sie mich meinen theueren Verwandten und Freunden in Dresden. Mit ganzer Seele

Ihr theuergebener Freund

Pest, den 17-ten Okt. 1831.

Carl Freyh. v. Podm.“¹¹⁰

¹⁰⁹ Vasárnapi Ujság. Pest, 1861. febr. 24. 8. sz. 8. évf.

¹¹⁰ Kézirat. Nürnberg. Germanisches Nationalmuseum.

Nyilvános tevékenysége egyre szűkebbre szorítkozik. Megjelenik ugyan a felsőház ülésein, de az újabbkori eszméknek hódoló, szabadelvű egyinésége többekben ellenérzést vált ki. Főuraink közül többen ekkor még hibásan beszéltek magyarul s mindenképpen komikus látvány lehetett, amikor e komoly testület tagjai mondanivalóikat csak nagy ügyel-bajjal tudták anyanyelvükön elmondani. Ez a körülmény indította Podmaniczkyt 1822-ben egy epés megjegyzésre: „a felsőházban magyarul beszélni bohózat.” Ez a csipős kijelentése Széchenyit is megbotránkozttatta, aki ekkor írta naplójába e keserű szavakat: „A magyar arisztokrácia nyomorúlt volta mind világosabban jelenik meg szemeim előtt.”¹¹¹

Széchenyi nyilván félreértette Podmaniczky kijelentését, hiszen lelkületben és kultúrában sokkal közelebb állottak egymáshoz, mint a felsőház sok más tagja. Magyarországnak, a nagy nyugati országokhoz képest elmaradott állapota mindkettőjükben a gyorsabb ütemű haladásnak, a szükséges reformok feltétlen megvalósításának szándékát érlette meg. Csakhogy Podmaniczky sokkal passzívabb, szemlélődőbb volt, mint Széchenyi. Kultúrában, emberismeretben, európai látókörben nem sokban maradt el Széchenyi mögött, azonban hiányzott belőle az alkotóerőnek az a bősége, a felelősségvállalásnak, kezdeményezésnek és erő kifejtésnek emberfölötti adománya, mely Széchenyit újabbkori történelmünk legnagyobb alakjává teszi.

Podmaniczkyt mint hitbuzgó, vallásos férfiút, az evangélikus hívek 1826-ban a dunántúli evangélikus egyház felügyelőjévé választották meg, s ennek emlékére Aszódon templomot építtetett. A beiktatási ünnepség emlékéét két kis nyomtatott mű tartja fenn. Az egyik Thima Ignától ilyen cím alatt jelent meg: *„Méltóságos B. aszódi Podmaniczky Károly úrnak, azon alkalommal, midőn a Dunántúli ágostai vallástételeket tartó evang. Superintendtia kebelében, mint ennek újonnan választott világi kormányzója 1826. esztendő augusztus 16-án az úgynevezett kerületi gyű-*

¹¹¹ Grünwald Béla: A régi Magyarország. 352. l.

lésen legelőször megjelene. (Szombathely, 1826. Ny. Perger Ferenc.)¹¹²

A másikat Kis János, a költő írta: „Óda, mellyel báró Aszódi Podmaniczky Károly úrnak, midőn a dunántúli ev. ecclesiák főinspectorává Sopronban, augusztus 16-án, 1826. beiktattatnék, a soproni tanuló magyar társaság nevében tiszteletet tenni kívánt ifj. Kiss János.”¹¹³

Visszavonult életének és a legszükségesebbre szorítkozó közéleti szereplésének enyhítéséül még többízben ellátogat Drezdába. Fenntartja neje szüleivel és testvéreivel a személyes kapcsolatot, de meglátogatja Carl Maria Webert, a „Bűvös vadász” zeneszerzőjét is, akivel jóbarátságban volt és egyébként is levelezett.

Gyermekeit a lehető leggondosabb nevelésben részesítette. Nevelőül Hunfalvy Pált tartotta mellettük. Többen közülük örökölték apjuk rendkívüli érzékét a szellemi élet kérdései iránt. Különösen ketten váltak ki ezen a téren: Júlia, aki írásaival ismert nevet szerzett és Frigyes, aki mint kapitány, végigküzdötte a szabadságharcot. Bukása után az osztrákok közlegénnyé fokozták le és sok szenvedést kellett elviselnie. Számos érdemes munkával gazdagította a magyar irodalmat, majd több mint tíz éven keresztül a Nemzeti Színház intendánsi tisztségét töltötte be. Ez is arra mutat, hogy atyjának az irodalom, a művészet és a színház iránt érzett vonzalma, benne, a fiúban szinte életformáló erővé, életformává vált. Apja kontemplatív egyéniségéből hiányzott az aktivitás erőteljessége, benne ez is igen nagy mértékben fejlődött ki, a mult század második felében politikai életünknek egyik legismeretebb, értékes alakjává nőtt.

A fiú emlékirataiban többízben megemlékszik apja tiszteletet keltő egyéniségéről.

„Atyám szabadelvű gondolkozása s kiváló műveltsége nemcsak szavakban, de tettekben is nyilvánult, melyek eredményeként a polgárosodás, jólét s műveltebb zamatú viszonyok fejlődtek ki környezetében s mindenütt, hová befolyása s tevékenysége kihatott.

¹¹² Petrik: Magyarország Bibliographiája, II. 127. l.

¹¹³ U. o. II. 342. l.

Mint tanult bányász s gazda, a már előrehaladottabb elvek szerint kezelte gazdaságait s azok fokozatos berendezését illetőleg a Németországban divó gazdasági elvek s gyakorlat szerint járt el, amennyiben azt a helyi viszonyok engedték...

Daczára annak, hogy atyám ágostai hitvallású volt, s daczára azon körülménynek, hogy felekezetünk állása akkoron még, részint a törvények, részint az azok következtében kifejlett társadalmi viszonyoknál fogva, rendkívül magába zárkózott s bevonult, mondhatnám elszigetelt volt — mégis a türelmetlenségnek legkisebb nyoma sem volt észlelhető cselekedeteiben s eljárásában. A besnyői kapuczinus kolostor guardiánja s társai mindenkor szívesen látott vendégek valának házunknál.¹¹⁴

1833-ban az apa súlyosan megbetegedett. Tudta, hogy halálának órája elérkezett s nyugodt lélekkel, a kikerülhetetlen véggel bátran szembenézve búcsúzott el családjának tagjaitól és tette meg végső intézkedéseit. Egyszerű temetést kívánt, s mivel pesti magyar evangélikus egyház akkor még nem volt, meghagyta, hogy a beszédet a pesti német lelkész, Kalchbrenner mondja felette. Különösen kikötötte, hogy a pesti evangélikus egyház pánszláv érzelmeiről hírhedt lelkésze semmi szín alatt ne szónokoljon, de még jelen se legyen temetésén. Fiának az egész jelenet mélyen bevésődött emlékezetébe:

— „Atyám halálos ágyán mondott eme öntudatos szavai s többi előszóval előadott rendelkezései nagy s maradandó benyomást hagytak hátra gyermeki kedélyemben. Azon nyugalom, melylyel mindazt élete végperczében elmondotta, a halálról való elijesztő képzelmet lelkemből örökre elűzték; a halál fogalma elvesztette reám nézve a rettenetesnek benyomását s inkább egy öntudatos, kedélyes s sokat jelentő búcsúnak vette föl szerepét. Ez volt azon benyomás, melyet az önmagával kibékült haldokló szülének szavai az őt körülálló síránczó családra előidézett.”¹¹⁵

Halála 1833. szeptember 21-én következett be, 61 éves

¹¹⁴ Podmaniczky Frigyes: Id. m. I. 9—10. l.

¹¹⁵ U. o. I. 98—99. l.

korában. Családja a következő gyászjelentést adta ki német és magyar nyelven:

— „Elise, Freyin Podmaniczky von Aszód, geborne Freyin Nostitz Jänkendorf gibt in ihrem und ihrer Kinder Julie Elise, Elise Julie, Friedrich, Hermann und Marie Elise Namen mit betrubten Herzen Nachricht von dem nach einer ein ganzes Jahr dauernden schmerzhaften Krankheit an der Abzehrung erfolgten Tode ihres geschätzt geliebten unvergesslichen Ehegatten und geliebten Vaters des weyland Hochgebornen Herrn Carl Freyherrn Podmaniczky von Aszód, Seiner, k. k. ap. Majestät Thesauriats-Rathes, der nachdem er von seinen geliebten Angehörigen einen rührenden Abschied genommen hatte, am 21. ten September d. J. um 4 Uhr morgens mit christlicher Ergebung und ruhigem Gemüthe im 61. ten Jahre seines thätigen Lebens und 22. ten unserer glücklichen Ehe zu seligeren Leben hinübergeschlummert ist. Die entseelte Hülle des Entschlummerten wird laut seiner eigenen Anordnung hier in Pesth in der Stille eingeseget und mit ähnlicher einfacher Feyer den 25. ten September in Aszód im löbl. Pesther Comitате in die Familiengruft beigesetzt werden. Pesth. den 21. ten September 1833...“¹¹⁶

Az ujságok is megemlékeztek haláláról, így többek között a „Pressburger Zeitung“ 1833. október 1-i számában:

— „Zu Pesth starb am 21 sten v. n. nach langwieriger schmerzhafter Krankheit Freyherr Carl Podmaniczky von Aszód, k. k. Thesauriatsrath und Districtualinspector der evang. Superintendenz A. B. jenseits der Donau, im 61. sten Lebensjahre, ein durch hohe Bildung ausgezeichnete und um das öffentliche Wohl in mannigfacher Beziehung viel verdienster Mann.“

Végső akaratának megfelelően, szeretett első felsége, Júlia Charpentier mellé temették az aszódi sírboltba.

CURRICULUM VITAE.

- 1738 június 24-én Drezdában születik Johann Fridrich Wilhelm Tuos-saint Charpentier von Geognost (Julie von Charpentier apja).
- 1766 Johann von Charpentier a freibergi bányaakadémián a matematika tanára.
- 1772 május 2-án Wiedestedt-ben születik Novalis, teljes néven báró Friedrich, Leopold von Hardenberg.
- 1772 születik báró Podmaniczky Károly.
- 1775 Johann F. W. Charpentier bányatanácsos lesz.
- 1777 márc. 16-án születik Freibergben Julie von Charpentier.
- „ Kracker nevű művész befejezi a Podmaniczky-család aszódi kastélya nagytermének freskóit.
- 1781 születik Sophie Kühn.
- 1783 báró Podmaniczky Károly Pozsonyba kerül, középfokú iskoláinak elvégzésére.
- 1784 július 11. II. József megerősíti a Charpentier-család nemességét.
- 1787 január, Körner Schillernek ír J. Fr. W. Charpentier-ről.
- 1791 Novalis Jénában jogot tanul.
- 1792 Novalis a lipcsei egyetemen.
- 1793 tavaszán Novalis Wittenbergben.
- 1794 júniusában Novalis Wittenbergben leteszi jogi vizsgáját.
- 1794 Novalis Tennstedt-ben a szénbányászatot tanulmányozza.
- 1794 november 17-én Gröningenben megismerkedik Sophie Kühn-nel.
- 1796 márc. 15-én eljegyezi Sophie Kühnt.
- 1797 március 19-én Sophie Kühn 15 éves korában meghal.
- „ Novalis Freibergbe megy a bányaakadémiára, hogy Ábrahám Gottlob Wernerrel megismerkedjék.
- 1798 január 13-án megalakul a jénai ásványtani társulat, melynek első elnöke gróf Teleki Domokos.
- „ február 5-én ismeri meg Novalis Julie von Charpentiert.
- „ Podmanicky Károly Bécsben.
- „ június 3-án Podmaniczky Károly Bécsből levelet ír anyjához, melyben magyarországi utazásának tervéről s egyben évfáradekának felemelését kéri.
- 1799 január 26-ik számában a jénai „Allgemeine Literatur Zeitung” cikket közöl az ásványtani társulat egy éves alapítási évfordulójáról.
- „ július 18-án Julie von Charpentier Drezdában megismerkedik

Novalis atyjával Heinrich, Ulrich Erasmus von Hardenberg báróval.

1799—1800 évben Novalis hosszabb időt tölt a Charpentier-család házában.

1800 április 5-én Novalis befejezi a „Heinrich von Ofterdingen“ első részét.

„ Novalis „Hymnen an die Nacht“ címen megjelenteti költeményeit az Athenaeum-ban.

„ október 27-én Podmaniczky Károly Selmechányáról levélben tudatja anyjával, hogy korábbi ittléte alkalmával egyházfelügyelőséggel tisztelték meg, s erről most lemond.

1801 március 25-én Novalis meghal.

„ Thielmann, Novalis halála után Júliát magához viszi Eisenach-ba.

„ október 24-én meghal Júlia édesanyja.

„ októberében Júlia anyja halála után Eisenachból visszatér apjához Freibergbe.

1802 február 12-én Podmaniczky Károly Bécsből megírja anyjának egy nagyobb németországi útjának tervét.

„ Podmaniczky Károly Jénába utazik.

„ december 26-án Podmaniczky Károly, Weimárban megismerkedik Goethe-vel s tőle e napon meghívást kap.

„ Goethe elismerőleg ír Podmaniczky Károlyról naplójegyzeteiben.

1803 márciusában Podmaniczky meglátogatja Knebelt Ilmenauban.

„ március elején Podmaniczky Károly pár napot Gothában tölt.

„ Schlegeltől felesége Caroline elválík, még ez évben Schellinghez megy nőül, akivel együtt elhagyja Jénát. Ezzel kezdetét veszi a jénai kör felbomlása.

„ Podmaniczky Károly Freibergbe megy, itt megismerkedik Charpentier Júliával s még ez évben eljegyzi.

1804 július 23-án Freibergben a Charpentier-család házában Julie von Charpentier és báró Podmaniczky Károly házasságot kötnek.

1805 február 10. Podmaniczky Károly Bécsből levélben megírja anyjának, hogy Nagyszebenben álláshoz jutott.

„ március 30-án Julie von Charpentier Freibergből levelet ír Karl von Hardenberg báróhoz, melyben értesíti, hogy Magyarországra utazik.

„ március 30-án Podmaniczky Károly feleségével Nagyszebenbe utazik.

„ július 27-én meghal Júlia apja.

1808 meghal Podmaniczky Károly anyja.

1811 augusztus 21-én Júlia halott leánygyermeket hoz világra.

„ szeptember 2-án gyermekági lázban meghal.

„ szeptember 5-én a Podmaniczkyak aszóni családi sírboltjába temetik.

„ október 11-én a „Pressburger Zeitung“ közli halálának hírért.

1812 Podmaniczky Károly újra megnősül, második felesége Elise Nos-

- titz von Jänkendorf, Adolf Nostitz von Jänkendorf szász királyi miniszter leánya. Az após a XIX. század elején Arthur von Nordstern néven Németország ismert költője.
- 1815 Podmaniczky Károly második házasságából született első leánygyermekének *Júlia Eliza* nevet adja.
- 1826 augusztus 16-án Podmaniczky Károlyt a dunántúli evangélikus egyházkerület felügyelőjévé választja.
- „ Podmaniczky Károly evangélikus egyházfelügyelői beiktatásának emlékére Thima Ignác tollából Szombathelyen kis füzet jelenik meg. Kis János, a költő, Podmaniczky Károlyhoz ugyanez alkalomból ódát ír.
- 1833 Podmaniczky Károly súlyosan megbetegszik.
- „ szeptember 13-án 61 éves korában meghal.
- „ szeptember 25-én az aszódi családi sírboltba temetik.
- „ október 1-én a „Pressburger Zeitung“ megemlékezik Podmaniczky Károly báró haláláról.
- 1861 A „Vasárnapi Ujság“ cikket ír Podmaniczky Júlia Elizáról, báró Jósika Miklós feleségéről, mint kora legkedveltebb magyar nőirójáról.
-

IRODALOM.

- Carolinens Briefe aus der Frühromantik. Nach G. Waitz herausg. von Erich Schmidt. Leipzig, 1913.
- Novalis Briefwechsel mit Friedrich und August Wilhelm, Charlotte und Caroline Schlegel. Herausg. von J. M. Raich. Mainz, 1880.
- Novalis Reliquien von Ernst Heilborn. Deutsche Rundschau. 1911.
- Novalis Schriften: Kritische Herausgabe von Ernst Heilborn. 3 K. Berlin. 1901.
- Novalis Schriften: In Verein mit Richard Samuel, herausg. von Paul Kluckhohn. Leipzig. 1928.
- Novalis Schriften: Herausg. von J. Minor. I—IV.
- Novalis Schriften Oskar Walzel: Euphorion. 1899.
- Unveröffentlichte Briefe des Novalis, Mitgeteilt von Ernst Heilborn Deutsche Rundschau. 1901.
- Briefe an Ludwig Tieck. Herausg. von Holstein.
- Novalis: Der Handschriftliche Nachlass des Dichters. Herausg. von Hellmut Meyer und Ernst Berlin. Beschreibendes Verzeichnis von Richard Samuel.
- Goethe und die Romantik: Briefe mit Erläuterungen. Herausg. von Carl Schüddekopf und Oskar Walzel. Weimar, 1898.
- Göthes Werke: Herausg. von Heinemann. Leipzig.
- Beck, Richard: A. G. Werner. Zu Seinem hundertjährigen Todestage. Berlin.
- Blei, Franz: Novalis. Berlin.
- Brandes, Georg: Die Litteratur des neunzehnten Jahrhunderts. I—II. Leipzig. 1887.
- Dilthey, W.: Das Erlebnis und die Dichtung. Leipzig. 1925.
- Dobay Antal: Podmaniczky-család. Budapest. 1892.
- Du Bos, Charles: Fragments sur Novalis. Cahiers du Sud. Le Romanisme Allemand. No. special. Mai—Juin 1937. p. 174—191.
- Gesztesi Gyula: Novalis jegyese hazánkban. Egyetemi Philologiai Közlöny, 1913.
- Grünwald Béla: A régi Magyarország.
- Güterslohe, A. Schubart: Novalis' Leben, Dichten und Denken. 1887.
- Haan, Ludovicus: Jena Hungarica. Gyulae. 1858.
- Haym, R.: Die romantische Schule. Berlin. 1926.
- Heilborn, Ernst: Novalis der Romantiker. Berlin. 1901.
- Hofmann, Karl: Der Dichter Novalis in Freiberg. Mitteilungen des Freiburger Altertumsvereins. 1927. 57. sz.

- Huch, Ricarda: Ausbreitung und Verfall der Romantik. Leipzig. 1902.
- Huch, Richarda: Blütezeit der Romantik. Leipzig. 1908.
- Imle, Fr.: Novalis. Paderborn. 1928.
- Kleeberg, L.: Studien zu Novalis Euphorien. 1921. 23. B.
- Koncz József: Hogy lett ifj. gróf Teleki Domokos a jénai ásványtani társulat elnökévé? Irod. történeti Közl. 189; 219—21.
- Kornis, Gyula: A magyar művelődés eszményei. 1777—1848. Budapest, 1929.
- Lichtenberger, H.: Novalis. Paris. 1911.
- Linck, Gottlob: Goethes Verhältnis zur Mineralogie und Geognosie. Jena. 1906.
- Magyar Ilona: Magyar mágnások tanulmányúttjai Németországban a XVIII. sz. második és a XIX. sz. első felében. 1925. (kézirat).
- Mikesy, Sándor: Die ersten Jahre der Mineralogischen Sozietät zu Jena und Ungarn (1798—1804) Budapest, 1939. (kézirat).
- Mokos Gyula: Magyarországi tanulók a jénai egyetemen. Bp. 1896.
- Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel. IX. kötet. Pest. 1862.
- v. Petersdorff, Hermann: General Johann Adolph Freiherr von Thielmann. Leipzig. 1894.
- Petersen, J.: Die Wesensbestimmung der deutschen Romantik. Leipzig. 1926.
- Petrik, Magyarország Bibliographiája.
- Petz, Gideon: Goethes Beziehungen zu Ungarn. Deutsch—Ungarische Heimatsblätter 1932. 97.
- Plitt: Aus Schellings Leben. Leipzig. 1869.
- báró Podmaniczky Frigyes: Naplótöredékek. (1824—1887) 4. kötet. Budapest, 1888.
- Pukánszky, Béla: Patriota és hazafi. Budapesti Szemle. 1933.
- Wandlungen und Abwandlungen des deutsch-ungarischen Bewusstseins. Ung. Jahrbücher. 1934.
- A magyarországi német irodalom története. Budapest, 1936.
- Sas Andor: Magyar ember a jénai romantikusok társaságában. Egyetemi Philológiai Közlöny. 1911. 840 l.
- Julie von Charpentier in Ungarn. Ungarische Rundschau. 1913.
- Schelling-követő magyar természetfilozófusok a romantikus Jénában. Egyetemi Philológiai Közlöny. 1914. XXXV. 840—41 l. és XXXVIII. 674 l.
- Schlaf, Johannes: Novalis und Sophie von Kühn. Eine psychophysiologische Studie. München. 1906.
- Spénlé, J. Ed.: Novalis, essai sur l'idéalisme romantique. Paris. 1904.
- Szinnyei, J.: Magyar írók élete és munkái. Bpest, 1891—1914.
- Thienemann, Theodor: Weimar, Wien und die Ungarische Literatur. Festschrift für Gideon Petz, Budapest, 1933. 192—208.
- Wahl, Jean: Novalis et le Principe de Contradiction. Cahiers de Sud. Le Romantisme Allemand. N^o spécial. Mai—Juin 1937. p. 192—196.
- Wundt, Max: Die Philosophie an der Universität Jena. Jena, 1932.

- I. Die Herkunft der Familie Charpentier. — Angehörige. — Julius Persönlichkeit. — Der Gesellschaftskreis der Familie. — Julia lernt Novalis kennen.
- II. Die Familie Novalis'. — Kinderjahre. — Seine Krankheit. — Studien in Eisleben. — In Jena. — Er wird in Jena mit Schiller bekannt. — Novalis in Leipzig. — Beziehung zu Friedrich Schlegel. — Schlegels Persönlichkeit. — Sophie Kühn und Novalis. — Die Persönlichkeit Sophie Kühns. — Ihre Krankheit. — Ihr Tod. — Der Totenkult bei Novalis. — Novalis in Freiberg. — Er lernt Julia kennen. — Julius Krankheit. — Beider Liebe. — Das Erlöschen der Todessehnsucht Novalis'. — Ihre Verlobung. — Ihr Hochzeitsplan. — Der Widerstand der Eltern Novalis'. — Novalis' Krankheit. — Sein Tod. — Julius Krankheit. — Der Tod ihrer Mutter. — Sie lernt Baron Karl von Podmaniczky kennen.
- III. Karl von Podmaniczky's Abstammung. — Die Familie von Podmaniczky. — Ihre Vergangenheit. — Beziehungen der von Podmaniczky zu der Familie Goethe. — Das Bekanntwerden Alexander von Podmaniczky's mit Goethes Großvater mütterlicherseits. — Sein Sohn, Alexander von Podmaniczky der Jüngere, lernt Goethe kennen. — Sein jüngerer Bruder, Alexander von Podmaniczky. — Karls Studien in Pozsony. — Der Briefwechsel mit seinen Eltern. — Seine Teilnahme an der Martinovics-Verschwörung. — Die Internierung in Wien. — Er wird mit Schelling bekannt. — Begnadigung. — Karl von Podmaniczky in Jena. — Er lernt die Schlegels kennen. — Bei Goethe. — Goethes Ansicht über von Podmaniczky. — Geologische Studien. — Die ungarischen Geologen in Jena. — Von Podmaniczky in Freiberg. — Geologische Studien bei Werner. — Das Bekanntwerden mit der Familie Charpentier.
- IV. Von Podmaniczky und Julia. — Ihre Liebe. — Die Verlobung. — Heirat. — Julia mit ihrem Gatten in Ungarn. — Materielle Sorgen. — Ihr Aufenthalt in Nagyszeben. Julia kränkt. — Besuch bei Verwandten in Siebenbürgen. — Von Podmaniczky und Julia ziehen nach Aszód. — Das Verhältnis Julius zu ihrer Schwiegermutter. — Der Tod der Mutter von Podmaniczky's. — Ihre materielle Lage regelt sich. — Gesellschaftliche Tätigkeit. — Julius Krankheit und letzte Tage. Ihr Tod. — Nekrologe. — Von Podmaniczky's Trauer. — Seine neue Heirat. — Er zieht sich aus dem öffentlichen Leben zurück. — Sein Tod.

